

Simo U. Forss

ELÄKEIKÄKYSYMYKSEN PERUSONGELMIA

Vertaileva tutkimus työsuhteessa olevien eläkeikään
liittyvistä tekijöistä kolmella eri ammattialalla

Lyhennetty raportti

11.9.06.01

ISBN 951-9043-08-X

Eläketurvakeskus Offset 1973

SISÄLLYS

	Sivu
1. JOHDANTO	1
2. VANHUUSELÄKKEEN PERINNÄINEN TARKOITUS JA NYKYINEN ELÄKEIKÄ	4
2.1. Eläketurvan ideologiasta	
2.2. Nykyinen eläkeikä ja eläkeikäkäytäntö	7
3. VANHENEMISTA JA TYÖKYKYÄ KOSKEVIA HAVAINTOJA	11
3.1. Vanhenemisen fysiologiasta	11
3.2. Psykkisistä muutoksista ja vanhuuden sairauksista	13
3.3. Vanheneminen, työkyky ja eläkeikä	15
4. ELÄKEIKÄ JA MUUTTUVA YHTEISKUNTA	17
4.1. Sosiaalinen muutos ja teollistuminen	17
4.2. Instituutioiden muutos, anomia ja vieraantuminen	19
4.3. Organisaatioiden ja normien muutos	21
4.4. Taloudellinen kasvu, väestörakenne ja uusi eläketurva-politiikka	23
4.5. Muutosten yksilötasoisia seurauksia	26
4.5.1. Vaatimustason muuttuminen	27
4.5.2. Työn ja vapaa-ajan arvo	28
4.5.3. Eläke ja asennoituminen	29
4.5.4. Yleinen mielipide	30
4.5.5. Työ ja eläkeikä	31
4.6. Vanhuuseläkkeen uusi tarkoitus ja eläkeikä	32
5. EMPIIRINEN AINEISTO, ANALYYSIMENETELMÄT JA MUUTTUJAT	34
5.1. Tutkimusaineisto	34
5.2. Analyysimenetelmistä	40

5.3.	Alkuperäisistä muuttujista	41
5.4.	Analyysiyksikön valinta sekä muuttujien muokkaus ja karsinta	42
6.	ELÄKEIKÄKYSYMYKSEN PERUSTEKIJÄT TUTKITUILLA ALOILLA	44
6.1.	Faktoroinnin suoritus	44
6.2.	Kommunaliteetit muuttujittain	47
6.3.	Rotatointi ja faktorien tulkinta eri aloilla	50
6.3.1.	Kaivosteollisuus	52
6.3.2.	Metallien perusteollisuus	56
6.3.3.	Myyntityö	61
6.4.	Yhteenvedoa perustekijöistä	65
7.	LOPPUSANAT	67
	KIRJALLISUUSLUETTELO	70
	LIITTEET	73
	Liite 1. Faktorianalyysissa mukana olleet muuttujat	
	Liite 2. Haastattelulomake	

ALKUSANAT

Viime vuosina käytyyn keskusteluun aikamme sosiaalipoliittisista ongelmista on jokseenkin kiinteästi kuulunut myös kysymys eläkeiästä. Asia on ollut toistuvasti esillä sekä kansainvälisesti että meillä Suomessa. Sosiaalipoliitiikan kansainvälisellä foorumilla on asiaa käsitelty mm. Kansainvälisessä työkonferenssissa ja Kansainvälisessä sosiaaliturvayhdistyksessä. Lisäksi on asiasta luonnollisesti keskusteltu eri maissa. Meiltä Suomesta voidaan mainita vuonna 1965 ilmestynyt eläkeikäkomitean mietintö, jossa on käsitelty laajasti valtion viran- ja toimenhaltijoiden eläkeikäkysymystä. Eläkeikää on pohdittu myös kunnallisella tasolla, rintamamiesten eläkeikäkysymys on noussut voimakkaasti esiin ja työmarkkinajärjestöjen mielenkiinto eläkeikäkysymystä kohtaan on kasvanut.

Tämän kirjoittaja joutui paneutumaan eläkeikäkysymykseen silloin, kun Eläketurvakeskuksessa kiinnitettiin vakavammin huomiota tämän kysymyksen tutkimistarpeeseen. Suoritin tällöin ongelma-alueen alustavan kar-toituksen lähinnä kirjallisuusviitteiden avulla. Eläketurvakeskus päätti sittemmin aloittaa empiirisen kenttätutkimuksen työsuhteessa olevien eläkeikäkysymyksestä. Koko tutkimus on jokseenkin laaja-alainen ja monitahoinen. Sitä on tehty vähitellen Eläketurvakeskuksen tutkimusosastolla. Työn käytännöllinen suoritus on ollut pääasiassa kirjoittajan tehtävänä, mutta tutkimuksen laajuudesta johtuen siinä on ollut jollain tavoin ajoittain mukana jokainen osaston henkilö. Apua on saatu myös monilta ulkopuolisilta yhteisöiltä ja henkilöiltä samaan tapaan kuin on yleensä tarpeellista varsinkin ns. kenttään kohdistuvissa tutkimuksissa.

Tämä moniste on osa sosiaalipoliitiikan liseniaattitutkimusta, joka valmistui vuonna 1970. Alkuperäisestä työstä on jätetty pois kaksi viimeistä

kappaletta. Tarkoituksena on ollut muokata esitys näin paremmin sopivaksi yliopiston opiskelijoiden käyttöön.

Alkuperäisessä raportissa kiitin Eläketurvakeskusta myöntämielisyydestä työtäni kohtaan. Eläketurvakeskuksessa on edelleenkin osoitettu myötämielisyyttä tälle asialle, minkä tuloksena on ollut mahdollista tuottaa ja luovuttaa käyttöön nyt käsillä oleva lyhennetty raportti.

Helsingissä syyskuussa 1973

Kirjoittaja

1. JOHDANTO

Eläkeikäkysymyksen esiintuloon on ollut vaikuttamassa monia erilaisia tekijöitä. Näistä yhtenä mainittakoon erityisesti toteutetut eläkepoliittiset uudistukset. Yhteiskunnassa on kiinnitetty kasvavaa huomiota vanhenemiseen liittyviin ongelmiin. On pystytty luomaan kokonaisia uusia eläkejärjestelmiä. Näiden välityksellä huomio taas on kiintymässä järjestelmien eri yksityiskohtiin, kuten eläkeikään, joka on järjestelmien kannalta varsin tärkeä kysymys. Keskustelu asiasta on kiihtynyt työeläkelakien voimaantulon jälkeisinä vuosina.

Tutkimus eläkeiästä joutui lähtemään liikkeelle siinä mielessä tyhjältä, että mitään systemaattisia tutkimuksia tästä aiheesta ei ole aikaisemmin suoritettu. Tutkimuksen alkusuunnitteluvaiheessa oli käytössä oikeastaan vain em. eläkeikäkomitean mietintö, joka suoranaisesti käsittelee eläkeikäkysymystä - tosin vain valtion viran- ja toimenhaltijoiden osalta (Komiteanmietinto B 14, 1965). Samoihin aikoihin ilmestyi Saksassa niin ikään eläkeikää käsittelevä kenttätutkimus (Kaser, 1966). Myös Cornell-yliopistossa on tehty joitakin eläkeikäkäytäntöön liittyviä selvityksiä, jotka ovat myöhemmin jatkuneetkin (Streib-Thompson, 1958). Pulkkinen (1969) käsittelee teoksessaan myös eläkeikäkysymystä, mutta se ei ehtinyt vaikuttaa tämän tutkimuksen alkuasetelmiin. Huomattakoon vielä, että nyt käsillä olevaa tutkimusta on jo edeltänyt eräänlaisena kokeiluna ollut eläkeikä tutkimus graafisella alalla (Forss, 1967 ja 1969). Jos eläkeikään suoranaisesti liittyviä sosiologisia tutkimuksia ei löytynytäkään tämän tutkimuksen alkuvaiheessa, oli kuitenkin olemassa joukko fysiologisia ja biologisia tutkimuksia vanhenemisestä. Luonnollisesti oli käytettävissä lisäksi vanhuuteen ja vanhenemiseen yleensä liittyviä sosiaalitutkimuksiakin. Kaiken kaikkiaan voitiin jo varhaisessa vaiheessa havaita, että eläkeikäkysymys on varsin vaikeaselkoinen ja monia eri näkökulmia sisältävä ongelma.

Eläkeiästä on kyllä keskusteltu eri yhteyksissä, kuten edellä jo todettiin. Keskustelu on kuitenkin ollut tavallisesti pintapuolista ja irrallista siinä mielessä, että ongelmaa ei ole yhdistetty yhteiskunnallisen muutoksen arviointeihin, kuten on ollut laita monen muun sosiaalisen ongelman yhteydessä.

Tässä tutkimuksessa pyritään kuitenkin teorianmuodostukseen. Onhan sanottu, että "tutkimuksen teko ilman teoreettisten tulkintojen käyttöä on yhtä kuin teorian oleellisen funktion - ajattelun taloudellisuuden - laiminlyöntiä" (Seltitz ym., 1966). Teorian tavoitteet ovat itse asiassa moninaisia. Teoria voi esimerkiksi ohjata tutkimusta ongelman valinnassa. Lisäksi se voi ohjata tutkimusta näkökulmien ja muuttujien rajoittamis- ja valikoimistehtävissä. Teoria antaa myös usein selitysmahdollisuuden havaituille ilmiöille ja niiden välisille suhteille (Eskola 1962, 166-, Seltitz ym. 1966, 481-). Tämän tutkimuksen teoreettisessa osassa pyritään luomaan kuvaa eläkeikäkysymyksen kehittymisestä yleensä, jolloin se pyritään sitomaan yleiseen yhteiskunnalliseen muutokseen ja sen eräisiin seurauksiin. Tällöin oletetaan, että joukko yleiseen sosiaaliseen muutokseen liittyviä tekijöitä on ollut vaikuttamassa vanhuuseläkkeen tarkoituksen muuttumiseen yhteiskunnassa, mikä taas puolestaan saattaa tehdä tarpeelliseksi eläkeikäkäytäntöön liittyvien periaatteiden ja arvostusten tarkistamisen ja sitä tietä uuden suuntaisen eläkeikäkäytännön kehittämisen.

Ns. ymmärtävän sosiologian piirissä pyritään tavallisesti selvittämään laajasti mm. sitä taustaa, jota vasten voidaan mieltää eräiden sosiaalisten ilmiöiden yhteys yhteisön sisäisiin tiloihin. Niitä prosesseja, joiden tuloksena tietynlaisen tilanteen oletetaan muodostuvan, kutsutaan väliintuleviksi mekanismeiksi. Tällaisten esittelyä voidaan pitää tarpeellisena ainakin eräissä tapauksissa, joissa rakenteellinen analyysi jäisi muuten liian irralliseksi. Onpa sanottu myös, että kuvaus on tieteellisesti sitä hedelmällisempi mitä onnistuneemmin välittäviä mekanismeja kyetään erittelemään. Välittävien mekanismien erittelyssä on tällöin kysymys tavallisesti kuvauksen syventämisestä, eikä niinkään pyritä kausaaliseen selittämiseen (vrt. Eskola. emt. 147 ja Riihinen, 1965, 5-6).

Eläkeiän ongelmat ovat itse asiassa niin monipuolisia ja laajoja, että ongelmien ratkaisut vaatisivat poikkitieteellistä tutkimusta. Asiassa voitaisiin erottaa useampiakin tarkastelukulmia, kuten fysiologis-biologinen, kansantaloudellinen, psykologinen - ja tietenkin myös sosiologinen ja sosiaalipoliittinen, jota tämä tutkimus lähinnä pyrkii edustamaan. Tässä ongelmaa voidaan siis valottaa vain sen yhdestä kulmasta. Siinäkin tarvitaan aluksi

sekä teoreettista että empiiristä perustutkimusta. Teorian tehtävistä puhuttiin jo edellä. Empiirisessä tarkastelussa pitäisi ilmeisesti nyt keskittyä karsimaan aineistoa ja etsimään ongelma-alueen perustavia kohtia saadun aineiston avulla. Aikaisempien kokemusten ja tietojen ollessa vähäisiä voi empiirinen tutkimus myös aluksi keskittyä ns. rakenteellisten seikkojen analyysiin - tasoerotarkastelujen vuoro tulee tällaisessa tapauksessa myöhemmin. Huomattakoon tässä yhteydessä, että tällaista perustyötä tehtäessä voidaan myös harjoittaa empiirisiin tutkimusmenetelmiin liittyvää kokeilua, jota niin ikään voisi pitää tutkimuksen yhtenä pohdinnan arvoisena ongelma-kysymyksenä.

Tämän tutkimuksen tavoiteasetelmien kannalta on tärkeää se, että yhteiskunnasta tuntuvat vielä kokonaan puuttuvan sopimukset, joiden puitteissa eläkeikäasiaa voitaisiin käsitellä. Tosin on esitetty muutamia erillisiä näkökohtia, mutta mitään yhteistä pohjaa ei ole edes siitä, mitkä olisivat tämän ongelman eri perustekijät. Teoreettista ja empiiristä selityksen tarvetta siis pitäisi tässä olla olemassa. Esimerkiksi olisi tiedettävä, mitä sellaisia tekijöitä työelämässä esiintyy, jotka olisivat eläkeikäongelman kannalta keskeisiä ja tärkeitä, missä ammattiryhmissä näitä esiintyy ja millaisia vaihteluita tässä suhteessa on eri ryhmien välillä. Edelleen olisi tiedettävä, millaisia yksilöllisiä tekijöitä ongelmaan mahdollisesti liittyy ja miten ne taas puolestaan vaihtelevat eri ryhmissä.

Eläkeikä tutkimuksessa onkin pyritty etenemään ammattiryhmittäin, jotta eri alojen erilaiset piirteet tulisivat kyllin tarkasti huomioon otetuiksi. Nyt käsillä oleva tutkimus on kohdistunut samanaikaisesti kolmeen jokseenkin erilaiseen alaan. Mukana ovat kaivosteollisuus, metallien perusteollisuus ja myyntityö. Alojen valinnan perusteita ja merkitystä tälle tutkimukselle selostetaan tarkemmin jäljempänä empiirisen aineiston esittelyn yhteydessä.

Tiivistettynä ovat tämän tutkimuksen tavoitteet seuraavat:

1. Eläkeikäkysymystä pyritään aluksi kuvailemaan sosiaalista tilannetta ja sen muutosta vasten. Tarkoituksena on luoda teoreettinen kehys, joka voi toimia sekä eläkeiän pohdinnan yleisenä taustana että tämän tutkimuksen empiirisen osan apuna.

2. Empiirisessä osassa pyritään etsimään kullakin alalla erikseen tutkimusaineiston perusteella keskeisimmät eläkeikäongelman tekijät (1).

2. VANHUUSELÄKKEEN PERINNÄINEN TARKOITUS JA NYKYINEN ELÄKEIKÄ

2.1. Eläketurvan ideologiasta

Voitaneen väittää, että nykyisen vanhuuseläkkeen tarkoitus ja siitä seuraten vanhuudenturvan erilaiset yksityiskohdat, niiden joukossa myös kysymys eläkeiästä, pohjautuvat suurelta osalta omaksuttuun perinnäiseen ajatteluun. Viime vuosisadan kuten myös kuluvan vuosisadan ensimmäisten vuosikymmenten vanhusten ja työkyvyttömiä huollolla ymmärrettiin meillä samaa kuin yleisellä köyhäinhoidolla (Pulkinen 1969, 8). Tätä osoittavat todella viime vuosisadan puoliväliltä peräisin olevien vaivahoitoasetusten sisältökin. Vuonna 1879 annettu vaivahoitoasetus oli voimassa aina vuoteen 1922, jolloin alettiin elää köyhäinhoitolain alaisuudessa, mutta vasta vuonna 1937 annetulla kansaneläkeläillä meillä saatiin aikaan periaatteellinen vanhuus- ja työkyvyttömyyspolitiikan ja köyhäinhoidon erottaminen toisistaan. Sellaiset termit kuin "ruotimummo" ja "vaivaisukko" kuvaavat näin ollen hyvin suomalaisen eläketurvapolitiikan historiaa. Tässä yhteydessä on tarpeetonta toistaa historiaa tämän pitemmälle. On kuitenkin syytä erityisesti korostaa tällaisen useita vuosikymmeniä kestäneen perinteellisen ajattelutavan vaikutusta eläketurvapolitiikan ideologiaan. Jännöksiä tästä historiallisesta perinteestä on löydettävissä vielä nyky-yhteiskunnassakin, vaikka kehitys on asian kohdalla ollut yleensä huomattavaa.

Köyhäinhoidolliseen arvopremissiin nojaa tavallaan myös monesti mainittu Beveridge-suunnitelma, jolla on ollut suuri merkitys meidän ja useiden muiden maiden sosiaaliturvajärjestelmiin toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen. Beveridgen mukaanhan valtion oli annettava apua kaikille sitä

(1) Empiirisen osan päätavoitteena ollut ao. tekijöiden invarianttisuuden tutkiminen ja alojen rakenteellinen vertailu transformaatioanalyysin avulla on jätetty pois tästä raportista.

tarvitseville vain sen verran kuin oli toimeentulon kannalta välttämätöntä. Suunnitelmassa siis kannatetaan tavallaan eläketurvaa tasakorvausperiaatteella, joka merkitsee kaikille eläkkeensaajille yhtä suurta, aikaisemmista tulokista riippumatonta eläkettä.

Eläketurvan ajatuksen kehittymiseen on meillä vaikuttanut voimakkaasti myös maamme elinkeinorakenne, joka on ollut maatalousvaltainen pitkän aikaa. Maatalousvaltaisessa luontoistaloudessa vanhuksen taloudellinen tila ei yleensä muodostunut niin vaikeaksi kuin mitä se oli kaupungissa eletäessä. Useat Euroopan maat olivat teollistumis- ja kaupunkimaistumisehityksessään meitä huomattavasti edellä, mikä sinänsä selittää eläketurvan ajatuksen hitaan kehittymisen Suomessa (Kuusi 1963, 208, Pulkkinen, 13). Voitaneen todeta, että eläkekysymys ei meillä ennen toista maailmansotaa ollut kovinkaan kehittyneellä tasolla. Kuvaava esimerkki tästä on vuonna 1907 käsitelty sosiaalidemokraattien vaaliohjelma, jossa ehdotettiin yleistä työkyvyttömyys- ja vanhuusvakuutusta. Asenteethan tähän olivat yleensä varsin torjuvia, mikä osoittaa, ettei aika ollut vielä tuolloin kypsä eläketurvapolitiikan uudistuksille.

Ensimmäinen kansaneläkelaki oli luonnollisesti tärkeä askel sosiaalipolitiikassa. Johtuen lähinnä voimakkaasta inflaatiosta ei laki kuitenkaan pystynyt tarjoamaan vanhuksille ja työkykynsä menettäneille sellaista eläketurvaa kuin oli lakia luotaessa tarkoitettu. Kuusi toteaa teoksessaan, että vanhusten ja työkyvyttömiä aseman turvaamista ei vielä 1930-luvulla ymmärretty niin kuin nyt koko yhteiskunnan vastattavana olevana yhteisenä ja jatkuvana tulonsiirtotoimintana, vaan koko kansa mobilisoitiin ns. pakkosäästämisen linjalle. Henkilökohtaisille tileille koottuja varoja yritettiin järjestelmässä jättää turvaamaan jokaisen omaa yksilöllistä vanhuuden ja työkyvyttömyyden "riskiä" (Kuusi, emt., 211-212).

Kansaneläkelakia pyrittiin kehittämään useaan otteeseen. Järjestelmään tuli suuri periaatteellinen muutos, kun nykyinen kansaneläkelaki säädettiin. Lain eduskuntakäsittelyssä sen sisältö sai olennaisesti toisen muodon kuin mitä esitettiin asiaa valmistelleen komitean mietinnössä.

Kansaneläkkeen avulla pyritään tasasuuruiseen tukeen. Järjestelmän avulla tähdätään minimitoimeentulon turvaamiseen kaikille työkyvyttömille ja

vanhuksille. Kuusen mukaan täysi kansaneläke muodostuu sosiaaliturvajärjestelmämme erääksi keskeisimmäksi aktiivin ja epäaktiivin väestön kulutus-suhteita sääteleväksi tekijäksi, mutta se on todella peruspyrkimykseltään tasasuuruisten eläkkeiden järjestelmä, joka antaa leimansa koko järjestelmän luonteelle. Sellaisenaan järjestelmä soveltuu Kuusen mukaan ilmeisesti hyvin peruskulutukseen, mutta vain peruskulutuksen turvaajaksi (Kuusi, emt., 214-217).

Tässä yhteydessä lienee tarpeetonta tämän syvällisemmin ryhtyä pohdiskelemaan harjoitetun eläketurvapolitiikan lukuisia yksityiskohtia ja niihin liittyviä teorioita. Voimme todeta, että suomalainen eläketurvapolitiikka on kehittynyt pitkän ajanjakson kuluessa ruotuhoidosta tasasuuruisiin kansaneläkkeisiin. 1960-luvulle siirryttäessä alkoi jälleen uusi vaihe eläketurvaideologian kehityksessä, johon vielä jäljempänä palataan.

Vaikuttaneen ideologian sisältöön on siis kuulunut käsitys pienistä eläkkeistä ja minimitoimeentulon turvaamisesta. Luonnollisena lisäpiirteenä tähän ajatteluun liittyy asenne, jonka mukaan normaalin ihmisen tavoitteena on tehdä työtä niin kauan kuin suinkin kykenee, ja eläkkeelle siirtyminen on vain pakon sanelema vastenmielinen tapahtuma. Taloudellista apua on tämän mukaan annettava nimenomaan vasta siinä vaiheessa, kun ihminen on menettänyt täysin työkykynsä vanhuuden vuoksi. Vanhuuseläkettä on tarkasteltu ikään kuin yhtenä osana työkyvyttömyyseläkettä, ts. vanhuus on rinnastettu sinänsä työkyvyttömyystilanteeseen. Järjestelmän tehtävänä on pidetty tällöin työkyvyttömäksi tulleiden taloudellista auttamista, kunnes he luonnollista tietä poistuvat. Tästä syystä on yritetty myös hakea sopivinta mahdollista eläkejärjestelmän kustannusten yms. seikkojen kannalta edullisinta ikävuotta eläkeikärajaksi. On yritetty miettiä ikää, josta alkaen ihmisen voitaisiin katsoa yleensä olevan kyvytön tehokkaaseen työskentelyyn ja josta lähtien hän todennäköisesti elää "kohtuuliseksi" katsotun ajan, ilman että eläkeläisten lukumäärä ja sitä tietä eläkekustannukset paisuisivat liian suuriksi. Seuraavassa yritetään kuvata sitä, millaisiksi nykyiset eläkeikäsäännökset ovat perinteellisen ideologian mukaisesti muovautuneet samalla kun tarkastellaan nykyisiä sääntöjä myös laajemmin, kansanvälisissä puitteissa.

2.2. Nykyinen eläkeikä ja eläkeikäkäytäntö

Käsitteellisesti on eläkeikä erotettavissa työnjättöiästä ja eroamisiästä. Työnjättöikä on henkilön ikä silloin, kun hänen työ- tai virkauransa päättyy. Muutos ei aina ole ehdottomasti pysyvä, sillä hänellä on ehkä mahdollisuus siirtyä vielä johonkin toisenlaiseen, usein helpompaan työhön. Eläkeikä on ikä, jonka saavutettuaan henkilö on oikeutettu eläkkeeseen. Lisäksi puhutaan eroamisiästä, joka on käytössä nykyisin yleensä julkisen yhdyskunnan viran- ja toimenhaltijoilla. Eroamisiässä on eläkeiän täyttänyt virkamies velvollinen eroamaan virastaan. Käytännössä näillä käsitteillä ei varsinkaan teollisuustyöntekijöiden suhteen ole kuitenkaan suurta merkitystä, sillä työnjättö pyrkii varsin täydellisesti sopeutumaan eläkeiästä annettuihin määräyksiin. Valtaosa työntekijöistä jättää työnsä eläkeiässä ja myös työnantaja on saanut tavallaan moraalisen oikeuden erottaa eläkeiän täyttäneen työntekijän. Seuraavassa käytetään yksinomaan käsitettä eläkeikä, jolla tarkoitetaan henkilön ikää silloin, kun hän siirtyy pois omasta työstään ja alkaa saada eläkettä.

Kun tarkastellaan nykyisen lainsäädännön mukaisia eläkeikiä, havaitaan, että varsin yleisesti on vielä käytössä 65 vuoden eläkeikä. Tämä ikä on säädetty eläkeiäksi kansaneläkelaiissa samoin kuin työeläkelaeissakin (TEL ja LEL). Yrittäjien eläkelain (YEL) ja maatalousyrittäjien eläkelain (MYEL) mukainen eläkeikä on niinkään 65 vuotta.

Em. pääsäännöstä on kuitenkin olemassa joitakin poikkeuksia. Niinpä voi yksinäinen pienituloinen nainen saada kansaneläkelain mukaisen vanhuudentuen jo 60-vuotiaana. Työeläkejärjestelmässä on yrityksillä myös mahdollisuus järjestää henkilökunnalle tai sen osalle normaalia alempi eläkeikä eläkevakuutuksen vapaaehtoisena lisäetuna. Tätä mahdollisuutta on joukko yrityksiä eri aloilla käyttänytkin. Aika tavallista on näissä tapauksissa alennettu eläkeikä naisille. Huomattakoon, että LEL:n piiriin kuului ei tällaista mahdollisuutta voida soveltaa.

Poikkeuksen em. 65 vuoden säännöstä muodostavat lisäksi julkisen sektorin, ts. valtion ja kuntien eläkeikäsäännökset. Valtion eläkelain (VEL) ja kunnallisen eläkelain (KVTEL) mukainen yleinen eläkeikä on 63 vuotta. Lisäksi on näissä molemmissa laeissa toteutettu jokseenkin selvä ammatil-

linen eläkeiän porrastus, jonka puitteissa eräistä tehtävistä voi päästä eläkkeelle vieläkin aikaisemmin. Kirkon eläkejärjestelmässä (KiEL) on eläkeikä niinkään 63 vuotta. Merimiehillä on lisäksi oma eläkelakinsa (MEL), jossa eläkeikä on porrastettu palvelusajan mukaan vaihdellen miehistöllä välillä 55-60 vuotta ja päällystöllä vastaavasti välillä 60-65 vuotta.

Pääeläkejärjestelmiimme, kansaneläke- ja työeläkejärjestelmiin, on viime aikoina liitetty eräitä säännöksiä, jotka ovat omiaan lisäämään eläkeikä säännösten joustavuutta. Tällaisia ovat työttömyyseläkkeet ja osatyökyvyttömyyseläke. Työttömyyseläkettä maksavat molemmat eläkejärjestelmät määrätyn ehdoin 60 vuotta täyttäneelle työttömälle vakuutetulle. Osatyökyvyttömyyseläkettä taas maksetaan työeläkejärjestelmän puitteissa osittain työkykynsä esim. ikääntymisensä johdosta menettäneille vakuutetuille.

Jos verrataan Suomen eläkelakien ikäsääntöjä muiden maiden säännöksiin, voidaan havaita, miten eläkeikä vaihtelee eri maissa, vaikka 65 vuoden ikä näyttääkin olevan aika yleisesti käytössä. Pohjoisissa naapurimaissa eläkeikä on korkeampi kuin Suomessa ja useissa Keski-Euroopan maissa sama kuin meillä, mutta sen sijaan alempi useissa Itä-Euroopan maissa. Alimmat eläkeiät Euroopassa löytyvät Neuvostoliiton järjestelmästä, jossa naisilla on mahdollisuus päästä eläkkeelle jopa 45-55 vuotiaina ja miehillä 50-60 vuotiaina lähinnä ammatista riippuen. Ranskassa on yleinen eläkeikä 60 vuotta ja Puolassa se vaihtelee 55-65 vuoden välillä.

Kansainvälisen työjärjestön konferenssissa vuonna 1967 tehdyn sopimuksen mukaan eläkeikä voi vain erityisin perusteluin olla korkeampi kuin 65 vuotta, ja jos eläkeikä on 65 vuotta tai korkeampi, on ikää alennettava määrätyn ehdoin rasittavissa ja epäterveellisissä ammateissa (ILO, yleissopimus no. 127, 15. artikla).

Kysymys eläkeikärajasta liittyy läheisesti varsinaisen eläkeikäkäytännön luonteeseen. Erittäin tärkeänä voidaan pitää sitä, onko käytössä kiinteä, kaikille sama eläkeikä vai salliiko eläkeikäkäytäntö siinä joustoa joidenkin perusteiden mukaisesti. Vasta silloinhan järjestelmä pystyy edes jossain määrin sopeutumaan vaihteleviin olosuhteisiin. Elä-

keiän liukuvuudella tarkoitetaan yksinkertaisesti sitä, että joillakin työntekijöillä on mahdollisuus siirtyä eläkkeelle yleistä eläkeikää vanhempina tai nuorempina tai järjestelmässä voi olla mahdollisuus eläkeiän kummankin suuntaiseen joustoon.

Jos tarkastellaan ensin tilannetta yleensä eri maissa, niin Eläketurvakeskuksessa suoritetun selvityksen perusteella, joka koskee 20 maailman maata, joukossa pääasiassa eurooppalaisia maita sekä USA ja Kanada, havaitaan eläkeikäkäytännön vaihtelevan seuraavanlaisesti:

Eläkeikä on kiinteä:	10 maata	Hollanti, Kanada, Norja, Itävalta, Länsi-Saksa, Neuvostoliitto, Puola, Sveitsi, Itä-Saksa ja Jugoslavia (1)
----------------------	----------	---

Eläkeiässä liukumismahdollisuus normaalista eläkeiästä ylöspäin:	7 maata	Suomi, Tanska, Islanti, Englanti, Italia, Ranska ja Tšekkoslovakia
--	---------	--

Liukumismahdollisuus normaalista eläkeiästä alaspäin:	2 maata	USA ja Belgia
---	---------	---------------

Liukumismahdollisuus ylöspäin ja alaspäin:	1 maa	Ruotsi
--	-------	--------

(1) Tämän vuoden (1973) alusta on Norjassa tullut voimaan uusi järjestely, jossa yleisen eläkeiän alentamisen yhteydessä toteutettiin liukumismahdollisuus siitä ylöspäin.

Voidaan havaita, että käytäntö vaihtelee maittain, mutta tilannetta hallitsee kuitenkin kuva kiinteäraja- ja eläkeikä- tai eläkeiässä ylöspäin liukuvista eläkeikäkäytännöistä (Aarnio - Janhunen emt., 25-26).

Mahdolliset erityisjärjestelyt, eläkeiän "porrastukset", ovat taas toinen asia. Tällaisia poikkeustapauksia löytyy useista maista. Eräissä maissa esiintyy erikoisjärjestelyjä joidenkin ammattiryhmien eläkeiän suhteen. Lisäksi on poikkeusjärjestelyjä muun kuin ammatin perusteella joko koko väestölle tai sen osalle muutamissa maissa. Pisimmälle on eläkeiän porrastaminen ammatin mukaan viety Neuvostoliitossa, jossa on useita eri työluokkia ja niissä erilainen eläkeikä riippuen ammatin rasittavuudesta ja vaarallisuudesta. Useissa muissakin maissa erikoisjärjestelyt koskevat raskaita ja vaarallisia töitä tekeviä, kuten kaivostyöntekijöitä, merimiehiä jne. Muina erikoisjärjestelyjen perusteina voivat esiintyä sukupuoli (naisilla alempi eläkeikä) tai yleisesti mainitut terveydelliset tai muuten hankalat olosuhteet tai jopa väestöpoliittiset näkökohdatkin.

Suomessa on eläkeikä siis normaalista iästä ylöspäin liukuva. Ennen työeläkelakien voimaantuloa osassa yrityksiä suhtauduttiin suopeasti yli 65-vuotiaiden työssäkäyntiin, ja myös työntekijät käyttivät melko paljon tätä mahdollisuutta hyväkseen. Ainakin osasyynä tähän olivat sen aikaiset pienet eläkkeet. Tällöin oli tarpeellista jatkaa työntekoa niin pitkään kuin suinkin. Nyt saatujen viitteiden nojalla voidaan kuitenkin sanoa, että eläkeiän liukuminen ylöspäin alkaa jo olla käytännössä harvinaista. Yhä useammat yritykset ovat nimittäin alkaneet noudattaa käytäntöä, jossa eläkeikää halutaan myös pitää ehdottomana eroamisikä. Eräistä viitteistä päätellen myös työntekijöiden halukkuus jatkaa työntekoa vanhana on selvästi vähentynyt. Syynä tähän on pidetty juuri eläketurvan vähittäistä paranemista maassamme (Elfengren 1964, 16-, Castren 1964, 17).

Eläkeiän liukumista normaalista eläkeiästä alaspäin eivät Suomen eläkejärjestelmät tunne siitä huolimatta, että varsinkin viime aikoina on esiintynyt useissa yhteyksissä selvästi havaittavaa tarvetta tähän suuntaan. Vain joidenkin yksittäisten yritysten erityisesti suunnitelluissa tapauksis-

sa voi tällaista alaspäin liukumista siellä täällä esiintyä harvinaisina poikkeustapauksina. Eläkeiän ammatin mukaista porrastamista ei suomalainen eläkeikäkäytäntö myöskään varsinaisesti tunne. Poikkeuksen muodostavat lähinnä em. julkisen sektorin eläkelakien säännökset.

3. VANHENEMISTA JA TYÖKYKYÄ KOSKEVIA HAVAINTOJA

Koska eläkeikäkysymys on käsitetty sillä tavoin kuin edellä esitettiin, on tavallaan luonnollista, että tähän kysymykseen tavalla tai toisella liittyvissä fysiologisissa, psykologisissa yms. selvityksissä on pohdittu eri puoliltaan työntekijöiden käyttöarvoa teollisuuden ja muiden työnantajien näkökulmasta katsoen. Huomio on tällöin kiintynyt sekä yleiseen työkykyisyyden arviointiin että määrättyihin ominaisuuksiin ja niissä iän mukana tapahtuviin muutoksiin sekä yksilöiden kykyyn sopeutua vanhana erilaisiin olosuhteisiin. Nykyisen eläkeikäkäytännön sopivuuden puolustamiseksi olisi tutkimusten tuloksena pitänyt löytyä jonkinlaisia selviä kriteereitä, joiden perusteella sopiva eläkeikäraja olisi löydettävissä. Mutta mikä onkaan tulos näistä tutkimuksista, siitä seuraavassa.

3.1. Vanhenemisen fysiologiasta

Fysiologisia muutoksia ihmisessä toki tapahtuu vanhenemisen yhteydessä. Suorituskyvyn alenemiseen on olemassa useita syitä. Näistä on mainittu mm. kasvun väheneminen, surkastuminen, vähentynyt tai loppunut solunjakautuminen ja määrättyjen kudosten vähentynyt joustavuus. Edelleen on todettu hapenkulun vähenemistä erityisesti aivoihin, heikentynyttä hormonituotantoa ja siitä johtuvaa vähentynyttä hormonineritystä erityisesti kudoksiin, kudosten ja elinten vähentynyttä ärtyvyyttä. Maksimaalinen työkyky, joka liittyy läheisesti sydämen toimintaan, näyttää lyhytaikaisessa raskaassa työssä saavuttavan miehillä huippunsa 25 vuoden iässä ja laskevan

sen jälkeen - tosin hitaasti, niin että 50-vuotiaiden miesten keskimääräinen työkyky on noin 70 prosenttia ja 70-vuotiaiden noin 55 prosenttia vastaavasta 25-vuotiaitten arvosta. Edelleen on todettu, että silloin, kun lihasvoima ja nopeus ovat ratkaisevia tekijöitä, saavutetaan suorituskyvyn huippu jo noin 22 vuoden iässä, josta alkaen alkaa tasainen huononeminen. Varsinkin lihasvoima on huipussaan noin 25 vuoden iässä ja 30 ikävuodesta lähtien se alkaa laskea ensin hitaasti ja sitten hieman nopeammin 45 ikävuoden jälkeen. Miesten lihasvoimaa koskevissa tutkimuksissa sen on havaittu laskeeneen noin neljänneksellä 60 ikävuoteen mennessä. Naisten lihasvoiman on havaittu olevan parhaimmillaan hieman nuoremmalla iällä kuin miehillä, mutta lihasvoima heikkenee heillä taas jonkin verran nopeammin kuin miehillä iän mukana niin, että 60-vuotiaalla naisella on noin 60 % maksimaalisesta voimasta jäljellä. Huomattakoon jo tässä yhteydessä havainnot siitä, että lihasvoima ja maksimaalinen työkyky laskevat hyvin hitaasti ilman mitään äkillisiä mutkia alaspäin ja yksilöiden väliset erot ovat suuria (Artikkelipalvelu, 3).

Toinen merkittävä fysiologisten ominaisuuksien ryhmä, jossa tapahtuu huomattavia muutoksia ikääntymisen yhteydessä, on aistitoiminta. Näköaistin toiminta heikkenee tunnetusti iän karttuessa. Tarkan näkemisen väli muuttuu siten, että kun se 20-vuotiaalla on keskimäärin 9 cm, on se 50 vuoden vaiheilla 50 cm ja 60 vuoden ikäisillä ja sitä vanhemmilla jo noin 1 metri. Myös on todettu näön tarkkuuden pitkillä matkoilla vähenevän jonkin verran ja saman aikaisesti silmän valontarpeen on todettu kasvava. Erityisesti silmän pimeä adaptiokyky heikkenee selvästi iän karttuessa.

Toinen tärkeä aisti, kuulo, muuttuu myös iän mukana. Erityisesti on havaittu, että kyky tajuta korkeita ääniä heikkenee jatkuvasti. Heikkoneminen koskee kuitenkin ennen kaikkea sellaisia ääniä, joiden ns. värähdysluku on kyllin suuri. Sen sijaan esimerkiksi sellaisten äänten tajuminen, joiden värähdysluku vastaa tavallista puheääntä, ei sanottavasti heikkene. Erityisesti huomattakoon, että jatkuva kova melu voi aiheuttaa jo nuoressakin henkilössä kuulovian, joka on oleellisesti samanlainen kuin vanhuudesta johtuva kuulon heikentyminen. Yleisesti voidaan sanoa, että aistitoiminnoissa ns. ärsykekyky nousee iän kasvaessa. Tämä merkitsee sitä, että van-

hempien henkilöiden on vaikea tajuta heikkoja signaaleja, ärsytyksen pitää tulla yhä suuremmaksi, jotta se aistitaan.

Ilmeisesti aistitoimintojen heikentymisellä on eläkeiän ongelmissa tärkeä merkitys erityisesti, kun otetaan huomioon, että teknillinen kehitys ja automatisointivaativat nimenomaan hyvin tarkkaa aistitoimintaa. Tätä seikkaa on tutkimuksissaan korostanut mm. professori Leo Noro (Geron 1960-61, 46-50). Asiantuntijat voivat luetella edellä mainittujen lisäksi eräitä muitakin ominaisuuksia, joiden tiedetään yleensä iän lisääntyessä heikentyvän jokseenkin selvästi. Näistä voidaan mainita erityisesti kehon toimintaan ja joustavuuteen liittyvät seikat, kuten ketteryys ja sorminäppäryys sekä tasapainokyky, yleinen reagointikyky jne.

3.2. Psykkisistä muutoksista ja vanhuuden sairauksista

Useimmille erillisille psyykkisille kyvyille on ominaista nopea kehittyminen aina noin 20 ikävuoteen asti, ja sen jälkeen tapahtuu yleensä tasaista taantumista, jossa ei voida todeta mitään äkkijyrkkää laskua. Yksilöllinen hajonta on tässä varsin suurta, ja se kasvaa vielä iän mukana ja jopa nopeammin kuin varsinaisissa fysiologisissa tekijöissä. On kuitenkin huomattava, että edellä mainittu taantuminen koskee nimenomaan tapauksia, joissa mittauksen kohteena on puhdas älykkyyden "peruskapasiteetti", jossa kokemuksella ei ole osuutta. Voidaan sanoa, että kun kysymys on uuden oppimisesta tai ennen opitun asian kokonaan uudelleen jäsentämisestä, on tämä vanhemmalla iällä osoittautunut vaikeaksi. Työssä tämä merkitsee, että tapauksissa, joissa työhön liittyy nopeita teknillisiä muutoksia, on vanhoilla ihmisillä vaikeuksia. Ne keskittyvät siis pääasiassa tulevan aineiston vastaanottamiseen ja sen suhteuttamiseen käytäntöön. Silloin, kun aikaisempaa kokemusta voidaan käyttää hyväksi suorituksessa, on jo vaikeampi havaita toimintojen heikentymistä. Ikääntyessä takerrutaankin yleensä yhä enemmän aikaisempaan kokemukseen. Vanhoilla ja kokeneilla henkilöillä on havaittu olevan kykyä kompensoida eri tavoilla puutteensa, ja tämä kyky taas näyttää kehittyvän sitä mukaa kun muut kyvyt alkavat taantua (Artikkelipalvelu, 7-8 ja Corson - McConnel, 1956, 20-21).

Merkittävä havainto on kokeissa osoitettu seikka, jonka mukaan

stressin sietokyky yleensä vähenee iän mukana. Tällä saattaa olla nykyisin hyvinkin tärkeä merkitys arvioitaessa henkilöiden työkykyä ja eläkeikää. Psykkisistä seikoista mainittakoon vielä käsite "havainnon kuormitus", jonka määrässä ja myös laadussa on havaittu aika selvää heikkenemistä vanhetessa. Tämä ei ilmeisestikään johdu pääasiassa aistien heikkenemisestä, vaan suoraan keskushermoston toiminnan muuntumisesta. Havainnon kuormituksen heikkenemiseen liittyvät mm. hetkelliset huomiokyvyn herpaantumiset, joita on todettu yleisesti vanhoilla ikäryhmillä. Niin ikään on todettu kyvyn muistaa lähitapahtumia iän mukana heikentyvän, mikä näkyy selvästi, jos asianomaisen on muistettava määrättyjä havaintoja, kun hän samanaikaisesti tekee jotain muuta.

Mitä taas tulee keski-ikäisten ja vanhojen henkilöiden oppimiskykyyn, niin on mainittu, että he ovat enemmän riippuvaisia hyvästä tahdonvoimasta kuin nuoret. Uusien asioiden omaksumiseen tarvitsevat vanhemmat enemmän aikaa ja tilaisuuksia rauhassa tutustua asiaan kuin nuoremmat. Mieleenpainetun aineiston muistamiseksi oppimishetken jälkeen vanhemmat tarvitsevat myös enemmän aikaa kuin nuoret. Toisaalta voidaan sanoa, että tässäkin kokemukset ja aikaisemmat tiedot muodostavat muistin toisen puolen, ns. pitkäaikaisen muistissa säilymisen, mitä ikä ei pysty määrittävällä määrällä heikentämään.

Psykkisten muutosten arvioihin kuuluisivat tavallaan myös arviot luonteen piirteiden muuttumisesta iän mukana, mutta tästä ei ole toistaiseksi löydettävissä tutkimustuloksia. Tosin voidaan olla yksimielisiä siitä, että vastuuntunto kasvaa iän mukana, mutta toisaalta jo sellainen tekijä kuin vapaaehtoinen vastuun ottaminen näyttää muuttuvan iän mukana molempiin suuntiin. Edelleen on havaittu, miten esimerkiksi seurallisuus eli sosiaalisuus voi yhtä hyvin kasvaa tai vähetä vanhenemisen vaikutuksesta (Artikkelipalvelu, 10).

Yksityisissä tapauksissa ei useinkaan voida tarkasti erottaa toisaalta fysiologisen vanhenemisen ja toisaalta aikaisempien ja jatkuvien sairauksien aiheuttamaa toimintakyvyn heikkenemistä. Asiantuntijoiden keskuudessa on väitetty, että vanhuudentaudit olisivat tärkeämpiä tekijöitä kuin varsinainen fysiologinen vanheneminen arvosteltaessa vanhojen henkilöiden

työkyvyn alenemista.

On kuitenkin havaittu, että määrättyjen tautien esiintyminen lisääntyy iän karttuessa ja toisten taas vähenee. Suurin osa taudeista, joihin keski-ikäiset ja vanhuksat sairastuvat, ovat luonteeltaan kroonisia sairauksia. Ne alkavat useimmiten keski-ikässä ja tulevat vanhetessa yhä selvemmin esiin. Asiantuntijoiden mukaan ovat keski-ikäisiä ja vanhoja ihmisiä uhkaavista taudeista tärkeimpiä seuraavat: mielisairaudet ja mielenhäiriöt, sydän- ja verenkiertoelinten taudit, tuki- ja liikuntaelinten taudit, erilaiset hermoston taudit, hengityselinten taudit, aiheenvaihduntataudit, erilaiset kasvaimet sekä kuuloa ja näköä heikentävät taudit. Erityistä mielenkiintoa ja huomiota tässä yhteydessä ansaitisivat sairauksien varsinaiset syyt, ts. kysymykset siitä, mikä osuus työllä ja sen olosuhteilla yleensä on näiden sairauksien syntyyn tai pahenemiseen. Päätelmien teko tästä on usein vaikeaa johtuen useimpien mainittujen sairauksien hitaasta etenemisestä.

3.3. Vanheneminen, työkyky ja eläkeikä

Edellä jo viitattiin vanhenemisen yhteydessä tapahtuvien muutosten tasaisuuteen. Vaikka fyysisiä ja psyykkisiä muutoksia tapahtuukin, on niiden kehittyminen tasaista. Myöskään terveydentilassa ei ole voitu todeta äkillisiä ja pysyviä muutoksia jostain määrätystä ikäkaudesta lähtien, vaan sairaudetkin ovat yleensä hitaasti eteneviä ja ajoittain jopa oireettomia tiloja. Näin ollen on vaikeaa tai mahdotonta erottaa fysiologisin, psykologisin tai lääketieteellisin perustein jotain määrättyä ikää, joka selvästi muodostaisi vanhuuden taitekohdan.

Jos vanheneminen on tasaista, niin vielä suuremmalla syyllä sen voidaan väittää olevan yksilöllistä. Yksilöiden välillä on havaittu fysiologisissa kokeissa suuria eroja taantumisen kehityksessä. Vielä suurempia eroja on havaittu psykologisten muutosten kohdalla. Edelleen tiedetään, miten kaksi vanhaa ihmistä voi olla myös terveydentilaltaan täysin erilaisia - toisella on runsaasti erilaisia vaivoja ja toinen samanikäinen vanhus voi olla varsin terve ja hyväkuntoinen.

Edellä olevasta seuraa, että eri yksilöiden työkyky saattaa olla hyvinkin erilainen. Toisen 65-vuotiaan olisi jo aikoja päiviä sitten pitänyt

olla eläkkeellä, kun taas toinen on vielä hyvässä työkunnossa. Ilmeistä on, että fysiologisten ja psykologisten tai terveydellisten seikkojen nojalla ei voida määritellä mitään yleistä, sopivaa eläkeikää. Mahdollisesti on liikaa-kin tuijotettu määrättyihin ikärajoihin ainoina mahdollisina ratkaisuina, vaikka tutkimustulokset näyttäisivät tässä puoltavan eläkeikäkäytännön yksilöllisen joustavuuden lisäämistä kronologisen ja "fysiologisen" iän poiketessa toisistaan usein huomattavasti.

Edellä mainitun lisäksi on tuotu esiin ajatus siitä, että järkevämpää kuin kysyä miten vanha joku on, olisi kysyä, miten vanha hän on työssään vaadittavaan toimintaan ja kapasiteettiin nähden. Näin on eläkeiän ongelma kytketty fysiologisten kyvykkyyssarvioiden välityksellä erittäin keskeiseen kysymykseen eri yksilöiden työn laadusta ja ammatista. Täydellä syyllä voidaan olettaa, että eri työt vaativat ilmeisesti ainakin osittain erilaisia ominaisuuksia. Kun toisaalta ominaisuudet heikkenevät eri tahtiin, pitäisi eri ammatteja ja töitä tämän mukaan asettaa erilaisiin asemiin eläkeiän suhteen. Kuitenkin vaikuttaa ainakin toistaiseksi ilmeiseltä, että yksinomaan fysiologisten ja psykologisten seikkojen nojalla ei ole riittäviä edellytyksiä määritellä eri ammattiryhmiin sovellettavaa eläkeikäkäytäntöä - kuten ei yleistä eläkeikääkään. Fysiologinen ja psykologinen tutkimus pystyy tosin luettelemaan joukon yleiskriteereitä, joiden avulla voidaan tehdä jonkinlaista karkeaa jakoa eri ammattiryhmien asemasta eläkeikäkysymyksessä. Näissä todetaan mahdollisiksi erottelijoiksi mm. ruumiillinen-henkinen työpanos, työhön sisältyvä taitavuuden vaatimus yleensä ja mahdolliset vaatimukset huolellisuudesta ja tarkkuudesta sekä nopeudesta ja mukautumiskyvystä. Korkeamman luokan henkisessä työssä ihminen pysyy yleensä pitempään työkykyisenä kuin yksinkertaisemmissa tehtävissä. Töissä, joissa vaaditaan jatkuvasti uuden asian omaksumista ja sen täytäntöönpanoa, voi tulla vanhetessa vaikeuksia. Edelleen voidaan sanoa, että mitä enemmän painotetaan nopeutta ja fyysillistä koordinaatiokykyä sitä vaikeammalta työstä selviytyminen vanhetessa tuntuu. Nykyisen teknillisen kehityksen mukainen pitkälle koneellistettu "liukuhihnatuotanto" ja sen pakkotahti voi näin ollen olla vaikea asia vanhemmille työntekijöille. Tällaiset viitteet ovat joka tapauksessa vaikuttaneet osaltaan huomion

kääntymiseen eläkeiän ja työn välisiin ongelmiin, joihin palataan vielä myös tässä esityksessä (Komiteanmietintö, 34-35, Corson - McConnel, emt. 57-65, Donahue - Tibbits 1957, 129- ja Pulkkinen, emt., 52-53).

4. ELÄKEIKÄ JA MUUTTUVA YHTEISKUNTA

Varsin monasti on jo sanottu, että elämme muuttuvassa yhteiskunnassa. Muutokset tuotantomenetelmissä ja muissa taloudellisissa olosuhteissa ovat todella ilmeisiä. Näiden lisäksi pyrkivät muuttumaan myös yhteiskunnalliset instituutiot, normit ja arvot. Näin ollen tuntuu aika luonnolliselta, että käsitellyt sosiaaliset ongelmat on yleensä liitetty yhteiskunnan muutoksellisuuden arviointeihin. Koska nämä muutokset eivät voi olla vaikuttamatta jossain vaiheessa myös eläkejärjestelmiä ja niiden yksityiskohtia koskeviin seikkoihin, on paikallaan pohtia näitä asioita hieman pitemmällekin. Tässä kappaleessa tarkastellaan aluksi joitakin yhteiskunnan muutoksen yleisluonteisia, mutta ongelman kannalta relevantteja piirteitä. Sen jälkeen pohditaan muutoksen seurauksia - erityisesti sen vaikutuksia yksilötasolla.

4.1. Sosiaalinen muutos ja teollistuminen

"Sosiaalinen muutos on tapahtuma, jonka kestäessä sosiaalinen järjestelmä saa uusia ominaisuuksia ja/tai menettää entisiä." (Allardt - Littunen 1961, 373). Luonnollisesti on vuorovaikutuksella oltava tiettyä pysyvyyttä, jotta yhteisö voi toimia. Sosiaalinen muutos merkitsee kuitenkin vuorovaikutuksen ja odotusten pysyvyyden järkkymistä sosiaalisissa järjestelmissä ja yhteisössä.

Erityisen mielenkiintoinen sosiaalisen muutoksen kysymys on ongelma "kulttuurin" eri osien muuttumisen suunnasta ja nopeudesta sekä tekijöistä, jotka mahdollisesti vaikuttaisivat niihin. Ogburn esittää tunnetussa teoriassaan, että teknillinen muutos on yhteiskunnassa yleensä nopeinta, ja että sitten ovat muutosvuorossa sosiaaliset laitokset ja uskomusjärjestelmät. Linton puolestaan tarkentaa ajatusta olettamalla, että ns. "aineellinen osa" kulttuuria omaksutaan helpoimmin ja ulkoista käyttäytymistä koskevat normit

vielä aika helposti. Sen sijaan kulttuurin perusarvot muuttuisivat hitaimmin (Allardt - Littunen, emt., 385). Niin yksinkertaisia kuin em. yleistyksen ovatkin, tarjoavat ne kuitenkin sopivan lähtökohdan erilaisten ilmiöiden tarkasteluille. Lienee myös ilmeistä, että asioissa, jotka liittyvät yhteisön perinteellisiin uskomuksiin ja arvoihin, on muuttuminen todella pitkäaikainen ja vaikea ongelma.

Sosiaalipolitiikan kehityksessä on keskeisellä sijalla sinänsä valtava muutostapahtuma, teollistuminen mullistavine seurauksineen. Teollistumisen aikakaudella on ollut ominaista tietenkin teknillisen kehityksen huima eteenpäinmeno, mutta kuten esimerkiksi Riihinen toteaa, on muutosta esiintynyt myös sosiaalisissa järjestelmissä - on syntynyt aivan uusia sosiaalisia rakenteita. Edelleen ovat monet sosiaaliset normit ja arvot niin ikään muuttuneet, joko hävinneet kokonaan tai muuttuneet uudenlaiseksi. Tämä kehitys vastaa hyvin em. Ogburnin esitystä.

Voidaan todeta, että teollistuminen ja teknillistymisen ovat ne käsitteet, joihin sosiaalinen muutos kaikkine seurauksineen useimmiten voidaan palauttaa. Käsitettä teollistuminen onkin käytetty runsaasti sekä historiallisessa että nykypäivien yhteiskuntapoliittisessa keskustelussa. Riihinen käsittelee yhteiskunnan alueellista erilaistuneisuutta koskevassa tutkimuksessaan varsin perusteellisesti teollistumisen käsitettä ja sisältöä. Puuttumatta tässä yhteydessä sen syvällisemmin itse käsitteeseen voitaneen kuitenkin lainata em. teoksesta muutamia sitä koskevia tärkeitä näkökohtia. Riihinen toteaa, että "... lienee tarkoituksenmukaista puhua teollistumisesta yleensä silloin, kun on kysymyksessä koneiden, energian, yhä monipuolisempien hyödykkeiden, standardisoidujen ja yleisten menettelytapojen, automaation sekä työnjaon laajeneva käyttö". Hän korostaa myös sitä, miten nimenomaan yhteiskunnassa ilmenevät tehokkuuspyrkimykset ovat tulleet esiin teollistumisen muodossa, ja sitä, miten tehokkuus on teollistuvan yhteiskunnan keskeinen arvo ja tavoite (Riihinen emt., 11).

Teollistuminen merkitsi teknillistymistä. Tämä taas sisältää mm. koneellistumisen ja automaation. Luonnollisesti on selvää, että kehittyvät koneistaminen ja automatisointi ovat merkinneet ratkaisevaa työn helpotusta useilla eri aloilla. Monet teknilliset keksinnöt, joiden käyttöä on kannusta-

nut tuotannon järkeistäminen ja yleinen tehostaminen, ovat samalla koituneet rasittavaa työtä tekevän työntekijän helpotukseksi. Yleisenä prosessina teollistuminen on merkinnyt luonnollisesti myös koko elinkeinorakenteen muuttumista, erityisesti jakeluelinkeinon kuten liikenteen ja kaupan laajenemista. Alkutuotannon teollistuminen on vapauttanut työvoimaa, jota muut tuotannonhaarat, kuten juuri palveluelinkeinot, tarvitsevat laajentuakseen. Tällöin yhä suurempi osa ihmisistä siirtyy ammatteihin, jotka eivät ole niin rasittavia kuin ns. alkutuotannossa.

Teknillistymisen työtä helpottavien vaikutusten ohella on kuitenkin syntynyt uusia vaikeuksia. Teknillinen kehitys on luonut uusia vaatimuksia, jotka eri töitä tekevien ihmisten on pystyttävä täyttämään. Teknillistyminen ja automatisointi vaativat ihmiseltä yhä suurempaa kykyä aistitoimintojen ja havaintojen teon alueella ja automaation pitkälle edistyessä monipuolista kykyä erilaisten tuotantotilanteiden tarkkailuun ja tarpeellisiin toimintoihin. Samoin on teknillisen ja muun tietämyksen ja taidon osuus kasvanut suunnattomasti, mikä taas on asettanut ihmiselle yhä kasvavia vaatimuksia koulutustason suhteen. Luonnollisena seurauksena tästä kaikesta on se, että vanheneva ihminen on voinut tuntea olonsa tässä kehityksen vauhdissa määrättyiltä osiltaan varsin tukalaksi. Vanhan ihmisen on useissa tapauksissa ollut vaikea alista modernin tuotannon normisysteemeihin, joissa usein korostetaan juuri niitä ominaisuuksia, joiden tiedetään vanhemmalla iällä selvästi heikentyvän. Kuvaavana esimerkkinä uuden tuotannon uusista vaatimuksista voidaan mainita yhteiskunnassa jatkuvasti esiintyvä uudelleen koulutuksen tarve, joka on jo tullut ja on parhaillaan tulemassa erittäin päivänpolttavaksi monilla eri aloilla. Myös tässä tilanteessa voidaan olettaa vanhuksilla esiintyvän sopeutumisasi- vaikeuksia.

4.2. Instituutioiden muutos, anomia ja vieraantuminen

Kuten Jyrkilä esittää voidaan sosiaalista muutosprosessia pitää myös sosiaalisten instituutioiden muutoksena. Ihmiset ovat perustaneet tällaisia instituutioita täyttämään heidän omia tarpeitaan sosiaalisesti hyväksyttävissä olevalla tavalla. Mutta myös tarpeet muuttuvat ja jatkuvasti nousee esiin uusia tarpeita. Tällöin voidaan sanoa, että sosiaaliset instituutiot ovat muutospaineen alaisia. Muutoksen täytyy kuitenkin tapahtua määrättyssä ai-

kajärjestyksessä ja määrättyllä nopeudella, muuten on seurauksena ristiriitajaa instituutioissa ja esiin nousee vakavia sosiaalisia ongelmia (Jyrkilä 1965, 11). Useimmat sosiaalisen muutoksen teoreettisista klassikoista ovatkin kiinnittäneet huomiotaan teollistumisen aiheuttamiin sosiaalisiin muutoksiin ja sosiaalisiin ongelmiin, kuten edellä jo todettiin. Tällöin ei voida jättää huomiotta ranskalaisen Emile Durkheimin ajatuksia.

Durkheim toi sosiologiaan käsitteen anomia, jolla on ollut sosiologian teoriassa viime vuosina tärkeä merkitys. Tässä yhteydessä on ehkä mielenkiintoisinta se, että voitaneen olettaa teollistumisen ja sitä seuraavien muutosten aiheuttaneen yhteiskunnassa anomiksi kutsutun tilan. Anomian yhteiskunnan yksilö taas kokee tilan vaikeuksia aiheuttavana ja pyrkii etsimään erilaisia mukautumismekanismeja, joista toiset johtavat poikkeavaan käyttäytymiseen kuten rikollisuuteen yms. Mitä tämä yhteisöä kuvaava käsite anomia sitten on? Sananmukaisesti anomian katsotaan merkitsevän normittomuutta. Tämä tarkoittaa sitä, että yhteiskunnassa ei ole sääntöjä toiminnan ohjailemiseksi eikä tällaisia sääntöjä myöskään kyetä luomaan. Tilanne kuitenkin edellyttäisi tällaisia sääntöjä, jotta päämäärät voitaisiin saavuttaa. Luonnollisesti tilanteesta on seurauksena erilaisia jännitustiloja, jotka olosuhteesta riippuen purkautuvat eri tavoin (Allardt, emt. 91-96, Allardt - Littunen, emt. 150-152). On ilmeistä, että anomian ei tarvitse aina johtaa sellaiseen käyttäytymiseen, jota pidetään tuomittavana. Se voi johtaa myös sosiaalisiin uudistuksiin, jotka yhtä hyvin voivat toimia mukautumismekanismeina. Mukautumismekanismeja on käsitellyt erityisesti Robert K. Merton esityksessään kulttuurin päämääristä ja keinoista. Tässä yhteydessä voidaan mukautumismuodoista mainita uudistaminen, johon Mertonin mukaan päädytään silloin, kun pyritään kulttuurin asettamiin päämääriin, mutta hylätään siihen astiset normatiivisesti säännellyt keinot. Uudistamisesta puhuttaessa on ilmeisesti pakko ajatella niin, että vanhojen keinojen sijaan keksitään uusia, joita ei edes ole ajateltu normistoa laadittaessa. Tällaista toimintaahan kutsutaan vaikkapa ideoinniksi. Varsin mielenkiintoinen on myöskin Mertonin mainitsema toinen mukautumiskeino nimittäin pakeneminen. Tällaista esiintyy silloin, kun yksilö luopuu säänneltyjen keinojen ohella myös kulttuurin päämääristä. Jyrkilä (1965, 12) pitää

tällaista kentästä vetäytymistä yhdentyyppisenä anomiana. Anominen yhteisö asettaa yksilön tilanteeseen, jossa hän ei todella osaa uskoa mihinkään.

Vieraantuneisuuden vakavuuden mukaan voidaan puhua siitä, että henkilö on vieraantunut lievemässä tapauksessa esimerkiksi vain työstään, mutta kokee tyydytystä muilla elämänavalueilla tai päinvastoin, mutta esiin on vedetty myös tapauksia, joissa vieraantuneisuus on maksimaalista ja johtaa äärimmilleen elämästä vieraantumiseen. Ilmeistä on joka tapauksessa, että yhteiskunnassamme on tälläkin hetkellä henkilöitä, joihin ainakin jonkin asteisen vieraantumisen oireet sopivat. Voimakas arvojen konflikti johtaa tällöin tilanteeseen, jossa on vallitsevana piirteenä yleinen tyytymättömyys. Tällöin on em. kentästä pakeneminen usein varsin käyttökelpoinen mukautumiskeino. Olemassa olevat sosiaaliturvajärjestelmät tarjoavat ilmeisesti yhden keinon, jota yksilöt ovat halukkaita käyttämään tällaisessa tilanteessa. Teoreettisella tasolla halu sairastua tai halu siirtyä eläkkeelle saattaa siis olla selitettävissä myös vieraantumisesta johtuvaksi. Mainittakoon vielä, että anomiaa ja vieraantumista koskevista selvityksistä päätellen tällaista esiintyy enemmän alemmissa yhteiskuntakerrostumissa kuin korkeammassa, minkä pitäisi siis ilmetä mm. eläkkeellesiirtymishalun suurempana voimakkuutena alemmissa kerrostumissa.

4.3. Organisaatioiden ja normien muutos

Edellä käsiteltiin yhteiskunnan rakennemuutosta lähinnä negatiivisessa mielessä. On kuitenkin syytä tarkastella yhteiskunnan rakennemuutoksia myös organisaation muutoksena - ja jos niin voidaan sanoa - "positiiviselta" kannalta. Sosiologian teorian klassikoilla esiintyy näitä tarkasteluja useammankin eri käsitteen sisällä, sillä teollistuvan yhteiskunnan rakennemuutoksiin ja varsinkin sen normiston muutoksiin on kiinnitetty todella paljon huomiota. Nämä rakennetarkastelut perustuvat yleensä yhteiskunnan sosiaalisten ryhmien, joihin voivat esiintyä toisaalta pienemmät ryhmät tai toisaalta kokonaiset yhteiskunnat, tyyppillisten ominaisuuksien ja normistojen kuvaamiseen erilaisilla käsitteillä. Tällaisen kaksijaon periaatteeseen nojaavan idean esitti mm. Ferdinand Tönnies muodostaessaan "Gemeinschaft-Gesellschaft" tyyppisen jaottelunsa. Edellä mainittu yhdys-

kuntatyyppi kuvastaa organisaatiotyyppinä ns. vanhalle yhteiskunnalle ominaista muotoa, jossa sosiaaliset siteet perustuvat usein mm. sukulaisuuteen. Organisaatiokuvaan kuului voimakas yhteenkuuluvuuden tunne ja tavallisesti statuksen tms. perityn ominaisuuden säätelemä pakkojäsenyys. Nykyaikaista yhteiskuntaa taas vastaa viimeksi mainittu Gesellschaft-yhdistys, "johon liittyminen perustuu yhteisiin etuihin ja yhteisesti tunnustettuun päämäärään". Edellisen tyyppiselle organisaatiolle - josta hyvänä malliesimerkkinä on vanha kyläyhteisö - on ominaista perinteisiin voimakkaasti nojaavat normit ja "roolien kokonaisvaltaisuus". Jälkimmäisen tyyppinen organisaatio taas on "asiaorganisaatio, normeiltaan persoonaton, rationaalinen ja jossa roolit ovat erikoistuneita". Teollistumisen edistyessä ja työnjaon lisääntyessä on yhteiskunnan rakenne muuttunut siten, että tällaiset asiaorganisaatioon rakentuvat sosiaaliset ryhmät ovat käyneet yhä tärkeämmiksi (Allardt - Littunen, emt., 240-241).

Tässä yhteydessä on jälleen mainittava Durkheim ja tällä kertaa hänen työnjakoa koskeva teoriansa. Durkheimilla vastaa em. kaksijakoisuutta hänen yhteiskuntien normistoja kuvaavat tunnetut käsitteensä mekaaninen ja orgaaninen solidaarisuus. Vanhassa yhteisössä vallitsi hänen mukaansa mekaaninen solidaarisuus, jolle on ominaista kova normipaine, jolloin säännöistä poikkeaminen rangaistiin ankarasti. Työnjaon alkukantaisuus ja kehittymättömyys muodosti oivan perustan yhdenmukaisuuden paineelle. Teollistuminen ja työnjaon jatkuva lisääntyminen ovat kuitenkin luoneet muutoksen tilanteeseen. Nyky-yhteiskunnassa, jossa vallitsee orgaaninen solidaarisuus, ei omaa ja muiden käyttäytymistä enää "vartioida" niin tarkasti kuin ennen. Mahdolliset sanktiotkin ovat luonteeltaan usein palkkioita ja korvauksia. Poikkeuksia säännöistä siedetään yhä enemmän. Yhteiskuntaa pitävät koossa sopimukset, tiettyjä pelisääntöjä ja niiden mukaisia sopimuksia toki kunnoitetaan. Sopimusten nojalla voidaan myös kanavoida käyttäytymistä vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Ihmisiin kohdistunut yhdenmukaisuuden paine on pienentynyt, mikä on ollut omiaan viemään kehitystä eteenpäin. Normipaineen vähentyessä yleensä on kuitenkin noussut esiin eräitä uusia normeja. Tästä on mainittu esimerkkinä tehokkuusnormi, joka on hallinnut ajattelua voimakkaasti ja lienee vielä lujasti tunnustettu oppi (vrt.

esim. Riihinen, emt., 51-60 ja Allardt, emt., 66-69).

Tässä voidaan vielä todeta, että liberalismilla oli aatesuuntana luonnollisesti ensiarvoisen tärkeä merkitys koko sosiaalisen muutosprosessin käynnistäjänä. Kuten Riihinen toteaa, voidaan liberalismiin katsoa muutaneen siihen asti voimakkaana jatkuneen kristillisen yhtenäiskulttuurin, joka suosi em. vanhalle yhteisölle ominaista "yhteiskunnallista ankaruutta". Vasta kun tämä järjestelmä murtui, pääsi nykyaikaisen, työnjakoon perustuvan yhteisön kehitys käyntiin kaikkine seurauksineen. Erityisen merkittävää oli luonnollisesti myös liberalismiin sinänsä liittyvä yksilön vapauden ja yksilöllisyyden korostaminen, jonka tuloksena yksilön arvo yhteiskunnassa on huomattavasti kasvanut. Tämä taas on voinut olla virikkeenä kansantokantojen tarkistamiselle ja erilaisille sosiaalipoliittisille uudistuksille (vrt. Riihinen, emt., 60-61).

4.4. Taloudellinen kasvu, väestörakenne ja uusi eläketurvapolitiikka

Sosiaalisten normien ja arvostusten muutosten lisäksi on erityisesti korostettava teollistumisen ja sen mukanaan tuomien tehokkuuspyrkimysten luomia taloudellisia mahdollisuuksia sosiaalipoliittisten uudistusten kehittymiselle. Useimmat uudistukset sosiaalipoliittikan alalla vaativat nimenomaan rahaa, ja ilman teollistumisesta alkunsa saavaa kansantulon kasvua ja yleistä taloudellista vaurastumista olisivat varmaan monet sosiaalipoliittiset ja näin ollen myös eläketurvaan liittyvät uudistukset jääneet toteutumatta. Tosiasiana voidaan pitää sitä, että kansantulo on meillä niin kuin muissakin maissa jatkuvasti kasvanut. Jos nyt tarkastellaan maamme kansantulotilastoja, niin esimerkiksi viimeisten kolmen-neljänkymmenen vuoden aikana kansantulo on täällä noussut voimakkaasti. Kuten Kuusi (emt., 23) toteaa on ihmisillä käytettävissään tällä hetkellä varmaankin kaksinkertainen tulomäärä 30-luvun alkuvuosien tulomääriin verrattuna. Nettokansantulon reaaliarvo on lisääntynyt viime aikaisen kehityksen valossa esim. vuosina 1951-1967 keskimäärin 4.1 % vuodessa. Nettokansantulon on edelleen enustettu lisääntyvän 1970-luvulla noin 4.2 % ja siitä eteenpäin vv. 1981-85 noin 4 % vuodessa (Pulkkinen, emt., 212).

Eläketurvapolitiikan kehittymisen kannalta on siis kansantulon kas-

vulla ja yleensä taloudellisilla resursseilla tärkeä merkitys. Onhan niin, että sekä aktiivien että epäaktiivien on saatava toimeentulonsa nykyisestä kansantuotoksesta. Edelleen on jokseenkin selvää, että kunkin ajankohdan eläkkeet otetaan senhetkisestä kansantulosta. Eläkkeensaajille tulevan oikean osuuden irrottaminen kansantuotoksesta on taas juuri eläkejärjestelmän tehtävä.

Kansantulon kasvun merkitystä korostaa selvästi myös Kuusi teoksessaan 60-luvun sosiaalipolitiikasta. Tätä osoittaa esimerkiksi toteamus, että "kansalaisten peruspyrkimykset yhteiskuntapolitiikan alalla toteutuvat parhaiten silloin, kun kansalaisten elintaso yleisesti kohoaa" (Kuusi 1963, 22). Se mikä on Kuusen esityksessä keskeistä ja tässä yhteydessä tärkeintä, on kuitenkin oletus sosiaalipolitiikan merkityksestä taloudellisen aktiiviteetin turvaajana, oletus ns. passiivisen kansanosan aktivoimisesta sosiaalipoliittisen tuen avulla (Kuusi, emt., 59-). Sikäli, kun nämä oletukset voidaan todeta paikkansa pitäviksi, avaa näkökohta uudenlaisia tavoitteita myös eläketurvapolitiikassa ja eläkeikäkysymyksessä. Epäaktiivin kansanosan kasvua ei tämän mukaisesti tarvitsisi nähdä taloudellisesti ottaen yksinomaan negatiivisenä ilmiönä. Kuusen esityksestä on syytä mainita vielä hänen kannottonsa yhteiskuntapolitiikan yleisistä tavoitteista. "Kansalaisen parhaan" asettaminen yhteiskuntapolitiikan tärkeimmäksi tavoitteeksi lienee vaikuttanut omalla tavallaan asennoitumiseen erilaisia sosiaalisia uudistuksia kohtaan yleensä ja pohdintoihin niiden yksityiskohdista (vrt. Kuusi, emt., 28). Kuusen esityksen teoreettiset osat voivat edelleenkin vaikuttaa sosiaalipolitiikan suunnittelutyössä.

Arvioitaessa sosiaalipoliittisen kehitystyön tarpeellisuutta pyritään usein vertailemaan maamme tilannetta muiden maiden vastaavaan tilanteeseen. Tällöin tarkastellaan yleensä sosiaalisten tulonsiirtojen osuutta kansantulosta eri maissa. Suomen on havaittu sijaitsevan korkeintaan jonkinlaisessa "keskiryhmässä" useisiin muihin maihin verrattuna tulonsiirto-osuuksilla mitattuna. Luonnollisesti tällainen tilanne on omiaan kiihdyttämään sosiaalipoliittista uudistustyötä yleensäkin. Osuusvertailuissa on kuitenkin havaittu se erityinen piirre, että maissa, joissa sosiaalimenojen osuus on hyvin suuri, on myös väestö rakenteeltaan vanhaa. Näyttää siltä, että suuret tulonsiirrot ovat yleensä menneet eläkkeisiin. Väestön vanheneminen

on pakottanut kiinnittämään useissa maissa yhä enemmän huomiota eläketurvaan (vrt. Pulkkinen, emt., 213-221). Suomen sijainti vertailuissa johtuu ainakin osittain siitä, että maamme väestön ikärakenne on ollut "nuorempi" kuin monessa muussa Euroopan maassa. Tilanne on kuitenkin ollut vähitellen muuttumassa, sillä tilastotiedot osoittavat maamme väestön vanhenevan jatkuvasti. Vanhenemista on tapahtunut jo joidenkin vuosikymmenien aikana, mutta se on edelleen kiihtynyt, ja vanhenemisen on ennustettu jatkuvan edelleen ainakin 1980-luvulle saakka. Vuonna 1950 meillä oli noin 10 aktiivi-henkilöä yhtä vanhusta kohti, mutta 1980-luvulla arviolta enää vain noin kuusi aktiivista vanhusta kohti. Vanhusten (65 vuotta täyttäneiden) osuudeksi on arvioitu n. 10.3 % väestöstä vuonna 1980 eli yli puoli miljoonaa ihmistä. Jos mukaan luetaan myös työkyvyttömät, joita on tällä hetkellä runsaat 200 000, on meillä nyt yhtä eläkeläistä kohti 5 aktiivi-ikäistä henkilöä. Vuonna 2000 on arviolta enää 4 aktiivista eläkeläistä kohti. Tuntuu luonnolliselta otaksua, että tällainen suuntaus on vaikuttanut ja vaikuttaa edelleen eläketurvan kehittämiseen. Tässä yhteydessä voidaan myös mainita tutkielma, jossa osoitettiin, miten sosiaalivakuutus on noussut eduskunnassa suuremman kiinnostuksen kohteeksi vasta toisen maailmansodan jälkeen (vrt. Pulkkinen, emt., 15). Kiinnostus on siitä edelleen kasvanut ja 60-lukua voitaisiin jo nimittää sosiaalipolitiikassa sosiaalivakuutuksen vuosikymmeneksi, sillä siksi vilkasta on ollut kiinnostus näitä asioita kohtaan, mikä johtu myös käytännössä merkittäviin tuloksiin. Täydellä syyllä voidaan olettaa, että eläkeasioissa kiinnostus voi jatkua edelleen suurena. Merkitseehän jo vanhusten lukumäärän jatkuva kasvu selvää haastetta erilaisille toiminnoille.

Yleisen kiinnostuksen lisäyksen myötä ovat myös eri työmarkkinajärjestöt osoittaneet kasvavaa huomiota eläkepolitiikkaa kohtaan. Ulkomailla - ja kasvavassa määrin myös meillä - on eläke-etujen parantaminen otettu ammattiyhdistysliikkeen tavoitteiden piiriin. Merkittävää on se, että työehtosopimusneuvotteluissa on eläke-etuja alettu käsitellä kuin palkkakysymyksiä ja palkkojen korotuksista on jopa luovuttu, kun on voitu sopia eläke-etuuksien lisäämisestä. Työmarkkinajärjestöjen välisiin sopimuksiin pohjautui meillä myös työeläkelainsäädännön luominen. Työmarkkinajärjestöjen osuus on luonnollisesti ollut tätä ennenkin merkittävä sosiaalipolitiikan kehittämi-

sessä, mutta kiinnostuksen kääntyminen eläkepolitiikkaan näkyy ehkä tavallista selvemmin työeläketurvan kehityksen yhteydessä.

Työeläkelait (TEL, LEL) tulivat voimaan 1.7.1962. Lakien säätäminen merkitsi eläkepolitiikan näkökohtien jotensakin selvää uudistumista. Aikaisemmin mainitun vanhan ideologian vastapainoksi omaksuttiin nyt periaate, jossa eläke astuu korvaamaan ansion menetystä työstä luovuttaessa. Eläketurvan uuden ideologian mukaisesti eläke mitoitetaan kunkin henkilön kohdalla suhteessa hänen aktiiviaikaisiin ansioihinsa. Työeläkelaeissa toteutetaan ns. ansaintaperiaatetta. Vanhusten turvaamista ei nähdä enää sukupolvien välisenä tulonsiirtona, vaan katsotaan, että kukin ansaitsee itse aktiiviaikanaan eläkkeensä. Eläke ei ole luonteeltaan avustusta tms., vaan eri henkilöiden tuotannosta saamaa tuloa. Työeläkettä voidaan siis pitää työstä tulevana korvauksena, vaikka tässä tapauksessa palkka maksetaan vasta eläkkeelle siirtymisen jälkeen.

Ansioeläkeideologian yleistymisen myötä on eläketurvapolitiikassa jo siirrytty uusille periaatteellisille linjoille ja samalla on myös vaatimustasossa tapahtunut tai tapahtumassa vastaavia muutoksia. Yhä selvemmin on alettu eläketurvan lopulliseksi tavoitteeksi omaksua aktiiviaikaa vastaavan elintason ja kulutusmahdollisuuksien turvaaminen. Vaikka tämä periaate on yleisesti hyväksytty, ei sitä ole vielä käytännössä täysin saavutettu. Kysymys oikeasta eläkeprosentista eri tapauksissa onkin yksi nykyisen eläketurvan keskeisimpiä ongelmia. (Pentikäinen 1967, 180- ja 1969, 5 ja Pulkkinen, emt., 233-).

Kun on lähdetty siitä, että jokaisen lakien piirissä olevan pitäisi eläkkeelle siirryttyään pystyä säilyttämään elintaso, johon hän oli omalla työllään aktiiviaikanaan yltänyt, voidaan joka tapauksessa sanoa, että eläkkeen merkitys ja eläkejärjestelmän funktiot ovat todella muuttuneet. Tällöin on myös uudentyyppisen eläkeikäkäytännön kehittämistarve saanut uutta taustaa ja perustaa.

4.5. Muutosten yksilötasoisia seurauksia

Edellä käsiteltiin eräitä yhteiskunnan muutoksen yleisluontoisia ilmiöitä, joilla on merkityksensä eläkejärjestelmän periaatteiden ja eläkeikää

koskevien uusien näkemysten kehittämisessä. Seuraavassa tätä yhteyttä lähennetään edelleen tarkastelemalla mitä "yksilötasolla" olevia eläkeikäkysymyksen suhteen relevantteja seurauksia em. ilmiöillä näyttää olevan, ja mitä muita siihen liittyviä virikkeitä muutoskehitys on saanut aikaan. Tässä voidaan olettaa, että nyt käsiteltävät asiat juontavat juurensa suurelta osalta edellisessä kappaleessa käsitellyistä ilmiöistä. Ehdottomia kausaalisuhdeväitteitä ei tässä kuitenkaan tehdä, koska se on yleistavoitteen kannalta jopa tarpeetonta. Yhteyksiä ei ole myöskään pyritty asettamaan kohta kohdalta mahdollisesti toisiaan vastaavaan järjestykseen.

4.5.1. Vaatimustason muuttuminen

Sosiaalipoliittisessa tarkastelussa on vaatimustason käsite osoittautunut monessa yhteydessä hedelmälliseksi. Tämän käsitteen käyttöä ei voida sivuuttaa myöskään tässä. Yleisenä totuutena voitaneen pitää sitä, että "sosiaaliturvan kehittyessä on väestö tottunut vaatimaan ja myös saamaan siltä enemmän kuin aikaisemmin" (Pulkinen, emt., 61). Kuten edellä jo todettiin, vaikuttaa myös siltä, että vaatimustaso saattaa siirtyä olosuhteiden myötä ja sen painopiste voi vaihdella. Sitä mukaan kun väestö havaitsee taloudellisen toimeentuloturvan kehittyneen ja kun huoli jokapäiväisestä leivästä alkaa väistyä, kiinnitetään entistä enemmän huomiota muihin seikkoihin, jotka sosiaalipolitiikassa voidaan lukea lähinnä viihtyvyystekijöiksi. Yksi voimakas tällä hetkellä ilmeisesti vaikuttava tekijä on pyrkimys kohti entistä runsaampia vapaa-aikoja. Tämän viimeisimpänä ilmaisuna oli siirtyminen yleisesti 40-tuntiseen työviikkoon ja esitetyt voimakkaat vaatimukset 5-päiväisestä työviikosta, johon jo ollaan päästykin useilla eri aloilla. Jos voidaan olettaa, että sosiaalipolitiikassa vaatimukset ovat siirtymässä kohti entistä monipuolisempia viihtyvyystvaatimuksia, niin eläkeikäkysymyksen suhteen se tulee merkitsemään sitä, että korkeampien eläkkeitten lisäksi vaaditaan eläkeiän alentamista. Tällöin vaatimus on yhdistettävissä yleiseen vapaa-ajan vaatimustason kasvuun.

Useat muutkin eläkeikäkäytäntöön liittyvät asiat voitaneen palauttaa tapahtuneeseen vaatimustason kasvuun. Tärkeä merkitys tässä yhteydessä on eläketurvajärjestelmien jatkuvalla kehittämisellä. Mielikuvat toimeentulo-

turvasta eläkkeellä oltaessa tulevat sen mukana jatkuvasti positiivisemmiksi, pelko toimeentulohuolista pienenee, jolloin nähdään todella olevan entistä paremmat taloudelliset mahdollisuudet eläkkeelle siirtymiseen. Luonnollisesti niin kauan, kun eläketurva on vielä kehitysvaiheessaan saattaa tosin osalla ihmisiä taloudelliset tekijät olla vielä mielessä, mutta turvallisuuden tunteen varmistuessa tästä puolesta voidaan vaatimukset keskittää entistä selvemmin muihin piirteisiin.

4.5.2. Työn ja vapaa-ajan arvo

Edellä viitattiin yhteiskunnan nopean muuttumisen seurauksia käsiteltäessä myös siihen, miten uskomukset ja arvot voivat aikaa myöten muuttua. Mitä tulee työntöön arvoon sinänsä, niin eräiden tutkimusviitteiden nojalla voidaan olettaa, että työntöön ja vapaa-ajan "arvosuhteissa" on tapahtumassa muuttumista. Perinteellisen käsityksen mukaanhan oli arvokasta ja kunnioitettavaa työskennellä niin pitkään kuin suinkin, ja työn veteraanilla oli jopa eräänlainen sankarin sädekehä. Kehityksen myötä on kuitenkin alkanut esiintyä muunlaisia ajatuksia niin, että tällä hetkellä on jo havaittavissa suuria eroja yksilöiden välillä suhtautumisessa toisaalta työhön ja toisaalta vapaa-aikaan. Läheskään kaikki henkilöt eivät enää nykyisin pidä työskentelyä mahdollisimman myöhäiseen ikään asti tavoittelemisen arvoisena tai tärkeänä, vaan on ilmeistä, että vastakkaissuuntaiset arvoasetelmat vetävät yhä useampia ihmisiä puoleensa. Ainakin työntekijöiden piirissä on tapahtunut arvojen muutosprosessi, jonka seurauksena vanha voimakas työn arvo on menettänyt entistä asemaansa ja vapaa-ajan arvo on vastaavasti kasvanut. Tällöin pidetään myös eläkeaikaa tavoittelemisen arvoisena olotilana ja eläkkeelle hahuttaneen siirtyä mahdollisimman aikaisin. Luonnollisesti työn arvo vaihtelee kuitenkin yksilöittäin aika voimakkaasti riippuen siitä, miltä kannalta eri ihmiset asiaa tarkastelevat. USA:ssa tehdyssä tutkimuksessa löydettiin ainakin kahdeksan erilaista arvoa, jotka liittyvät työhön sinänsä (Howighurst - Albrecht 1953). Työn arvo vaihtelee lisäksi ammattityöntekijät ja yhteiskuntakerrostumittain. Yleensä on todettu ylimmän yhteiskuntakerrostuman jäävän eläkkeelle vastenmielisesti, kun taas keskiluokka ja ammattityöntekijät suhtautuvat siihen suopeammin. Yleensä oletetaan, että varsin suuri osa työ-

väestöstä näkee työssään pääasiassa vain leivän hankitakeinon ts. pitää työtään välinearvona muiden arvojen saavuttamiseksi. Eräät tutkimusviitteet osoittavat, että samantyyppistä ajattelua esiintyy selvästi myös ainakin alemman keskiluokan parissa (vrt. esim. Jyrkilä 1963, 19-).

4.5.3. Eläke ja asennoituminen

Eläkeikäkysymyksen kannalta tärkeänä tekijänä voidaan pitää edelleen sekä ympäristön että yksilön omaa asennoitumista siihen elämänmuodon muutokseen, jota eläkkeelle siirtyminen merkitsee. Viime vuosina on ollut havaittavissa positiivista kehitystä siinä, miten eläkeläinen itse ja hänen lähiympäristönsä näkevät eläkeläisen sosiaalisen statuksen työssäoleviin verrattuna. Niin kauan kun yhteiskunnassa on ajateltu eläkkeelle siirtymistä em. perinnäisessä mielessä, on eläkeläisen sosiaalinen arvostus ollut verraten alhainen. Eläkejärjestelmien kehitys ja muodostuminen yhdeksi vaikiintuneeksi yhteiskunnalliseksi instituutioksi on kuitenkin jo nykyaikana tosiaasia. Näyttääkin ilmeiseltä, että tämän ja samanaikaisen eläkkeiden tason nousun seurauksena yleinen eläkkeelle siirtymisen hyväksyntä yhteiskunnassa kasvaa. Asennoitumisessa eläkkeelle siirtymiseen ja eläkkeellä oloon tapahtuu myönteistä kehitystä. Eläkeläisten lisääntyvä määrä yhteiskunnassa on sitä paitsi tehnyt heistä varsin varteenotettavan poliittisen painosryhmän, mikä on myös ollut omiaan nostamaan eläkeläisten asemaa ja merkitystä yhteiskunnassa. Yhteiskunnallisen kehityksen myötä voidaan siis olettaa eläkkeelle siirtymistä koskevien asenteiden tulleen myönteisemmiksi, ja tämä luonnollisesti osaltaan kiihdyttää vetäytymishalua työelämästä.

Edellä olevasta huolimatta jää kuitenkin jäljelle monia - lähinnä yksilöpsykologisia - tekijöitä, joilla voi olla päinvastainen vaikutus asenteisiin. Onhan eläkkeelle siirtyminen toki ihmiselle yksi hänen elämänsä suurimpia muutoksia. Toveripiiristä ja useista työhön sidotuista harrastuksista luopuminen sekä jokapäiväisen rutiinin katkeaminen ja kokonaan uudelleen elämäntyylin ja -roolin omaksuminen asettaa joka tapauksessa vanhan ihmisen sopeutumiskyvyn aina melkoiselle koetukselle. Toisaalta yhteiskunnassa on viime aikoina pyritty kehittämään vanhusten sosiaalipalvelua monella eri tavalla niin, että eläkkeelle siirtymisen ei tarvitse merkitä suinkaan

aina siirtymistä sosiaaliseen tyhjyöhön. Tässä yhteydessä voidaan lisäksi huomauttaa, että varsinainen ihmisen henkinen kasvatus eläkkeelle siirtymiseen on meillä toistaiseksi varsin alkeellista ja huonosti suunniteltua, jos sitä sitten lainkaan esiintyy. Asiaan olisi syytä kiinnittää entistä enemmän huomiota. Eläkkeelle siirtymistä koskevien asenteiden huomioimisen tärkeyttä korostetaan erityisesti USA:ssa suoritetuissa tutkimuksissa sopeutumisesta eläkkeelle siirtymiseen (Streib - Thompson 1958, 18-).

4.5.4. Yleinen mielipide

Useiden jo edellä mainittujen vaikuttimien seurauksena ovat eri alojen työntekijät alkaneet entistä selvemmin tiedostaa eläkeikäkäytännön muutosten tarpeellisuuden. Tästä on ollut seurauksena, että erityisesti ammattiyhdistysliikkeen välityksellä on eläketurvajärjestelmiin alettu kiinnittää entistä enemmän huomiota. Tässä yhteydessä ovat myös vaatimukset eläkeiän alentamisesta tulleet viime aikoina esiin.

Tähänastisten tutkimusten tulokset ovat siinä määrin yhdenmukaisia, että voidaan puhua jopa suoranaisen paineen olemassaolosta eläkeikärajaa vastaan. Kotimaisista tutkimuksista voidaan mainita valtion eläkeikäkomitean mietintö, jossa eräänä tutkimustuloksena todetaan, että "on syntynyt tai on syntymässä eläkeikää alentamaan pyrkivää painetta". Eläketurvakeskuksen toimesta vuonna 1964 suoritetussa mielipidetutkimuksessa piti noin 3/4 työikäisestä väestöstä 65 ikävuotta liian korkeana eläkeikärajaksi, ja viimeksi suoritetussa sosiaalipoliittisen yhdistyksen laajassa eläketutkimuksessa niin ikään noin 70 % aktiivivastaajista mainitsi sopivaksi työnjättöiäksi 60 vuotta tai vielä alhaisemman iän. Suuntaus ei koske ainoastaan Suomea, sillä esimerkiksi Saksassa tehdyssä tutkimuksessa todettiin, että yli 57-vuotiaista työntekijöistä ja toimihenkilöistä ylivoimainen enemmistö eli 85 % piti siellä nykyistä 65 vuoden eläkeikää liian korkeana (Komiteanmietintö 15, Forss 1965, 53, Pulkkinen, emt., 62- ja Kaser 1966). Suunta on ollut edelleen sama nyt käsillä olevan eläkeikä tutkimuksen ensimmäisessä vaiheessa graafisessa teollisuudessa, jossa jopa 80 % vanhemmista työntekijöistä piti alle 65 vuoden ikää henkilökohtaisesti sopivimpana eläkeikänä. Työntekijöiden lähimmät esimiehet olivat suurin piirtein samalla kannalla työntekijöiden

eläkeiästä siitä huolimatta, että heitä pyydettiin vastaamaan kysymykseen työntekijöiden työtehoa ajatellen. Mahdolliseen sukupolvien väliseen käsityskantojen muutokseen viittasi tutkimuksessa havaittu eläkeläisten aktiiveja suurempi taipumus hyväksyä nyt käytössä oleva eläkeikäjärjestely. Sama mielipiteiden yleissuunta on säilynyt edelleen tutkimustyön jatkuessa muilla aloilla. Toiveet eläkeiän alentamisesta ovat näin ollen ilmeisen selviä, ja mielipide vaikuttaa myös sangen yleiseltä. Tämä on merkittävää mm. sikäli, että monasti sosiaalipoliittisissa uudistuksissa on seurannut niiden toteutumisvaihe sen jälkeen, kun yleinen mielipide on ollut voimakkaasti asian takana (vrt. Forss 1969, 78-80 ja 1970, 33-39)

4.5.5. Työ ja eläkeikä

Eläkeiän ja ammatin välinen yhteys nousi esiin jo edellä fysiologisia tuloksia arvioitaessa. Siinä yhteydessä voitiin todeta, miten eri ammattitodennäköisesti vaativat erilaisia fysiologisia ominaisuuksia. Erilaisia töitä tekevät ihmiset ovat jo yksistään fysiologisten kykyvaatimusten nojalla eläkeikää ajatellen erilaisessa asemassa. Ammattien erilaisuus on noussut vähitellen esiin myös siksi, että viime aikoina on huomio kääntynyt työn rasittavuuteen ja kuluttavuuteen. Enää ei haluta eläkeikää arvioitaessa kiinnittää huomiota yksinomaan fysiologisiin kyvykkyystekijöihin, vaan myös siihen miten rasittavaa ja vaivalloista työskentely erilaisissa olosuhteissa saattaa olla. Selvän kannanoton teki tässä mielessä valtion virkamiesten eläkeikää pohtimaan asetettu komitea, joka kiinnitti paljon huomiota eri virkojen rasittavuuteen ja kuluttavuuteen. Mietinnössä todetaan, että eläkeikäratkaisuja tehtäessä olisi rasittavissa ammateissa työskenteleville varattava mahdollisuus päästä muita aikaisemmin eläkkeelle (Komiteanmietintö, 15-). Voitaneen sanoa, että tällainen ajattelutapa onkin nyky-yhteiskunnassa jo lyönyt itsensä läpi, ja se lienee melko yleisesti hyväksytty. Pulkkinen viittaa teoksessaan tässä yhteydessä muun muassa Rakennusalan työeläkekassassa keväällä 1965 suoritettuun rakennustyöntekijäin terveystudkimukseen, jossa todettiin, että alalla työskentelevien miesten keskuudessa esiintyy huomattavassa määrin sellaisia sairauksia, joista voi olla seurauksena työntekijäin terveyden ja työkyvyn ennenaikainen menetys. Hahmotellessaan eläkepolitiikan tavoitteita

Pulkkinen asettuikin kannattamaan mm. eläkeiän ammatillista porrastusta (Pulkkinen, emt., 54 ja 240-241).

Työn rasittavuudesta puhutaan paljon, mutta tämän käsitteen sisältöä ei juuri ole eritelty. Eläkeikäkomitean mietinnössä tosin luetellaan monia erilaisia kuluttavuus- tai vaaratekijöitä. Siitä, mikä merkitys olisi annettava kullekin osatekijälle eri viroissa ja toimissa, on komitea pyrkinyt saamaan käsityksen asiantuntijoita kuulemalla. Komitean lopullinen ehdotus perustuu sen jäsenten subjektiivisiin arviointeihin, koska komitea ei ryhtynyt laajaan empiiriseen tutkimukseen eri tekijöiden esiintymisestä ja merkityksestä erilaisissa töissä. Sen sijaan nyt suoritettavissa eläkeiän tutkimuksissa siihen on olemassa mahdollisuuksia. Rasittavuustekijöiden esiintyminen ja niiden merkitys saadaan mitatuksi vastaajien itsensä arvioimina. Huomattakoon tässä yhteydessä, että on syytä tehdä ero käsitteiden työn rasittavuus ja kuluttavuus välillä. Työn kuluttavuus on lähinnä sitä, missä määrin jokin ammatti todella kuluttaa ihmistä sekä fyysisesti että psyykkisesti ja mahdollisesti aiheuttaa tästä johtuvia sairauksia. Toisaalta voidaan rasittavuus määrittää subjektiiviseksi tuntemustilaksi, jonka ei välttämättä tarvitse johtaa esimerkiksi terveyden menetykseen tai kunnan heikentymiseen, vaan jonka yhteydessä on olennaisinta se, että työntekijä asianomaista työtä tehdessään joutuu ponnistelemaan ja kärsimään enemmän kuin helpommassa työssä. Kuluttavuuteen viittaavien arvioiden lisäksi on syytä kiinnittää erikseen huomiota rasittavuuteen subjektiivisena tuntemustilana. Todennäköisesti eri ammatit ovat todella erilaisia sekä olosuhteitten, rasittavuudeltaan että kuluttavuudeltaan. Käytännön syyt estävät luonnollisesti ammattitasoisen tarkastelun, koska ammattien lukumäärä voi yhden alan sisälläkin olla hyvin suuri. Voidaan kuitenkin olettaa, että myös suurempien yksikköjen, eri ammattiryhmien ja -alojen välillä esiintyy vastaavanlaisia eroja.

4.6. Vanhuuseläkkeen uusi tarkoitus ja eläkeikä

Edellä esitetyn tarkastelun tuloksia yritetään seuraavassa tiivistää siten, että saadaan konkreettisesti esiin nimenomaan eläkeikäkysymystä siinänsä koskevat keskeisimmät ajatukset.

Eläkejärjestelmän tehtävänä on nähty vanhastaan minimitoimeentu-

lon takaaminen eläkeläisille. Ajattelulla on todella pitkä perinne, joka ulottuu osittain nykyaikaan asti. Erilaiset yhteiskunnallisen muutoksen ilmiöt ovat kuitenkin ulottaneet vaikutuksensa myös eläkejärjestelmän ideologiaan. Eläkejärjestelmän tehtävänä on tosin vielä nykyisenkin käsityksen mukaan vähimmäiselintason takaaminen epäaktiiville väestölle, mutta tämä ei ole enää järjestelmän päätavoite. Sille on tullut uusia korkeampia tavoitteita, joiden mukaisesti katsotaan, että eläkeläisen pitäisi pystyä säilyttämään sama elintaso kuin mihin hän on aktiiviaikanaan omin ponnistuksin yltänyt. Eläkettä ei enää pidetä sosiaalihuollon tapaisena avustuksena, vaan palkkana, jonka henkilö on aktiiviaikanaan omalla työllään ansainnut.

Sen sijaan, että kysyttäisiin, mikä olisi keskimääräinen vanhuudesta johtuva työkyvyttömyysikä, kysytään nyt, miten eläkeikäkäytäntöä olisi kehitettävä, jotta se vastaisi entistä paremmin uusia vaatimuksia. Kysymys oikeasta eläkeiästä on muuttumassa kysymykseksi oikeasta eläkeikäkäytännöstä. Vaikuttaisi luonnolliselta, että jos henkilö itse ansaitsee eläkkeensä, hänellä pitäisi olla myös mahdollisuuksia saada itse vaikuttaa asiaan valittaessa ajankohtaa, jolloin hän voi ryhtyä tätä ansiotaan nauttimaan. Käytännössä ei tämän oikeuden käyttö voi tietenkään olla täysin rajoittamatonta, joten olisi tutkittava niitä edellytyksiä, joita tällaiseen mahdollisuuteen liittyy. Eläkeikäkäytäntö säännöksineen säätelee luonnollisesti näitä edellytyksiä. Vanhuuseläkkeen uuden roolin mukainen eläkeikäkäytäntö soisi kuitenkin jokaiselle yksilölle tilaisuuden siirtyä eläkkeelle hänen kohdallaan mahdollisimman hyvin sopivana ajankohtana ja vielä niin, että yksilölliset ja työhön liittyvät näkökohdat tulisivat mahdollisuuksien mukaisesti huomioon otetuiksi. Ilmeisen tärkeää näyttäisi olevan myös se, että eläkeikäkäytäntö soisi kohtuullisen pitkän vapaa-ajan sitä haluaville jo ennen kuin voimat ja tarmo on kulutettu liian pitkälle tai kokonaan loppuun, kuten vielä nykyisin monasti tapahtuu. Itse asiassa näyttäisi mahdolliselta kehittää useampiakin erimuotoisia eläkeikäkäytännön vaihtoehtoja, joiden puitteissa em. periaatteet voisivat toteutua. Käytännössä eri malleihin tosin sisältyy ongelmia, joiden väärä ratkaisu voisi joutaa joko kohtuuttomuuksiin tai epäoikeudenmukaisuuteen. Ammattiryhmittäin porrastettu eläkeikä ja yksilöllisesti joustava käytäntö olisivat eräitä mahdollisuuksia. Ennen kuin niitä tai muita vaihtoehtoja voidaan ajatella toteutetta-

van, on kuitenkin ratkaistava monia ongelmia. Ennen kaikkea olisi ilmeisesti tiedettävä nykyistä enemmän eläkeikäkysymykseen liittyvistä tekijöistä ja niiden esiintymisestä ja sisällöstä eri ammattialoilla.

5. EMPIIRINEN AINEISTO, ANALYYSIMENETELMÄT JA MUUTTUJAT

Kuten edellä on jo todettu, rajoitutaan tämän tutkimuksen empiirisessä osassa tarkastelemaan ongelmaa kolmen ammattialan puitteissa. Voitaisiin olettaa, että tätä useampien alojen mukanaolo antaisi laaja-alaisempia tuloksia. Analyysi kolmen alan puitteissa lienee kuitenkin tässä perusteltua. Ensinnäkin voidaan vielä toistaa, että tämä tutkimus on perusanalyysi eläkeiän ongelmista ja jatkovaiheessa aiotaan käyttää hyväksi tässä saavutettavia tuloksia. Kysymyksessä ei myöskään ole nyt eläkeikäongelmien kaikinpuolinen selvittäminen eikä tasoerojen tarkastelu ryhmästä toiseen, vaan tutkimuskohteiden rakenteellinen kuvaaminen ja vertailu. Koska analyysi tulee muodostamaan perustan jatkovaiheen analyyseille, olisi valintojen pitänyt tässä vaiheessa osua jokseenkin erilaisiin ammattiryhmiin, jotta kaikki mahdolliset tekijät tulisivat tarpeellisessa määrin huomioiduiksi analyyseissä. Tutkitut alat ovatkin työn piirteiltään, työolosuhteiltaan, työvoimarakenteeltaan ym. mielessä ilmeisen erilaisia. Metallien perusteollisuus edustaa tyypillistä raskasta teollisuustyötä ja poikkeaa luonnollisesti monessa suhteessa kaivosteollisuudesta, joka on oma kokonaisuutensa. Näistä molemmista taas poikkeaa varmasti palveluammatteihin lukeutuva myyntityö. Tutkimusjoukon monipuolisuutta ovat lisäämässä vielä kullakin alalla mukana olevat alan työnjohtajat.

5.1. Tutkimusaineisto

Tämän tutkimuksen empiirinen aineisto on kerätty henkilökohtaisten haastattelujen avulla pääasiassa touko-kesäkuussa 1968, joskin osa haastateluista tehtiin vasta ao. vuoden syksyllä. Vastaaajina toimivat siis kaivosteollisuudessa, metallien perusteollisuudessa ja myyntityön piirissä toimivat työntekijät ja työnjohtajat. Tutkimuksen piiriin otettiin vain ns. valmistustyön-

tekijät, joten sen ulkopuolelle jätettiin muutamat aputyöryhmät, esim. siivoojat yms. Tutkimuksen kannalta tärkeä aineiston rajoitus oli alimman ikärajan määrittäminen haastatteluja varten. Kaivosteollisuuden piirissä haastateltiin vain 35-vuotiaita ja sitä vanhempia ja metallien perusteollisuudessa sekä myyntityössä vain 40-vuotiaita ja sitä vanhempia. Nämä valinnat perustuivat osittain saatuihin aikaisempiin viitteisiin eläkekiinnostuksen ja iän välisistä suhteista (vrt. Forss 1965, 39 ja 1970). Kaivosteollisuudessa käytetty 35 ikävuoden raja taas johtui siitä, että useissa kaivoksissa siirrytään yleisesti eläkkeelle jo huomattavasti ennen yleistä eläkeikää. Mainittakoon tässä yhteydessä, että jokainen haastattelu pyrittiin suorittamaan kahdenkeskisenä. Kaivos- ja metalliteollisuuden haastattelut suoritti Eläketurvakeskuksen tutkijoiden johtamat kaksi ryhmää, joissa haastattelijoina toimivat erikoiskoulutuksen saaneet opiskelijat. Opiskelijat haastattelivat myös suurimman osan Alkon myyjistä ja Alkon koulutetut myyjät hoitivat puolestaan pääosan muun myyntityön haastatteluista. Haastattelutyötä olivat tukemassa yleinen ja työmarkkinajärjestöjen oma informaatio. Kokonaisuutena ottaen haastattelutyö sujuikin jokseenkin hyvin.

Tutkimusaineiston keruu suoritettiin kutakin alaa varten erikseen laaditun näytesuunnitelman perusteella. Alojen määrittely pohjautui Pohjoismaisen ammattiluokittelun ja teollisuustilaston määrittäksiin. Otanta oli kaksivaiheinen. Aluksi otettiin näyte perusjoukon yrityksistä, ja sen jälkeen poimittiin henkilönäyte näiden yritysten henkilökunnasta. Tälle vaiheelle oli ominaista se, että eri alojen kaikki erillisammatit pyrittiin saamaan riittävässä määrin mukaan näytteisiin. Tätä varten ammatit ryhmiteltiin alasta riippuen kolmesta viiteen sisäisesti mahdollisimman homogeeniseen alaryhmään, joista kuhunkin pyrittiin saamaan mukaan riittävä määrä vastaajia. Haastateltavien henkilöiden lopullinen valinta tapahtui aina umpimähkään haastattelujen kohteena olleissa toimipaikoissa ryhmien johtajien tai haastattelijoiden toimesta (myyntityössä). Tämä suoritettiin luonnollisesti suunnitelman edellyttämissä yleisissä rajoissa (vrt. ed.).

Teollisuustilaston mukaisesta kaivannaisteollisuudesta on perusjoukossa mukana varsinaiset malmikaivokset rikastamoihin sekä kalkkikivikaivokset ja -louhokset, joista käytetään seuraavassa yhteisnimeä kaivos-

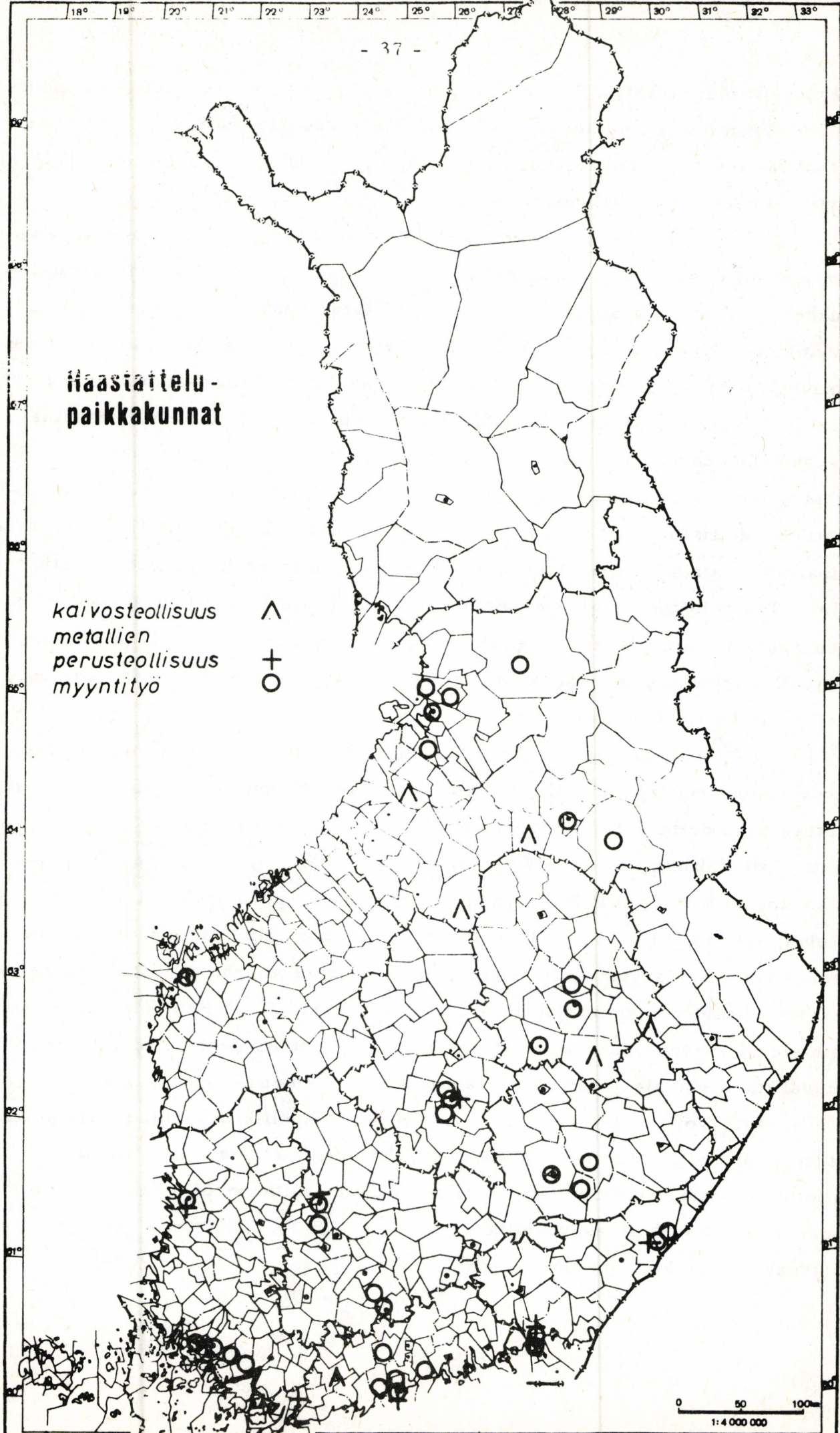
teollisuus. Vuoden 1966 teollisuustilaston mukaan meillä oli 12 malmi- ja 13 kalkkikivikaivosta, joissa oli työntekijöitä vastaavasti n. 2 700 ja 700. Otannan ensimmäisessä vaiheessa näistä valittiin mukaan 5 malmikaivosta ja rikastamoja ja 2 kalkkikaivosta. Käytännöllisistä syistä valinta kohdistui suurimpiin toimipaikkoihin niin, että em. kaivosten työntekijämäärä on yli 70 % koko vuoriteollisuuden työntekijämäärästä. Haastattelujen kohteena olleiden toimipaikkojen sijainti on merkitty oheiseen karttaan. Toisessa vaiheessa ammatit ryhmiteltiin kolmeen ryhmään: 1. kaivostyöntekijät (maalaiset), 2. rikastamotyöntekijät ja 3. louhostyöntekijät (avolouhos). Kustakin toimipaikasta pyrittiin sitten keräämään näihin ryhmiin kuuluvia vastaisia suhteessa toimipaikkojen työntekijöiden lukumääriin. Työnjohtajien lukumäärät pyrittiin suhteuttamaan työntekijöiden lukumääriin eri ryhmissä, mutta käytännössä oli 35 vuotta täyttäneitä työnjohtajia siksi vähän, että haastattelun kohteeksi joutui usein jokainen toimipaikan vanhempi työnjohtaja. Näytteen osuus perusjoukosta, jonka muodostavat koko maan kaikki ao. ammattiryhmissä työskentelevät henkilöt, oli työntekijöillä n. 19 % ja työnjohdon kohdalla vastaavasti n. 35 %.

Metallien perusteellisuudessa ¹⁾ taas oli toimipaikkoja tilaston mukaan 69 ja näissä runsaat 5 000 valmistustyöntekijää sekä hieman yli 600 työnjohtajaa. Tutkimusnäytteeseen valittiin näistä alunperin 10 suurta yritystä. Valintaa rajoitti tässä paitsi haastattelujen toteuttamismahdollisuudet myös se, että mukaan haluttiin nytkin eräät ennalta määrätyt ammattiryhmät. Valituista 10 yrityksestä putosi jatkovaiheessa pois 2 yritystä, jotka eivät suostuneet yhteistoimintaan tässä tutkimuksessa, joten näyte muodostui 8:sta toimipaikasta. Nämä ovat kaikki suuria yrityksiä, joiden yhteenlaskettu työntekijämäärä on n. 60 % koko maan kaikista ao. alan valmistustyöntekijöistä ja 38 % työnjohdosta. Näidenkin toimipaikkojen sijainti on merkitty oheiseen karttakuvioon. Alan työt ryhmiteltiin viiteen ryhmään: 1. sulatus-työ, 2. valssaus, 3. valimo, 4. veto (langan- ja putkenveto yms.), ja 5. kuu-

1) Tästä lähtien käytetään alasta puhuttaessa myös nimitystä metalliteollisuus tai metalli.

**Haastattelu-
paikkakunnat**

kaivosteollisuus
metallien
perusteollisuus
myyntityö

mennus (myös karkaisu ja hehkutus). Lopullisessa näytepoiminnassa menetteliin periaatteessa samoin kuin kaivosteollisuudenkin kohdalla. Näyteosuudet olivat metalliteollisuudessa työntekijöillä n. 10 % ja työnjohdolla n. 18 % näyteyritysten henkilölukumääristä.

Myyntityön käsitteeseen sisällytettiin tässä tutkimuksessa vain vähittäiskaupan palkattu myymälähenkilökunta. Myymälä taas on tässä tutkimuksessa käsitetty aika laaja-alaisesti. Näytesuunnittelua varten jaettiin myymälät myynnin laadun perusteella 15 ryhmään, jossa joukossa olivat mukana myös Alkon myymälät, tavaratalot, apteekit ja huoltoasemat omina ryhminä. Varsinaiset myymälät taas jaettiin niin ikään alaosiin, pääasiassa myynnin laadun eli tavararyhmittelyn mukaisesti. Toimipaikan toimialan lisäksi katsottiin tarpeelliseksi pyrkiä myyntityön näytteessä myös alueellisesti mahdollisimman edustavaan tulokseen, koska tällä alalla voi myös toimipaikan sijainnilla olla yhteyttä alalla työskentelevien henkilöiden mielipiteisiin. Tästä johtuen maa jaettiin maantieteellisesti 11 eri osa-alueeseen näytteen suunnitteluvaiheessa, ja pyrkimyksenä oli valita henkilöitä näytteeseen suhteellisesti nämä osa-alueet huomioiden. Myös myyntityön haastattelupisteet on merkitty karttaan.

Palkatusta myymälähenkilökunnasta oli tutkimusajankohtana saatavissa tietoja vuoden 1953 liikeyrityslaskennasta ja ennakkotietoja vastaavasta lähteestä vuodelta 1964. Lisäksi oli käytössä Liiketyöntajain Keskusliitosta saatuja tilastotietoja sekä eräitä erityislähteitä Alkon, apteekkien ja huoltoasemien kohdalla. Tilastojen mukaan oli myyntityön perusjoukon (myyjät ja esimiehet) lukumäärä n. 90 000, mutta tilastoissa ei ollut tietoja esimiesten osuuksista eri alaryhmissä. Näin ollen heidän osuutensa jouduttiin laskemaan erikseen eräiden alkutietojen ja -oletusten perusteella. Henkilölukumäärät vaihtelevat myyntityössä suuresti toimialoittain, mistä johtuen otantaosuudet oli valittava eri alaryhmissä eri suuruisiksi. Yleensä ne olivat välillä 0.25-1.0 % ääriarvojen ollessa 0.24 % ja 4.4 %. Lopullisiin otantaosuuksiin vaikuttivat luonnollisesti myös haastattelutyön onnistuminen. Myyntityössä haastattelut onnistuivat tyydyttävästi, ja koko alan osalta on näytteen osuus perusjoukosta n. 0.8 % ja esimiehillä vastaavasti 0.5 %. Näytteen koko ja alaryhmät näkyvät tarkemmin taulukossa 1.

Taulukko 1. Tutkimusaineiston jakautumat aloittain ja alaryhmittäin.

	Työntekijöitä	Työnjohtajia	Yhteensä
KAIVOSTEOLLISUUS			
Maanalainen kaivos	241	48	289
Rikastamo	74	15	89
Avolouhos	37	5	42
Yhteensä	352	68	420
METALLIEN PERUSTEOLLISUUS			
Sulatus (sulatto- ja sulatusuuni)	69	8	77
Valssaus	63	7	70
Valimo	136	21	157
Veto (putken-, langanvetäjät yms.)	27	3	30
Kuumennus (kuumentajat, karkaisijat yms.)	22	4	26
Yhteensä	317	43	360
MYYNTITYÖ			
Myymälät:			
- maito	4	5	9
- liha	8	2	11
- ruoka	69	16	85
- sekatavara	51	11	62
- tekstiili yms.	48	9	57
- rauta yms.	42	11	53
- muut	85	12	97
Yhteensä	307	66	373
Tavaratalot	99	28	127
Alko	34	23	57
Apteekit	39	-	39
Huoltoasemat (vain myyntityö)	27	-	27
Koko myyntityö yhteensä	506	117	623

Kokonaisuutena ottaen voitaneen saatuja näytteitä pitää jokseenkin hyvin perusjoukkoja edustavina. Koska yritysten ja vastaajien asuinpaikan maantieteellisellä sijainnilla ei ole ainakaan metalli- ja kaivosteollisuudessa käytännöllistä vaikutusta tuloksiin, ei haastattelukohteiden osittaisella "keskittymisellä" ole haitallista vaikutusta. Näytteen suurin heikkous lienee siinä, että pienet toimipaikat ovat näytteessä aliedustettuina. Näin on asian-

laita nimenomaan metallien perusteellisuuden kohdalla, johon kuuluu maasamme itse asiassa useita kymmeniä todella pieniä valimoita. Näiden kaikkien mukaanotto tilastollisesti täysin "oikeassa" suhteessa olisi kuitenkin nostanut kustannuksia huomattavasti ja olisi aiheuttanut myös kohtuuttomia käytännön hankaluuksia. Varmuutta siitä, että olosuhteet olisivat pienissä yrityksissä ratkaisevasti erilaisia kuin suurissa yrityksissä ei sitä paitsi ole olemassa. Asiantuntijoiden eräiden arvioiden mukaan mahdolliset erot ovat siinä, että olosuhteet pienissä valimoissa ovat ehkä huonommat kuin suurissa. Pienyritysten aliedustavuudella metallin näytteessä ei kuitenkaan ole tässä tutkimuksessa ratkaisevaa merkitystä.

5.2. Analyysimenetelmistä

Empiirisen tarkastelun alkuosassa sovelletaan faktorianalyysiä, joka on menetelmävalintana varsin luonnollinen, kun ajatellaan tämän tutkimuksen ongelman asettelua. Faktorianalyysin keskeisimpiä tavoitteita on "sellaisten teoreettisten käsitejärjestelmien etsiminen ja kehittäminen, jotka ovat tarkoituksenmukaisia empiirisen todellisuuden kuvaamiseen". Faktorianalyysin avulla pyritään tällöin toteuttamaan kuvauksen ja selvityksen taloudellisuutta ja yksinkertaisuutta, joita pidetään tieteen yleisinä tavoitteina (Riihinen, emt., 79). Faktorianalyysin tehtävä tässäkin tutkimuksessa on siis edellä teoreettisesti käsitellyn alueen perusulottuvuuksien kar-toittaminen. Se palvelee samalla apukeinona, jolla tutkimuksen suuri muuttujajoukko on pyritty karsimaan harvalukuisiksi perusulottuvuuksiksi jatko-analyysia varten. Kuten myöhemmin muuttujien käsittelyn yhteydessä havaitaan, on niiden alkuperäinen lukumäärä todella niin suuri, että se johtaa pakostakin etsimään analyysimallia, joka pystyy hyvin karsimaan suurta muuttujajoukkoa.

Analyysin kulku ja menetelmät noudattelevat osittain eräänlaisina esimerkkeinä olleiden Ahmavaara - Markkasen (1958) ja Kivirannan (1969) teosten esitystapaa. Näin ollen lähdetään liikkeelle muuttujien valinnasta, lasketaan tässä tapauksessa suuret korrelaatiomatriisit, suoritetaan faktorointi ja rotatointi sekä tulosten tulkinta.

5.3. Alkuperäisistä muuttujista.

Primäärimuuttujien valinta tähän tutkimukseen on ollut pitkälinen ja myös pulmallinen tehtävä. Yleisenä ohjeena oli käytössä edellä selostetun teoreettisen kehyksen antamia viitteitä, joista luonnollisesti oli paljon apua. Siitä huolimatta tässäkin voidaan todeta viitekehyksen olevan sen verran horjuva, ettei se tarjoa täysin varmoja valintaohjeita. Niinpä tässäkin on ollut pakko "siittää muuttujien valinnan epävarmuutta" (vrt. Riihinen, emt., 96-). Tässä tutkimuksessa oli kuitenkin apua myös aikaisemmin suoritetusta graafisen teollisuuden tutkimuksesta. Lisää apua erinäisten kysymysten muotoiluun saatiin eri asiantuntijoilta: fysiologilta (työvaatimusten kohdalla) ja lääkäriltä (vaivaluettelosta). Lisäksi ovat työmarkkinajärjestöjen edustajat esittäneet kukin omia ehdotuksiaan, joita on pyritty mahdollisuuksien mukaan ottamaan kysymyksiä laadittaessa huomioon. Tuloksena on ollut se, että kysymyksiä on mieluummin liikaa kuin liian vähän, mikä taas ei ole mikään tae ulottovuuksien riittävydestä. Toisaalta tämä on ymmärrettävää, kun kyseessä on ollut toistaiseksi vähän tutkitun alueen kartoitustyö.

Moneen kertaan kysymysmuodoiltaan muokattu lomake on esitetty liitteenä. Varsinaisia numeroituja kysymyksiä lomake sisältää vain 57, mutta erillisiä kysymyskohtia on enemmän. Tiedot siirrettiin käsittelyn alkuvaiheessa kolmelle reikäkortille, joille lävistettiin kaikkiaan 174 mahdollista muuttujaa. Kuten kysymyksistä voidaan nähdä, on niillä yritetty peittää mahdollisimman laajasti kunkin alan eläkeikäongelman tekijät. Karkeasti ottaen kysymykset koskevat toisaalta itse työhön ja sen tekemiseen liittyviä piirteitä ja olosuhteita sekä työn vaatimuksia varsin yksityiskohtaisesti. Toisaalta ovat mukana enemmän "yksilöperäiset" muuttujat, kuten eläkeikään liittyvät odotukset ja muut mielipidekysymykset. Lisäksi on yritetty kartoittaa sosiaalisen paineen kuten lähiryhmistä tulevan vaikutuksen merkitystä. Luonnollisesti on mukana vielä muita puhtaasti yksilöllisiä tekijöitä, demograafista taustaa valaisevia kysymyksiä, asennemuuttujia jne. Suuri osa kysymyksistä on väitemuotoisia, joihin vastaajan oli reagoitava porrastetun asteikon avulla. Väitemuotoiset kysymykset oli tarkoitettu mittaamaan sellaisia alueita kuin työn rasittavuus, vieraantumisen, arvostelualttius, mielikuvat eläkeajasta, eläkeikäasenteet ja statuspaine yms. Lomakkeessa on kuitenkin eri osa-alueille kuuluvat väitteet tahallisesti sekoitettu, jotta vaikeutettaisiin vastaajien mahdollista pyrkimystä vastausten johtamiseen toisistaan.

5.4. Analyysiyksikön valinta sekä muuttujien muokkaus ja karsinta

Kun alkuperäistä muuttujajoukkoa ryhdyttiin valmistelemaan faktorianalyysia varten, oli viimeistään tässä vaiheessa tehtävä lopullinen päätös niistä ryhmistä, joissa muuttujien korrelaatiot tulisivat laskettaviksi, ja päätös korrelaatiomatriiseihin mukaan tulevista muuttujista.

Tutkimuksessa on siis mukana kolme eri alaa, jotka jakautuvat useihin eri alaryhmiin kuten jo edellä todettiin. Faktorianalyysin perusryhmän valinta muodosti tällöin yhden ongelman. Valintaa luonnollisesti ohjasi eniten tutkimuksen lopulliset tavoitteet, vaikka ainakin teoriassa olisi ollut mahdollista käyttää useampiakin vaihtoehtoisia ryhmiä. Tosin myös tapausten lukumäärä rajoitti voimakkaasti valinnan mahdollisuuksia. Muuttujien määrän ollessa suuri ei ole mielekästä suorittaa faktorianalyttisiä tarkasteluja kovin pienissä ryhmissä, vaan eri alaryhmiä on pyrittävä yhdistämään laajemmiksi kokonaisuuksiksi. Analyysiyksiköiksi valittiin siten lopullisesti ammattialat. Hankaluutta aiheutuu tällöin siitä, että otantasuhteet vaihtelevat - kuten jo edellä todettiin - selvästi alojen sisällä ryhmästä toiseen. Tämän seurauksena jouduttiin ryhmiä yhdisteltäessä painottamaan niitä oikeassa suhteessa ts. ryhmien suhteellisella osuudella perusjoukossa. Painotukset saatiin kuitenkin suoritetuksi korrelaatiomatriisien laskennan yhteydessä.¹⁾

Oman ongelmansa muodosti tässä yhteydessä työnjohtajien aineiston käsittely. Työnjohtajaryhmään olisi voitu periaatteessa tarkastella yhtenä kokonaisuutena alasta riippumatta. Tässä valittiin kuitenkin sellainen menettelytapa, että kukin työnjohtajaryhmä yhdistettiin kullakin alalla siihen alaryhmään, johon heidän alaisensa työntekijätkin tässä tutkimuksessa luokitellaan. Tämä menettely on tutkimuksen tarkoituksen kannalta katsottava paremmin perustelluksi kuin työnjohtajien käsittely kokonaan omana ryhmänään pelkästään sen perusteella, että he ovat auktoriteettiasemaltaan hieman alaisiaan korkeammalla. Heidän muodollista asemaansa tärkeämmältä tuntui tässä se, että he joutuvat usein työskentelemään ainakin osittain samoissa olosuhteissa ja joutuvat alttiiksi samanlaisille rasitustekijöille kuin heidän

1) Tämä laskentavaihe suoritettiin Helsingin Yliopiston laskentakeskuksessa.

alaisensa työntekijätkin. Joissakin tapauksissa työnjohtajat voivat jopa osallistua alaiensa työhön. Varsinkin myyntityössä tämä lienee enemmän sääntö kuin poikkeus.

Analyysin alkuvaiheen tuli siis muodostamaan kolmen korrelaatiomatriisin laskenta - yksi kutakin alaa kohti. Ennen kuin tähän ryhdyttiin, oli tarpeellista suorittaa jo tässä vaiheessa muuttujien raivausta. Luonnollista on, että puhtaasti luokittelevat ja identifioimistarkoituksiin käytetyt tiedot yms. jätettiin toistaiseksi analyysistä syrjään. Alkukarsinnan varsinaiseksi pohjaksi otettiin muuttujittain lasketut suorat perusjakautumat. Näiden tarkastelun tuloksena poistettiin analyysistä 15 muuttujaa, joiden jakautumat olivat tavattoman vinoja jokaisella alalla. Karsinta oli vielä tässä vaiheessa varovaista. Jakautuma katsottiin yleensä liian vinoksi vasta silloin, kun vähintään 85 % tapauksista joutui muuttujan yhteen luokkaan. Kun joukosta oli karsittu vielä eräitä epäolennaisia mm. haastattelutilannetta karvoittavia kysymyksiä, jäi jäljelle vielä 126 muuttujaa, joista laskettiin korrelaatiomatriisit kullakin alalla.

Korrelaatiomatriisien laskentaa varten jouduttiin alkuperäiset muuttajat luokittamaan uudelleen.¹⁾ Tässä tapauksessa ei kuitenkaan katsottu muuttujien varsinaista normalisoimista tarpeelliseksi siinä mielessä kuin esimerkiksi Riihinen on esittänyt (Riihinen, emt., 114-115). Sen sijaan uutta luokitusta muuttujista kehitettäessä pyrittiin siihen, että tapaukset jakautuisivat suhteellisen tasaisesti, ja muuttujien katkaisupisteet valittiin tämän mukaisesti. Eräissä tapauksissa jouduttiin turvautumaan dikotomioihin, varsinkin eräiden selvästi laadullisten muuttujien kohdalla. Luonnollisesti tuli esiin myös eräitä hyvin vaikeita luokittelutapauksia, joiden kohdalla oli todella vaikea sanoa, mihin suuntaan ratkaisu olisi pitänyt tehdä. Joka tapauksessa pyrittiin siihen, että korrelaatiokertoimet olisivat niin "aitoja" kuin suinkin. Tällöin jouduttiin hyväksymään tapauksia, joissa ratkaisu "alentaa" korrelaatiokertoimen arvoa, mutta vie oikeaan suuntaan ts. elimi-

1) Tässä ja seuraavissakin ratkaisuuissa on tutkija saanut arvokasta apua asiantuntijoilta.

noi joidenkin ääritapausten vääristävän vaikutuksen kertoimen arvoon.

Korrelaatiomatriisien avulla voitiin nyt jatkaa muuttujien karsintaa. Matriisien tarkastelun tuloksena päätettiin poistaa kaikki huonosti korreloivat muuttujat. Kriteerinä pidettiin 0.20:n suuruista korrelaatiota. Jos muuttujalla oli kolme tai vähemmän tämän suuruista korrelaatiota muihin muuttujiin, se poistettiin analyysistä. Tällä tavalla muuttujajoukko supistui 32 muuttujalla. Seuraavassa vaiheessa tarkastettiin mahdolliset ns. tekniset korrelaatiot, ts. tapaukset, joissa korrelaatio syntyy aina kahden muuttujan loogisesta yhteydestä eli muuttujat, joissa toisen arvo aina seuraa toisesta. Tällaisia tapauksia löytyi niin ikään muutamia. Edelleen katsottiin aiheelliseksi poistaa tässä vaiheessa muuttujat, joiden merkitys tutkimuksen kannalta on vähäinen tai epäselvä, sekä muuttujat, joiden tulkinnassa tai käytössä oli epäselvyyttä tai epävarmuutta. Näin putosi pois edelleen 17 muuttujaa. Faktorianalyysin ulkopuolelle päätettiin jättää vielä ns. luokittelumuuttujiksi kolme muuttujaa, jolloin analyysiin jäi loppujen lopuksi mukaan 69 muuttujaa. Lopullisessa analyysissä mukana olleiden muuttujien luettelo esitetään liiteosassa. Korrelaatiomatriisien laajuuden vuoksi ei niiden esittämistä liitteenä ole pidetty tarkoituksenmukaisena.

6. ELÄKEIKÄKYSYMYKSEN PERUSTEKIJÄT TUTKITUILLA ALOILLA

6.1. Faktoroinnin suoritus

Korrelaatiomatriisien valmistuttua niitä pyrittiin tarkastelemaan myös analyysin seuraavaa vaihetta eli faktorointia varten. Faktorointi päätettiin suorittaa pääakselimenetelmällä, ja mukaan otettiin aluksi varmuuden vuoksi 20 faktoria, sillä ennakkoon oli vaikea sanoa mitään varmaa tarvittavien faktorien lopullisesta lukumäärästä. Näin ollen laskettiin siis pääakselifaktorimatriisit kolmesta korrelaatiomatriisista 20 faktorilla.

Saadut pääakselifaktorimatriisit olivat nyt mielenkiintoisia selityksasteen kehityksen ja faktorien lukumäärän suhteen. Ominaisarvojen kehityksestä faktoreittain voitiin havaita, miten selityksaste putoaa jyrkästi muuttaman ensimmäisen faktorin jälkeen. Tulos oli jokseenkin samansuuntainen

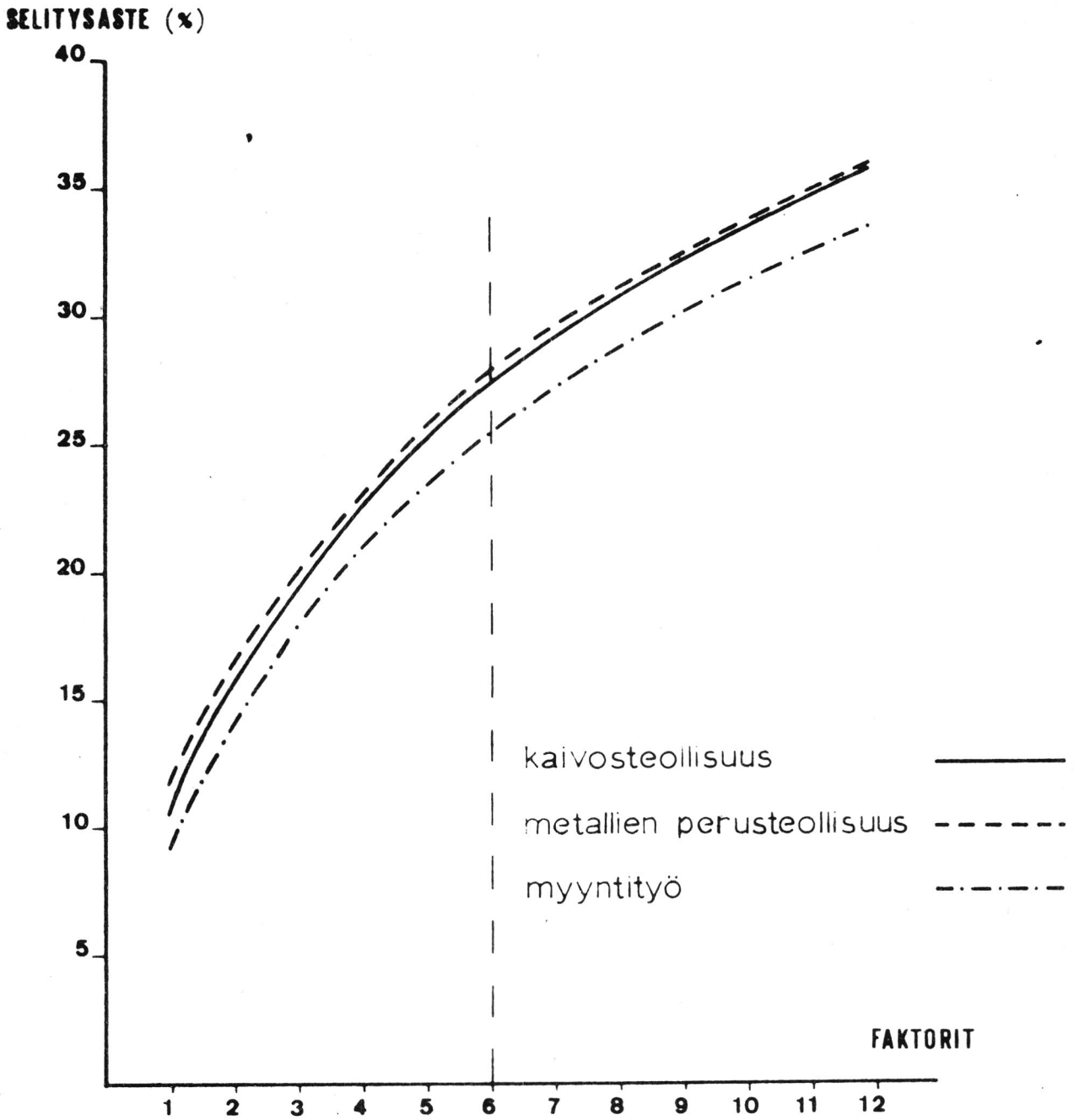
joka alalla. Selitysasteen kehitys eri aloilla näkyy oheisessa taulukossa 2 ja sitä vastaavassa piirroksessa (kuvio 1). Kuten taulukosta ja kuviosta voidaan nähdä, selittää ensimmäinen faktori yhteisvarianssista kaivosteollisuudessa n. 10, metalliteollisuudessa runsaat 11 ja myyntityössä runsaat 8 prosenttia. Toisen faktorin osuus on kuitenkin enää noin 5 prosenttia ja kolmannen 4 prosenttia jne. Selitysasteen putoaminen tästä eteenpäin näkyy varsin selvänä piirroksesta.

Taulukko 2. Pääakselifaktorimatriisien 12 ensimmäisen faktorin selitysosuudet kokonaisvarianssista (%).

Faktori	Kaivosteollisuus	Metallien perusteollisuus	Myyntityö
1	10.61	11.70	8.67
2	5.03	4.60	5.27
3	3.70	3.71	3.96
4	3.27	2.92	3.07
5	2.80	2.77	2.47
6	2.27	2.02	1.95
7	1.70	1.87	1.72
8	1.55	1.46	1.65
9	1.51	1.41	1.30
10	1.17	1.26	1.30
11	1.16	1.22	1.23
12	1.13	1.12	1.09

Sopiva katkaisupiste näyttää tässä olevan kuudennen ja seitsemännen faktorin välissä, koska kuudes faktori selittää kaivosteollisuudessa ja metalliteollisuudessa vielä yli 2 prosenttia ja myyntityössä lähes 2 prosenttia kokonaisvarianssista, kun taas seitsemäs faktori selittää jo joka alalla selvästi alle 2 prosenttia varianssista. Koska useampien faktorien mukaanotto ei sanottavasti paranna selitystasetta, ja koska on odotettavissa tulkinnallista epäselvyyttä faktoriluvun kasvaessa, päätettiin rotaatioon viedä kuusi ensimmäistä faktoria. Taulukosta 2 voidaan nähdä, että kuuden ensimmäisen faktorin selitysaste on kaivos- ja metallien perusteollisuudessa 28 ja myyntityössä n. 25 prosenttia. Faktorien osuus kokonaisvarianssista lienee kohtalaista tasoa verrattuna yleensä sosiologisiin tutkimuksiin, vaikka korkeampiakin arvoja on tietenkin saatu. Faktorien osuutta yhteisvarianssissa ei kuitenkaan pitäne merkitykseltään liioitella, sillä tämä ei sinänsä ole tutkimuksen perusongelmien kannalta tärkeä

KUVIO 1. FAKTORIEN SELITYSASTEET ERI ALOILLA

seikka. Kysymyksessähän on yksinkertaisesti faktorianalyysissä mukana oleva muuttujajoukon yhteisvarianssi ja kuuden faktorin osuus tästä. Tulos osoittanee kuitenkin ongelma-alueen kartoituksen ja muuttujien valinnan vaikeuksia.

6.2. Kommunaliteetit muuttujittain

Tässä vaiheessa muodosti mielenkiintoisen tarkastelukohteen kuuden ensimmäisen faktorin kommunaliteetit eri variaabelien kohdalla eri aloilla. Kun nämä kommunaliteetit oli laskettu variaabeleittain joka alalla, saatiin melkoisen kookas taulukko, jota tässä on ehkä turha esittää. Sen sijaan on mielenkiintoisempaa tehdä jako sen perusteella, minkä tekijöiden kohdalla kommunaliteetit ovat kaikilla aloilla korkeita, matalia tai vaihtelevat suuresti aloittain.

Taulukossa 3 näkyvät ne kysymykset, joiden kohdalla kuuden ensimmäisen faktorin kommunaliteetti oli korkea kaikilla nyt tutkituilla aloilla.

Taulukko 3. Muuttujat, joiden kommunaliteetti on kuuden ensimmäisen faktorin perusteella korkea kaikilla kolmella alalla. 4)

Muuttuja	Kommunaliteetti		
	Kaivosteollisuus	Metallien perusteollisuus	Myyntityö
14. Vaadittavien ominaisuuksien lukumäärä 1)	.92	.82	.88
24. Sopivin vanhuuseläkeikä	.73	.54	.68
42. Vaivojen lukumäärä	.82	.78	.80
25. Korkein mahdollinen eläkeikä 2)	.61	.49	.52
27. "Yleensä olen normaalin työajan päätyttyä jo jokseenkin lopussa"	.49	.43	.49
6. Vaaditaanko erityistä ketteryyttä 3)	.34	.33	.38
15. "Työni vie jo nykyisellään voimat siinä määrin, että olisi vaikea pystyä enempään"	.37	.36	.40
26. Alin mahdollinen eläkeikä	.69	.34	.54
28. "Työni ei käy liikaa voimille"	.37	.49	.30
30. Työstä johtuva sairastumisvaara	.41	.40	.30
43. Kiusaako töiden kasaantuminen ja liian kireä aikataulu	.30	.31	.42
66. "Työni on siksi voimille käypää, että jo keskellä viikkoa tunnen itseni varsin väsyneeksi"	.51	.50	.36
69. "Jaksaisin kyllä olla nykyistä rasittavammassakin työssä"	.31	.33	.32

- 1) Kommunaliteetti kaikilla aloilla ≥ 50
- 2) Kommunaliteetti kaikilla aloilla ≥ 40
- 3) Kommunaliteetti kaikilla aloilla ≥ 30
- 4) Nollat on jätetty merkitsemättä lukujen edestä

Taulukossa olevat muuttajat ovat siis sellaisia, joiden suhteen kuusi ensimmäistä faktoria selittää suuren osan niiden varianssista kaikilla aloilla. Voidaan myös sanoa, että näillä muuttujilla on merkitystä kaikilla kolmella ammattialalla. Luvuista voidaan todeta, miten työn vaatimat fysiologiset ominaisuudet ovat tässä selvimmän esillä, erityisesti ominaisuuksien lukumäärä. Myös henkilökohtaisesti sopivaa vanhuuseläkeikää koskeva arvio ja yleensä eläkeikää koskevat mielipiteet ovat tässä mielessä joka alalla selvästi mukana kuvassa. Lisäksi voidaan havaita, että kaikilla aloilla ovat ongelman kannalta tärkeitä myös työn rasittavuuteen ja sen vaikutuksiin liittyvät seikat.

Taulukossa 4 ovat muuttajat, joissa kuuden ensimmäisen faktorin kommunaliteetti on kaikilla aloilla varsin matala. Voidaan sanoa, että nämä ovat tämän tutkimuksen kannalta mitään sanomattomia, irrelevantteja muuttujia.

Taulukko 4. Muuttajat, joiden kommunaliteetti on kuuden ensimmäisen faktorin perusteella matala kaikilla kolmella alalla.

Muuttuja	Kommunaliteetti		
	Kaivosteollisuus	Metallien perusteollisuus	Myyntityö
23. <u>Käsitys TEL:n mukaisesta eläkeiästä</u> 1)	.07	.07	.08
1. <u>Ammatissaoloaika</u> 2)	.05	.14	.13
22. <u>Onko pohtinut eläkeikäkysymystä</u>	.11	.09	.11
16. "Ainoa kiinnostava asia työnteossa on se, paljonko siitä maksetaan palkkaa" 3)	.12	.18	.10
17. "Nykyisin on työssäkäyville ihmisille järjestetty jo aivan riittävästi lomaa ja vapaa-aikaa"	.19	.19	.09
21. Omaisten mielipide eläkkeelle siirtymisestä	.13	.11	.18
52. Palkkausjärjestely	.14	.17	.05
63. Työskentely kovassa melussa	.18	.11	.13
67. "On mielyttävää ajatella eläkkeelle siirtymistä"	.13	.18	.08

- 1) Kommunaliteetti kaikilla aloilla < 10
 2) Kommunaliteetti kaikilla aloilla < 15
 3) Kommunaliteetti kaikilla aloilla < 20

Muuttujia, joilla ei siis näyttäisi tämän perusteella olevan tutkimuksessa merkitystä, esiintyy oikeastaan aika vähän. Alhaisin kommunaliteetti on vastaajien käsitystä TEL:n mukaisesta eläkeiästä mittaavalla muuttujalla, joten tämä on todella kaikilla aloilla jokseenkin merkityksetön muut-

tuja tässä tutkimuksessa.

Taulukossa 5 ovat muuttajat, joiden kommunaliteetti vaihtelee eniten alalta toiselle kuuden ensimmäisen faktorin suhteen. Tällöin on kysymyksessä tilanne, jossa jokin muuttaja on jollakin alueella ehkä hyvinkin olennainen, mutta toisella alueella vähemmän tärkeä. Taulukossa olevat muuttajat on siis valittu pääasiassa sillä perusteella, että niiden kohdalla on muuttajien kommunaliteettivaihtelu ryhmästä toiseen siirryttäessä suurinta. Asetettaessa muuttajat taulukossa esitettyyn järjestykseen (ylimpänä muuttaja, jonka kommunaliteetti vaihtelee eniten) on varsinaisen vaihteluvälin (suurimman ja pienimmän luvun erotus) lisäksi otettu huomioon keskimmäisen arvon merkitys, jolloin järjestys perustuu jonkinlaiseen kommunaliteetin vaihtelun keskilukuun.¹⁾

Taulukko 5. Muuttajat, joiden kohdalla kuuden ensimmäisen faktorin perusteella lasketut kommunaliteetit vaihtelevat huomattavasti alojen välillä.

<u>Muuttaja</u>	<u>Kommunaliteetti</u>		
	Kaivosteollisuus	Metallien perusteollisuus	Myyntityö
59. Työskentely pölyisessä ilmassa	.17	.47	.11
34. Esiintyykö hengenahdistusta työssä	.33	.36	.08
26. Alin mahdollinen eläkeikä	.69	.34	.54
19. "Nykyinen eläkeikäni pakottaa minut olemaan työssä aivan liian vanhaksi"	.12	.38	.35
10. Vaaditaanko herkkää tasapainokykyä	.52	.40	.21
9. Vaaditaanko erityisen herkkää kuuloa	.38	.23	.51
58. Työskentely kosteassa ilmassa	.34	.08	.19
65. Työskentely likaisissa paikoissa	.29	.25	.08
13. Vaaditaanko erityisen hyvää muistia	.24	.26	.07
62. Työskentely tärinälle alttiina	.20	.15	.36
68. "Eläkeikää pitäisi alentaa kautta linjan"	.13	.08	.28
8. Vaaditaanko erityisen tarkkaa näkökykyä	.43	.29	.50
48. Kiusaako se, ettei voi itse vaikuttaa työtahtiin juuri mitenkään	.20	.36	.19
64. Työskentely ahtaissa tiloissa	.28	.22	.08
24. Sopivin vanhuuseläkeikä	.73	.54	.68
28. "Työnäkö käy liikaa voimille"	.37	.49	.30
66. "Työni on siksi voimille käypää, että jo keskellä viikkoa tunnen itseni varsin väsyneeksi"	.51	.50	.36
2. Mielipide työstä	.32	.29	.16

1) Laskelma perustuu siis seuraavaan ajatuksenkulkuun: vaihteluarvo = vaihteluväli + (suurimman ja pienimmän keskiarvo - keskimäinen arvo).

Aika yhtenäisen alueen näyttävät muodostavan työolosuhteisiin liittyvät muuttajat, joista havaitaan erityisesti pölyn, mutta myös kosteuden, liikkaisuuden, värinän ja ahtauden olevan tekijöitä, joiden kohdalla kommunaliteetit vaihtelevat selvästi alojen välillä. Myyntityön ja muiden alojen välillä erottuu muuttuja 34 eli "esiintyykö hengenahdistusta työssä". Tällainen, mahdolliseen sydänvikaan viittaava oire on siis kaivos- ja metalliteollisuudessa huomattavampi muuttuja kuin myyntityössä. Eläkeikäasenteen merkitys ongelma-alueen tekijänä vaihtelee myös aloittain. Kysymykset alimmasta mahdollisesta eläkeiästä ja henkilökohtaisesti sopivimmasta eläkeiästä esiintyivät jo aikaisemmin taulukossa 3, sillä näillä on kaikilla aloilla korkeat kommunaliteetti-arvot. Tästä huolimatta on kommunaliteeteissa kuitenkin myös eroja. Erityisen selvä ero näkyy kysymyksessä alimmasta eläkeiästä. Jos kuusi ensimmäistä faktoria pystyy selittämään tämän kysymyksen vaihtelusta kaivosalalla noin 70 %, jää selitysosuus metalliteollisuudessa 34 %:iin ja myyntityössä vähän yli puoleen.

Tutkimuksen kannalta on mielenkiintoisena kysymyksenä pidettävä em. arviota henkilökohtaisesti sopivasta eläkeiästä. Taulukosta 5 nähdään, että ensimmäiset kuusi faktoria selittävät tämän kysymyksen varianssista kaivosteollisuudessa 73 %. Myyntityössä vastaava luku on 68 ja metalliteollisuudessa 54 %. Faktorien selitysosuudet ovat siis tässä melko korkeita, mutta selvää vaihtelua on havaittavissa alalta toiselle. Eniten poikkeaa tässä kohdassa muista kaivosteollisuus. Sen sijaan metallien perusteollisuuden ja myynnin kommunaliteetit ovat hieman lähempänä toisiaan tässä kysymyksessä. Huomattakoon vielä taulukon alapäässä näkyvät rasittavuustekijät. Näiden merkitys vaihtelee siis ainakin jossain määrin alalta toiselle. Tässä ei kuitenkaan ole syytä mennä sen pitemmälle alojen välisessä vertailussa, koska kyseessä on nyt vain kommunaliteettierojen tarkastelu. (Alojen rakenteelliseen vertailuun päästiin varsinaisesti vasta transformaatioanalyysin yhteydessä.)

6.3. Rotatointi ja faktorien tulkinta eri aloilla

Rotaatio päätettiin tässä tutkimuksessa suorittaa varimax-menetelmällä. Tällöin siis faktorit tulevat ortogonaalisiksi, mikä on eräs symmet-

risen transformaatioanalyysin perusedellytyksistä. Valinta oli siis tässä suhteessa selvä. Edellä todettiin myös se, että varimax-rotatation tuloksena syntyvistä faktoreista olisi vaikea jatkaa analyysia eteenpäin, jos haluttaisiin tehdä tasoerotarkasteluja esimerkiksi faktoripisteitä hyväksikäyttäen. Varimax-rotatio johtaa kyllä ilmeisesti samansuuntaisiin tuloksiin kuin vinorotaatiokin, mutta faktoripisteiden korrelaatiot jäävät huomattavasti matalammiksi kuin kosinirotaatiota käytettäessä (vrt. Markkanen 1965, 9). Tällä ei siis ollut merkitystä juuri tämän esityksen kannalta, mutta päätöksentekoa vaikeutti samanaikainen osaraporttien tasoeroanalyysin tarve.

Kuten Riihinen (emt., 120) toteaa "voidaan rotaatio oikeastaan määritellä operaatioksi, jossa faktoriakselit pyritään asettamaan siten, että tietty kuvausideaali toteutuisi". Yksi tunnettu ideaali on Thurstonen ns. yksinkertainen rakenne (Simple Structure), jossa on eräitä ehtoja. Tässäkin tutkimuksessa tarkasteltiin yksinkertaisen rakenteen toteutumista mm. laskemalla puhtaiden latausten ja 0-latausten lukumääriä eri faktoreilla eri aloilla. Kuvausideaali toteutui yleisesti ottaen aika hyvin. Parhaiten se toteutui myyntityössä ja toiseksi parhaiten kaivosteollisuudessa.

Seuraavassa esitetään kullakin alalla erikseen saadut ortogonaaliset faktorit ja niiden tulkinta. Mukaan on otettu ainoastaan sellaiset muuttujat, joiden lataukset faktoreissa olivat vähintään 0.30 (vrt. Kiviranta, emt., 59). Esityksessä edetään yksi ala kerrallaan, ja eritellään ja tulkitaan kaikkien kolmen alan kuusi faktoria. Muuttujat on esitetty kullakin faktorilla lataustensa itseisarvon suuruuden mukaisessa järjestyksessä. Huomattakoon, että tulkinnan yleisten periaatteiden lisäksi tässä kiinnitettiin huomiota myös latausten puhtauteen toisin sanoen siihen, onko muuttujalla ollut latauksia useammalla kuin yhdellä faktorilla.

6.3.1. Kaivosteollisuus

Faktori I

<u>Muuttuja</u>	<u>Lataus</u> ¹⁾
24. Sopivin vanhuuseläkeikä	.84
26. Alin mahdollinen eläkeikä	.79
25. Korkein mahdollinen eläkeikä	.76
58. Työskentely kosteassa ilmassa	.36
21. Omaisten mielipide eläkkeelle siirtymisestä	-.35
64. Työskentely ahtaissa tiloissa	.33
65. Työskentely likaisissa paikoissa	.31
60. Työskentely myrkyllisiä kaasuja sisältävässä ilmassa	.31
67. On miellyttävää ajatella eläkkeelle siirtymistä	.30
30. Työstä johtuva sairastumisvaara	.30

Suurimmat lataukset tässä faktorissa ovat eläkeikää koskevilla mielipiteillä, ja ne esiintyvät myös täysin puhtaina. Toisin sanoen ne eivät saa latauksia missään muussa faktorissa. Kyseessä on varsin selvä mielipide-faktori. Koska se on saanut jonkinlaisen - tosin huomattavasti vähäisemmän - latauksen lisäksi omaisten mielipiteen ja eräiden muiden mielipiteen taustaan liittyvien seikkojen kohdalla, voidaan tätä faktoria kutsua ehkä parhaiten eläkeikäasenteen faktoriksi.

Faktori II

14. Työssä vaadittavien ominaisuuksien lukumäärä	.95
10. Vaaditaanko herkkää tasapainokykyä	.69
8. Vaaditaanko tarkkaa näkökykyä	.65
9. Vaaditaanko herkkää kuuloa	.59
6. Vaaditaanko erityistä ketteryyttä	.57
11. Vaaditaanko nopeaa reagointikykyä	.49

1) Nollat on jätetty pois lukujen edestä (esimerkiksi .84 = 0.84).

<u>Muuttuja</u>	<u>Lataus</u>
13. Vaaditaanko hyvää muistia	.43
4. Vaaditaanko huomattavia ruumiinvoimia	.41
12. Vaaditaanko tarkkaa huomiokykyä	.39
7. Vaaditaanko erityistä sorminäppäryyttä	.39
5. Vaaditaanko ruumiillisen rasituksen pitkäaikaista kestokykyä	.38

Tämänkin faktorin tulkinta on varsin selkeä ja yksinkertainen.

Faktori on käytännöllisesti katsoen identtinen työssä vaadittavien fysiologisten ominaisuuksien lukumäärän kanssa. Kaikki korkeimmat lataukset esiintyvät lisäksi puhtaina erilaisissa ominaisuuksissa. Kyseessä on selvästi työn vaatimien ominaisuuksien faktori eli lyhyesti ominaisuusfaktori.

Faktori III

42. Esiintyvien vaivojen lukumäärä	-.83
40. Esiintyykö lonkka- ja polvinivelvaivoja	-.52
37. Esiintyykö ristiselkä- ja iskiasvaivoja	-.50
41. Esiintyykö suonenvetoa	-.49
34. Esiintyykö hengenahdistusta työssä	-.49
38. Esiintyykö niska-, hartia- tai olkapääsärkyä	-.45
35. Esiintyykö pohjekipua ponnistusten yhteydessä	-.45
39. Esiintyykö nivelkipua ja jäykkyyttä käsissä	-.44
33. Esiintyykö hermostuneisuutta	-.41
29. Nykyinen terveydentila	-.40
32. Esiintyykö unettomuutta	-.33
69. Jaksaisin kyllä olla nykyistä rasittavammassakin työssä	-.32

Useimmat lomakkeissa tiedustelluista vaivoista ja oireista ovat tällä faktorilla saaneet korkeita, puhtaita latauksia. Korkein lataus on vaivojen lukumäärällä, mutta se ei ole puhtain, vaan korkein puhtain lataus on muuttujalla n:o 40 eli kysymyksellä siitä, onko esiintynyt lonkka- ja polvinivelvaivoja. Faktorin nimeäminen on yleiseltä linjaltaan varsin selkeä, koska

sitä voitaisiin ilman muuta kutsua vaivojen faktoriksi. Koska sillä kuitenkin on lataus myös nykyistä terveydentilaa koskevassa kysymyksessä (-.40), on ehkä mielekkäämpää puhua tässä yhteydessä terveydentilafaktorista. Huomat- takoon, että reumaattisiin vaivoihin viittaavat oireet kuten lonkka- ja polvi- nivelvaivat sekä ristiselkä- ja iskiasvaivat ja myös suonenveto ovat näin merkittäviä nimenomaan kaivosalan faktorissa.

Faktori IV

<u>Muuttuja</u>	<u>Lataus</u>
30. Työstä johtuva sairastumisvaara	-.50
2. Mielipide työstä	.50
53. Alaisten lukumäärä	-.40
65. Työskentely likaisissa paikoissa	-.39
63. Työskentely kovassa melussa	-.39
62. Työskentely tärinälle alttiina	-.38
3. Mielipide toimipaikasta	.38
52. Palkkausjärjestely	.37
58. Työskentely kosteassa ilmassa	-.36
57. Työskentely kovassa vedossa	-.36
59. Työskentely pölyisessä ilmassa	-.35
55. Työskentely jatkuvasti alhaisessa lämpötilassa	-.35
64. Työskentely ahtaissa tiloissa	-.34
60. Työskentely myrkyllisiä kaasuja sisältävässä ilmassa	-.30
17. Nykyisin on työssäkäyville ihmisille järjestetty jo aivan riittävästi lomaa ja vapaa-aikaa	.30

Tämä faktori on jo vaikeammin tulkittavissa kuin edelliset. Ensinnä- kin faktorissa esiintyy huomattavasti enemmän epäpuhtaita latauksia kuin ai- kaisemmin. Esimerkiksi faktorin neljä korkeinta latausta saavat myös muil- la faktoreilla ainakin yhden latauksen. Korkein puhtain lataus on muuttujalla 63 (työskentely kovassa melussa). Korkeimmat lataukset esiintyivät kuiten- kin työstä johtuvassa sairastumisvaarassa ja yleisessä mielipiteessä työstä. Lisäksi tulee melko korkeita latauksia erinaisista työolosuhdetekijöistä sekä

toimipaikkaa koskevasta mielipiteestä. Faktori tuntuu viittaavan yleiseen työn, työympäristön ja työpaikan kokemiseen epämiellyttävänä eri syistä, joten tämä faktori voitaneen alustavasti nimetä työn epämiellyttävyyden faktoriksi.

Faktori V

<u>Muuttuja</u>	<u>Lataus</u>
43. Kiusaako töiden kasaantuminen ja liian kireä aikataulu	-.53
46. Kiusaako työtehtävien ja valtuuksien epäselvä määrittely	-.50
45. Kiusaako liian suuret työvaatimukset	-.48
49. Kiusaako omasta toiminnasta mahdollisesti riippuva muiden turvallisuus	-.48
50. Kiusaako vastuunalaisten, itsenäisten ratkaisujen teko	-.48
47. Kiusaako työsuorituksen laadun jättäminen huomiotta eteenpäin pääsyssä tai palkassa	-.42
44. Kiusaako se, että työasiat painavat mieltä vielä kotonakin	-.39
48. Kiusaako työtahdin epäitsenäinen määräytyminen	-.37

Puhtaina ja suurimpina esiintyvät lataukset, jotka monasti eri yhteyksissä on tuotu esiin puhuttaessa ns. henkisestä stressistä. Tähän kuuluu tässäkin faktorissa kireä aikataulu, epäselvät valtuudet, kovat työvaatimukset, vastuulliset itsenäiset ratkaisut jne. Yhtenä piirteenä tässä faktorissa voidaan erottaa myös johtajuusilmaston tekijöistä johtuvia, johtamispolitiikkaan liittyviä vaikeuksia, joista yhtenä esimerkkinä on toiseksi suurimman latauksen saanut muuttuja 46. Faktoriin liittyy siis myös organisaation rakenteesta johtuvia seikkoja, mutta selvintä lienee ainakin tässä vaiheessa nimittää faktoria työn henkisen rasittavuuden faktoriksi.

Faktori VI

<u>Muuttuja</u>	<u>Lataus</u>
66. Työni on siksi voimille käypää, että jo keskellä viikkoa tunnen itseni varsin väsyneeksi	.65
27. Yleensä olen normaalin työajan päätyttyä jo jokseenkin lopussa	.64
28. Työni ei käy liikaa voimille	-.57
15. Työni vie jo nykyisellään voimat siinä määrin, että olisi vaikea pystyä enempään	.51
18. Tätä työtä tekevälle on lepo paras vapaa-ajan harrastus	.46
69. Jaksaisin kyllä olla nykyistä rasittavammasakin työssä	-.43

Tässä faktorissa ovat yleiset työn rasittavuutta koskevat väitteet saaneet aika voimakkaita ja puhtaita latauksia. Faktori voitaisiin yksinomaan tämän perusteella nimittää yleiseksi työn rasittavuusfaktoriksi. Siinä on kuitenkin korkeimmin latautunut muuttuja 66, jossa puhutaan "voimille käymisestä jo keskellä viikkoa", mitä voidaan ehkä pitää ruumiillisen rasituksen merkinä. Faktorissa on viitteitä - vielä tutkittu ala huomioonottaen - ruumiilliseen väsymykseen ja rasittumiseen siinä määrin, että on ehkä paikallaan puhua tässä yhteydessä työn ruumiillisesta rasittavuudesta.

6.3.2. Metallien perusteellisuus

Kun siirrytään käsittelemään vastaavasti metallien perusteellisuuden ja myyntityön faktoreita tullaan havaitsemaan, miten osittain samat faktorit tulevat esiin myös näissä. Muutamien kohdin tulee kuitenkin syntymään erojakin. Koska faktorien tulkinta on latausten perusteella suhteellisen selkeää, rajoitutaan seuraavassa toisinaan ottamaan mukaan vain 0.40 tai sitä korkeampia latauksia sisältävät muuttujat. Tätä pienemmät lataukset eivät millään muotoa kuitenkaan vaikuta tässä faktorien sisällöllisiin tulkitoihin.

Faktori I

<u>Muuttuja</u>	<u>Lataus</u>
42. Esiintyvien vaivojen lukumäärä	-.84
34. Esiintyykö hengenahdistusta työssä	-.52
27. Yleensä olen normaalin työajan päätyttyä jo jokseenkin lopussa	.50
28. Työni ei käy liikaa voimille	-.48
29. Nykyinen terveydentila	-.47
41. Esiintyykö suonenvettoa	-.47
66. Työni on siksi voimille käypää, että jo keskellä viikkoa tunnen itseni varsin väsyneeksi	.47
39. Esiintyykö nivelkipua ja jäykkyyttä käsissä	-.47
33. Esiintyykö hermostuneisuutta	-.44
4. Vaaditaanko huomattavia ruumiinvoimia	-.42
38. Esiintyykö niska-, hartia- yms. särkyä	-.41
10. Vaaditaanko herkkää tasapainokykyä	-.41
36. Esiintyykö yskää	-.41
40. Esiintyykö lonkka- ja polvinivelvaivoja	-.40

Metalliteollisuuden ensimmäisen faktorin korkein lataus on esiintyvien vaivojen lukumäärässä. Sen sijaan korkeimmat puhtaat lataukset ovat muuttujilla 29 ja 41 (nykyinen terveydentila ja esiintyykö suonenvettoa). Kaiken kaikkiaan tämä faktori muistuttaa melkoisesti kaivosteollisuuden faktoria n:o 3. Se ei ole kuitenkaan yhtä selväpiirteinen kuin kaivosteollisuudessa, sillä latausten joukossa havaitaan korkeita arvoja myös eräissä työn rasittavuutta koskevissa muuttujissa (27, 28 ja 66). Tulkittakoon tämä faktori kuitenkin vastaavasti kuin kaivosteollisuuden kolmas faktori eli terveydentilafaktoriksi. Ilmeisesti metalliteollisuudessa on työn rasittavuudella ollut terveydentilaan suurempi vaikutus kuin kaivosteollisuudessa päätellen edellä mainituista muuttujien latausten eroista.

Faktori II

<u>Muuttuja</u>	<u>Lataus</u>
14. Työssä vaadittavien ominaisuuksien lukumäärä	.82
8. Vaaditaanko erityisen tarkkaa näkökykyä	.51
11. Vaaditaanko nopeaa reagointikykyä	.51
12. Vaaditaanko tarkkaa huomiokykyä	.48
10. Vaaditaanko herkkää tasapainokykyä	.47
9. Vaaditaanko erityisen herkkää kuuloa	.44
13. Vaaditaanko erityisen hyvää muistia	.41
6. Vaaditaanko erityistä ketteryyttä	.36
7. Vaaditaanko erityistä sorminäppäryyttä	.36

Faktorin tulkinta on täysin selvä. Kyseessä on työn vaatimien ominaisuuksien faktori eli lyhyesti ominaisuusfaktori, joka vastaa melko täydellisesti jo aikaisemmin kaivosteollisuudessa esiintynyttä vastaavaa faktoria. Joitakin latausten eroja voitaisiin kuitenkin mainita kaivosteollisuuden ja metalliteollisuuden välillä. Kaivosteollisuudessa on huomattavien ruumiinvoimien vaatimus saanut kohtalaisen latauksen, kun taas metalliteollisuuden vastaavassa faktorissa sitä ei ole lainkaan. Kaivosteollisuuden kohdalla tämä faktori oli huomattavasti puhtaampi kuin metalliteollisuudessa, vaikka faktori on metalliteollisuudessakin selväpiirteinen.

Faktori III

59. Työskentely pölyisessä ilmassa	.61
19. Nykyinen eläkeikäni pakottaa minut olemaan työssä aivan liian vanhaksi	.56
57. Työskentely kovassa vedossa	.51
56. Työskentely suuresti vaihtelevissa lämpötiloissa	.46
54. Työskentely jatkuvasti korkeassa lämpötilassa	.43

<u>Muuttuja</u>	<u>Lataus</u>
65. Työskentely likaisissa paikoissa	.42
55. Työskentely jatkuvasti alhaisessa lämpötilassa	.39
2. Mieli-pide työstä	-.39
30. Työstä johtuva sairastumisvaara	.38
60. Työskentely myrkyllisiä kaasuja sisältävässä ilmassa	.37
3. Mieli-pide toimipaikasta	-.33
64. Työskentely ahtaissa tiloissa	.33
62. Työskentely alttiina tärinälle	.32
61. Työskentely alttiina valoärsytyksille	.30

Ensi näkemältä faktorin tulkinta näyttäisi varsin selvältä, koska siinä on monia korkeita latauksia ulkoisissa työolosuhdemuuttujissa. Latauksista korkein ei ole kuitenkaan puhdas, vaan se saa kohtalaisen latauksen myös metalliteollisuuden faktorissa 6. Lisäksi on toiseksi korkeimman latauksen saanut muuttuja 19, jolla ei ole suoranaista osuutta työolosuhteisiin. Sen sijaan työtä koskevan mieli-piteen ja sairastumisvaaran kohtalaiset lataukset sopivat kuvaan. Tuntuisi sopivalta nimittää tätä tekijää ainakin toistaiseksi niin ikään ulkoisten työolosuhteiden faktoriksi.

Faktori IV

43. Kiusaako töiden kasaantuminen ja liian kireä aikataulu	-.55
48. Kiusaako epäitsenäinen työtahdin määräytyminen	-.53
50. Kiusaako vastuunalaisten itsenäisten ratkaisujen tekeminen	-.52
45. Kiusaako kohtuuttomat työvaatimukset	-.51
46. Kiusaako työtehtävien ja valtuuksien epäselvä määrittely	-.51
47. Kiusaako työsuorituksen laadun jättäminen huomiotta eteenpäin pääsyssä tai palkassa	-.44
44. Kiusaako se, että työasiat painavat mieltä vielä kotonakin	-.42
49. Kiusaako omasta toiminnasta mahdollisesti riippuva muiden turvallisuus	-.33
53. Alaisten lukumäärä	.30

Faktorin tulkinta on jälleen selvä ja yksinkertainen. Se on myös muuttujasisällöltään varsin tuttu. Kyseessä on työn henkisen rasittavuuden faktori.

Faktori V

<u>Muuttuja</u>	<u>Lataus</u>
24. Sopivin vanhuuseläkeikä	-.71
25. Korkein mahdollinen eläkeikä	-.66
26. Alin mahdollinen eläkeikä	-.56
67. On miellyttävää ajatella eläkkeelle siirtymistä	-.35
53. Alaisten lukumäärä	-.32
66. Työni on siksi voimille käypää, että jo keskel- lä viikkoa tunnen itseni varsin väsyneeksi	-.30
21. Omaisten mielipide eläkkeelle siirtymisestä	.29

Eläkeikämielipiteillä on korkeat puhtaat lataukset. Tämä faktori vastaa varsin selvästi kaivosteollisuuden faktoria 1 ja nimetään myös samalla tavoin. Kyseessä on myös metalliteollisuudessa selvästi eläkeikäasenne.

Faktori VI

51. Työaikaryhmä	-.49
28. Työni ei käy liikaa voimille	.39
17. Nykyisin on työssä käyville ihmisille järjestetty jo aivan riittävästi lomaa ja vapaa-aikaa	.36
20. Joka työssä on omat rasitustekijänsä, mutta minun työssäni niitä on tavallista vähemmän	.34

<u>Muuttuja</u>		<u>Lataus</u>
30.	Työstä johtuva sairastumisvaara	-.34
15.	Työni vie jo nykyisellään voimat siinä määrin, että olisi vaikea pystyä enempään	-.33
1.	Ammatissaoloaika	.33
5.	Vaaditaanko ruumiillisen rasituksen pitkäaikaisestakestokykyä	.31
69.	Jaksaisin kyllä olla nykyistä rasittavammassakin työssä	.29

Metallien perusteellisuuden viimeinen faktori näyttää faktoreista vaikeimmin tulkittavissa olevalta. Korkein ja samalla puhtain lataus tällä faktorilla on työaikaryhmää koskevassa muuttujassa. Seuraavaksi korkein, mutta epäpuhdas lataus on rasittavuusväitteellä (muuttuja 28). Korkeat ja puhtaat lataukset ovat edelleen muuttujissa 17 ja 20, ja on vaikea sanoa, mitä "toiminnallisia yhteyksiä" näillä tekijöillä on, mutta eittämättä ne viittaavat eräänlaiseen työtyytyväisyyteen, omaan työhön positiivisesti asennoitumiseen, johon liittyy pitkä ammattiura ja ehkä jonkinlaista "veteraaniajattelua". Ehkä on paikallaan nimittää tätä tekijää toistaiseksi paremman selityksen puutteessa "omaan työhön asennoitumisen" faktoriksi.

6.3.3. Myyntityö

Faktori I

<u>Muuttuja</u>		<u>Lataus</u>
15.	Työni vie jo nykyisellään voimat siinä määrin, että olisi vaikea pystyä enempään	.61
27.	Yleensä olen normaalin työajan päätyttyä jo jokseenkin lopussa	.56
69.	Jaksaisin kyllä olla nykyistä rasittavammassakin työssä	-.53

<u>Muuttuja</u>	<u>Lataus</u>
66. Työni on siksi voimille käypää, että jo keskellä viikkoa tunnen itseni varsin väsyneeksi	.46
28. Työni ei käy liikaa voimille	-.42
18. Tätä työtä tekeväälle on lepo paras vapaa-ajan harrastus	.39
41. Esiintyykö suonenvetoa	-.32
29. Nykyinen terveydentila	-.30

Suurin lataus on muuttujalla 15 ja se on myös täysin puhdas. Muut korkeimmat lataukset keskittyvät niin ikään rasittavuusväitteisiin. Tulkinta on ilmeisesti sama kuin aikaisemmin kaivosalan faktorilla 6. Kyseessä on siis työn ruumiillisen rasittavuuden faktori.

Faktori II

14. Työssä vaadittavien ominaisuuksien lukumäärä	-.92
9. Vaaditaanko erityisen herkkää kuuloa	-.70
8. Vaaditaanko tarkkaa näkökykyä	-.69
6. Vaaditaanko erityistä ketteryyttä	-.60
7. Vaaditaanko erityistä sorminäppäryyttä	-.55
11. Vaaditaanko nopeaa reagoitokykyä	-.49
4. Vaaditaanko huomattavia ruumiinvoimia	-.45
10. Vaaditaanko herkkää tasapainokykyä	-.44
12. Vaaditaanko tarkkaa huomiokykyä	-.35
5. Vaaditaanko ruumiillisen rasituksen pitkäaikaisesta kestokykyä	-.30

Tämän faktorin kaikki lataukset ovat työssä vaadittavia fysiologisia ominaisuuksia, ja lataukset ovat myös puhtaita. Tulkinta on selkeä ja yksinkertainen. Faktori on sama kuin kaivosteollisuuden ja metalliteollisuuden vastaavat faktorit eli työssä vaadittavien ominaisuuksien faktori eli ominaisuusfaktori.

Faktori III

<u>Muuttuja</u>	<u>Lataus</u>
24. Sopivin vanhuuseläkeikä	-.81
26. Alin mahdollinen eläkeikä	-.73
25. Korkein mahdollinen eläkeikä	-.72
19. Nykyinen eläkeikäni pakottaa minut olemaan työssä aivan liian vanhaksi	-.58
68. Eläkeikää pitäisi alentaa kautta linjan	-.52
21. Omaisten mielipide eläkkeelle siirtymisestä	.39

Korkeat puhtaat lataukset ovat eläkeikämielipiteitä koskevissa muuttujissa. Muutkin mukana olevat korkeat lataukset ovat puhtaita. Kyseessä on selvästi samanlainen faktori kuin jo aikaisemmin kaivos- ja metalliteollisuudessa esiintyneet eläkeikäasennefaktorit.

Faktori IV

62. Työskentely alttiina tärinälle	-.57
61. Työskentely alttiina valoärsytykselle	-.51
58. Työskentely kosteassa ilmassa	-.42
55. Työskentely jatkuvasti alhaisessa lämpötilassa	-.41
56. Työskentely suuresti vaihtelevissa lämpötiloissa	-.40
54. Työskentely jatkuvasti korkeassa lämpötilassa	-.33
60. Työskentely myrkyllisiä kaasuja sisältävässä ilmassa	-.31
63. Työskentely kovassa melussa	-.29
57. Työskentely kovassa vedossa	-.29

Ulkoisia työolosuhteita koskevat variaabelit ovat tässä saaneet korkeita latauksia. Lisäksi lataukset ovat puhtaita. Kysymyksessä on ulkoisten työolosuhteiden faktori.

Faktori V

<u>Muuttuja</u>	<u>Lataus</u>
43. Kiusaako töiden kasaantuminen ja liian kireä aikataulu	-.60
45. Kiusaako kohtuuttomat työvaatimukset	-.55
44. Kiusaako se, että työasiat painavat mieltä vielä kotonakin	-.49
50. Kiusaako vastuunalaisten, itsenäisten ratkaisujen teko	-.47
46. Kiusaako työtehtävien ja valtuuksien epäselvä määrittely	-.46
48. Kiusaako työtahdin epäitsenäinen määräytyminen	-.41
53. Alaisten lukumäärä	.37
47. Kiusaako työsuorituksen laadun jättäminen huomiotta eteenpäinpääsyssä tai palkassa	-.35
3. Mielipide toimipaikasta	.31

Henkiseen rasittavuuteen ja johtajuusilmaston vaikeuksiin liittyvät muuttajat ovat jälleen asettuneet selvään järjestykseen tällä faktorilla, kuten oli laita aikaisemmin esimerkiksi kaivosteollisuuden vastaavassa faktorissa. Lataukset ovat myös puhtaita. Kysymyksessä on siis työn henkinen rasittavuus eli stressi.

Faktori VI

42. Esiintyvien vaivojen lukumäärä	-.84
37. Esiintyykö ristiselkä- ja iskiasvaivoja	-.51
38. Esiintyykö niska-, hartia- tai olkapääsärkyä	-.50
39. Esiintyykö nivelkipua ja jäykkyyttä käsissä	-.46
29. Nykyinen terveydentila	-.44
32. Esiintyykö unettomuutta	-.42
30. Työstä johtuva sairastumisvaara	.41
35. Esiintyykö pohjekipua ponnistusten yhteydessä	-.41
31. Esiintyykö päänsärkyä	-.37
33. Esiintyykö hermostuneisuutta	-.37
40. Esiintyykö lonkka- ja polvinivelvaivoja	-.37
28. Työni ei käy liikaa voimille	-.31

Erilaisilla vaivoilla ja sairauksien oireilla on tässä faktorissa suuret ja puhtaat lataukset. Tulkinta on selkeä: kysymyksessä on terveydentilan faktori. Hyvin paljon vastaavanlaiset olivat kaivosteollisuuden faktori 3 ja metalliteollisuuden faktori 1. Tosin latausten suuruusjärjestys vaihtelee näillä aloilla jonkin verran, millä voi olla oma mielenkiintoinen merkityksensä. Mainittakoon esimerkiksi, että metalliteollisuudessa varsin korkean latauksen saanut "hengenahdistus työssä" ei esiinny myyntityössä lainkaan jne.

6.4. Yhteenvetoa perustekijöistä

Rotaation tuloksena päädyttiin jokseenkin selkeästi tulkittavissa oleisiin faktoreihin. Voitiin kuitenkin havaita, miten osa faktoreista oli helpposti tulkittavia ja lisäksi paljolta samankaltaisia eri aloilla. Osa taas tuntui eriytyvän tarkastelussa spesifisiksi, omaleimaisiksi tekijöiksi tai jäävän tulkinnaltaan vielä epävarmoiksi, vaikeasti selvitettäviksi. Joka tapauksessa on tutkimuksen yksi päämäärä eli eläkeikäongelman keskeisimpien tekijöiden etsiminen eri aloilta saadusta aineistosta nyt osittain saavutettu.

Jatkoselvitys tekijöistä on kuitenkin tarpeellinen, koska faktorien nimeämiset eri aloilla perustuvat vielä intuitiiviseen - tosin teoriakehyksen tukemaan - harkintaan. Tässä tapauksessa rotaation tulokset olivat osittain niin samanlaisia, että oli heti syytä olettaa ainakin osan faktoreista olevan todella samanlaisia eri aloilla. Tällaisia oletuksia ei faktoritutkimuksissa suinkaan aina ole aihetta eikä mahdollisuuksia tehdä, sillä ovathan jo lähtökohtana ehkä hyvinkin erilaiset henkilöjoukot, minkä seurauksena saadaan normaalisti erilaiset korrelaatiomatriisit ja faktorimatriisit eri ryhmissä. Näin ollen ei siis yleensä ole ennakolta selvää, päädytäänkö samalla tavalla tulkittaviin faktoreihin eri ryhmissä. Vasta faktoritulosten täsmällinen vertailu antaa tähän objektiivisen vastauksen - tämä on eräs syy transformaatioanalyysin käyttämiselle tutkimuksissa (vrt. Vahervuo - Ahmavaara 1958, 144-146).

Seuraavassa taulukossa on tiivistetyssä muodossa esitetty suoritetun faktorianalyttisen tarkastelun tulokset. Taulukossa esitetty asetelma sisältää siis joitakin varauksia. Näennäisestä spesifisyydestään huolimatta voi osa tällaisista faktoreista olla kuitenkin lähellä toisiaan tai jotakin jo

nyt selvästi nimettyä tekijää. Taulukko palvelee kuitenkin yhteenvetona tähänastisesta tarkastelusta. Kunkin faktorin kohdalla on laskettu myös faktorin selitysaste, joka on sama kuin ominaisarvo prosentteina muuttujien lukumäärästä.

Taulukko 6. Tutkimusaineiston faktorianalyysin antama kuva eläkeikäkysymyksen perustekijöistä eri aloilla. Varimax-rotatation mukaiset, tulkitut faktorit ja niiden selitysasteet prosentteina.

Faktorin nimi	Kaivosteollisuus		Metallien perusteollisuus		Myyntityö	
	Faktori no.	Selitysaste %	Faktori no.	Selitysaste %	Faktori no.	Selitysaste %
1. Työn vaatimat ominaisuudet	II	5.49	II	4.18	II	5.33
2. Terveystila	III	5.06	I	7.68	VI	5.05
3. Eläkeikäasenne	I	5.16	V	3.61	III	4.53
4. Työn henkinen rasittavuus	V	3.38	IV	4.05	V	3.70
5. "Työn ruumiillinen rasittavuus"	VI	4.20	-	-	I	3.62
6. "Ulkoiset työolosuhteet"	-	-	III	5.20	IV	3.15
7. "Asennoituminen omaan työhön"	-	-	VI	3.00	-	-
8. "Työn (yleinen) epämiellyttävyys"	IV	4.42	-	-	-	-

Katkoviivan yläpuolella olevat neljä tekijää näyttäisivät tämän tarkastelun nojalla esiintyvän kaikilla aloilla. Työn vaatimat ominaisuudet nousivat siinä eniten esiin. Kaivosteollisuuden ja myyntityön kohdalla on tämän faktorin selitysaste muita korkeampi. Terveystilafaktori on myös kaikilla aloilla esiintyvä keskeinen tekijä. Sen selitysaste on taulukon mukaisesti suurin metallien perusteollisuudessa. Eläkeikäasenne esiintyy niin ikään kaikilla aloilla ja myös sen kohdalla havaitaan alojen välillä eroja selitysasteessa. Työn henkisen rasittavuuden ilmeneminen kaikilla aloilla on sinänsä merkittävä seikka. Osittain ovat tätä tekijää korostamassa ilmeisesti tutkimusjoukossa mukana olevat työnjohtajat, joiden kohdalla stressillä lienee erityisen keskeinen merkitys.

Katkoviivan alapuolisista tekijöistä, jotka ovat taulukossa sitaateissa vielä tässä vaiheessa, on tämän mukaan työn ruumiillisella rasittavuudella selvä osuus kaivosteollisuudessa ja myyntityössä. Metallien perusteollisuudessa taas ovat ulkoiset työolosuhteet selvästi esillä. Niillä on oma merkityksensä myös myyntityössä. Luettelon seitsemäs ja kahdeksas tekijä ovat luonteeltaan ja tulkinnaltaan vielä tässä epävarmoja. Omaan työ-

hön asennoitumista kuvaava faktori löytyisi tämän mukaan vain metallien perusteollisuudessa, ja työn epämiellyttävyyteen viittaava tekijä taas kaivosteollisuudessa.

LOPPUSANAT

Kun kyseessä on varsinaisen raportin suora lyhennys, niin tutkimuksesta saatava kuva jää pakostakin epätäydelliseksi. Tiivistämme kuitenkin lopuksi edellä olevasta joitakin olennaisia kohtia.

Tutkimusta voidaan pitää tavallaan eräänlaisena sosiologisena perustutkimuksena eläkeikäkysymyksestä. Eläkeikäongelman havaittiin olevan niin laaja ja monipuolinen, että se edellyttäisi itse asiassa monipuolista poikkitieteellistä tutkimustyötä. Sosiologisena ongelmanakin se edellyttää aluksi sekä teoreettista että empiiristä perustarkastelua.

Teoreettisessa tarkastelussa on eläkeikäkysymykselle pyritty luomaan kehykset, joiden avulla ongelma on yritetty liittää laajempiin yhteyksiin. Ongelman nähtiin liittyvän ensinnäkin kysymykseen vanhuuseläkkeen tarkoituksesta yleensä, mikä puolestaan punoutuu laajoihin sosiaalisen muutoksen ilmiöihin. Kuvaamalla muutosten pääpiirteitä koetetaan tehdä ymmärrettäväksi vanhuuseläkkeen merkityksen ja sen välityksellä myös eläkejärjestelmän eräänä keskeisenä yksityiskohtana olevan eläkeiän kehityksen tausta ja sen nykyinen suunta. Tarkoituksena on ollut tällä tavoin luoda perustaa sekä eläkeikäkysymyksen yleiselle pohdinnalle että jäljempänä esitettävälle empiiriselle analyysille.

Nykyisellä eläkeikäkäytännöllä on takanaan pitkä perinne, joka ulottaa vaikutuksensa nykypäivään asti. Vanhalle eläketurvan ideologialle on ollut ominaista työn tekemisen arvostaminen korkealle, jolloin eläke on käsitetty lähinnä avustukseksi, jonka loppuun asti palvelut saattuaan ikänsä vuoksi työkyvyttömäksi. Teollistumisen mukanaan tuomat sosiaaliset muutokset ja niiden erilaiset monimuotoiset seuraukset ulottuvat kuitenkin myös eläketurvapolitiikkaan. Tätä kautta on avautunut

mahdollisuus eläketurvapolitiikan uuden ideologian kehitykselle ja eläkejärjestelmän funktion muutoksille, mikä edelleen tekee mahdolliseksi ja tarpeelliseksi myös eläkeikäkäytännön kehittämisen uusia vaatimuksia vastaavaksi. Modernin eläkeikäkäytännön suhteen näyttäisi tällöin keskeiseltä kysymykseltä se, millä edellytyksellä eri yksilöille voitaisiin antaa tilaisuus siirtyä eläkkeelle ajankohtana, joka sopisi hänelle henkilökohtaisesti mahdollisimman hyvin. Edelleen olisi ilmeisesti tarpeen, että eläkkeelle siirtyville voitaisiin myöntää vapaa-aika kyllin aikaisin jo ennen kuin terveys ja elinvoima on lähes loppuun kulunut. Tällainen kehitys sisältäisi luonnollisesti lukuisia periaatteellisia, taloudellisia ja teknillisiä pulmakysymyksiä.

Analyysin tavoitteena oli aluksi etsiä saatuun aineistoon perustuen keskeisimmät kunkin alan eläkeikäongelman tekijät. Tätä tavoitetta varten sovellettiin faktorianalyysia. Sitä ennen suoritettiin saadun aineiston muuttajajoukon karsintaa, jossa käytettiin hyväksi mm. laajoja, erikseen kullakin alalla laskettuja korrelaatiomatriiseja.

Faktorointi suoritettiin pääakselimenetelmällä. Faktoriluvun määrittäminen perustui usean eri faktorin laskemisen jälkeen suoritettuun selityksasteen kehityksen tarkasteluun, joka osoitti kuuden faktorin valinnan olevan ilmeisin ja selvin ratkaisu. Kuuden primäärifaktorin jälkeisten variaabeleitten kommunaliteettien tarkastelu eri aloilla osoitti, että jo tässä vaiheessa voitaisiin eritellä joukko eri aloilla keskeisiä muuttujia ja sellaisia muuttujia, joilla ei ole juuri lainkaan merkitystä ongelma-alueen kannalta sekä edelleen muuttujia, jotka ovat keskeisiä vain jollakin tai joillakin aloilla. Ongelma-alueen kannalta irrelevantteja kysymyksiä löytyi tosin tässä vaiheessa jo suhteellisen vähän, mahdollisesti jyrkästä alkukarsinnasta johtuen.

Rotaatiovalinta oli tässä selvä ja yksinkertainen, koska sen saneli suurelta osalta analyysin jatkovaiheen suunnitelma. Tutkimuksen jälkiosassa sovelletun symmetrisen transformaatioanalyysin vaatiessa ortogonaalisia faktoreita suoritettiin rotaatio tässä erikseen eri aloilla käyttäen varimaxmenetelmää. Rotaation jälkeen suoritettu faktorien tulkinta muodostui osittain jokseenkin selkeäksi. Intuitiivisen harkinnan perusteella voitiin katsoa, että yhteisiä, joka alalla ilmeisesti esiintyviä tekijöitä ovat seuraavat: fysiologiset ominaisuudet, terveydentila, eläkeikäasenne ja työn henkinen

rasittavuus. Tässä vaiheessa nimettiin alustavasti myös neljä muuta tekijää, jotka eivät kuitenkaan näyttäneet esiintyvän kaikilla aloilla, vaan usein vain yhdellä erityisellä alalla. Intuitiivinen tarkastelu ei kuitenkaan pystynyt tässä kohdin antamaan asiasta tarkempaa selvyyttä ja ratkaisu jäikin odottamaan transformaatioanalyysin tuloksia.

On luonnollista, että faktorointiin liittyi tässäkin joukko ongelmia niin kuin yleensäkin on laita faktoritutkimuksissa. Ratkaisut tosin muodostuivat teknillisessä mielessä jokseenkin selviksi ja myös rotaatiovalinta ja sen jälkeinen tulkinta oli jokseenkin selkeää. Ongelmakysymyksenä voitaisiin kuitenkin pitää muuttujakokoomuksen vaikutusta faktoritulokseen. Toisella pohjalla olisi ehkä saatu hieman toisenlaisia tuloksia. Näin voitaneen sanoa, mutta tutkimuksessa yritettiin kuitenkin kerätä kaikki mahdollinen mitattavissa oleva tietous, ja tiivistys suoritettiin vasta sen jälkeen. Se, ettei esimerkiksi taloudellisia seikkoja tms. ole mukana tekijäjoukossa, voi tietenkin johtua muuttujakokoomuksen heikkouksista, mutta toisaalta tekijän niveltyminen tämän tutkimuksen ongelma-alueeseen on jokseenkin mutkallinen prosessi, joten tekijän puuttuminen ei sinänsä ole kovin ihmeellistä. Joka tapauksessa putosivat karsintavaiheessa huonojen korrelaatioiden johdosta pois alun perin taloudellista toimeentuloa mittaamaan tarkoitettut muutamat kysymykset. Tutkimusaineiston käsittelyn alussa laadittiin lisäksi erilliset korrelaatiomatriisit kultakin ajatellulta osa-alueelta, jolloin havaittiin, ettei useinkaan ollut täyttä varmuutta eri muuttujien kuulumisesta yhdelle ulottuudelle - näennäisestä samankaltaisuudesta huolimatta. Näin ollen faktorirakenteen suoranainen riippuvuus muuttujajoukosta ei tässäkin tapauksessa ole ollut itsestäänselvyys. Rotaatiovaiheen jälkeisessä tulkinnassa ei kuitenkaan tullut esiin mitään asiallisesti täysin uutta, kokonaan "pimennossa" ollutta tekijäkokonaisuutta. Tästä huolimatta on faktorianalyysi tässä täyttänyt sille asetetun monimuotoisen tutkimusaineiston tiivistämistehtävän.

KIRJALLISUUSLUETTELO

- Aarnio, M. - Janhunen, J., Eläketurva eri maissa vuonna 1969, Eläketurvakeskus, Helsinki 1970.
- Ahmavaara, Y. - Markkanen, T., The Unified Factor Model, The Finnish Foundation for Alcohol Studies, Vol. 7, Helsinki 1958.
- Allardt, E., Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine, Porvoo 1964.
- Allardt, E. - Littunen, Y., Sosiologia, Porvoo 1961.
- Artikkelipalvelu, Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön työnvälitysoasiain toimiston kokoamia näkökohtia keski-ikäisten ja vanhojen työllistämiskysymyksestä (moniste).
- Castren, P., Ammatissa toimivan väestön ennuste vuoteen 1990, Helsinki 1964.
- Cooley, W. - Lohnes, P., Multivariate Procedures for the Behavioral Sciences, New York 1962.
- Corsow, J. - McConnel, I.W., Economic Needs of Older People, Baltimore 1956.
- Donahue - Tibbits (ed.), The New Frontiers of Ageing, Michigan 1957.
- Elfvengren, E., Yrkesverksamheten i olika åldersgrupper, Geron 1964 (erip.).
- Eläkeikäkomitean mietintö (Siviilihallinnon virat ja toimet), Komiteanmietintö, 1965: B 14.
- Eskola, A., Sosiologian tutkimusmenetelmät II, Porvoo 1967.
- Forss, S.U., Katsaus eräiden maiden eläketurvajärjestelmiin, Eläketurvakeskus, Helsinki 1964.
- Forss, S.U., Yleisö ja työeläkelait, Eläketurvakeskus, Helsinki 1965 (moniste).
- Forss, S.U., Työsuhteessa olevien eläkeikä tutkimus: 1. Graafinen teollisuus, Eläketurvakeskus, Helsinki 1969.
- Forss, S.U., Työsuhteessa olevien eläkeikä tutkimus: 2. Metallien perusteollisuus, Eläketurvakeskuksen tutkimuksia, 1970: 2.
- Geron (Vuosikirja: Societas Gerontologica Fennica), 1960-61.
- Harman, H., Modern Factor Analysis, Chicago 1967.
- Hovighurst, R. - Albrecht, R., Older People, New York 1953.
- Jyrkilä, F., Society and Adjustment to Old Age, Turku 1960.
- Jyrkilä, F., Ikä ja irtautuminen vuorovaikutuksesta, Tampere 1963.
- Jyrkilä, F., A Mechanism of Inactivity, Tampere 1965.

- Kaser, P., *Ältere Arbeitnehmer in der Industrie Nordrhein-Westfalens*, Köln 1966.
- Kiviranta, P., *Alcoholism Syndrome in Finland*, Helsinki 1969.
- Koli, P., *Auktoriteettidotukset*, Tampere 1960.
- Kuusi, P., *60-luvun sosiaalipolitiikka*, Porvoo 1963.
- Louhelainen, P., *Havaintoja työnjättöön liittyvistä ongelmista*, Eläketurvakeskukseen tutkimuksia 1970:1, Helsinki.
- Markkanen, T., *Transformaatioanalyysistä, Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste n:o 4*, Helsinki 1963.
- Markkanen, T., *Sosiaalista osallistumista kuvaavien muuttujien yhdistelystä, Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste n:o 17*, Helsinki 1965.
- Mustonen, S., *Symmetrinen transformaatioanalyysi, Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste n:o 24*, Helsinki 1966.
- Nieminen, A., *Mitä on sosiaalipolitiikka?*, Porvoo 1955.
- Pentikäinen, T., *Vakuutusoppi*, Helsinki 1967.
- Pentikäinen, T., *Työntekijän eläke, Työeläkelakien yleisselostus* (julk. Suomen Vakuutusyhdistys), Helsinki 1969.
- Pulkinen, T., *Eläketurva ja toimeentulo*, Porvoo 1969.
- Randell, S., *Varusmiespalvelus ja asennemuutokset*, Tampere 1965.
- Riihinen, O., *Teollistuvan yhteiskunnan alueellinen erilaistuneisuus*, Kuopio 1965.
- Selltiz, C. - Jahoda, M. - Deutsch, M. - Cook, S.W., *Research Methods in Social Relations*, New York 1966.
- Streib, G.F. - Thompson, W.E., *The Cornell Study of Occupational Retirement*, *The Journal of Social Issues*, no. 2, vol. XIV, 1958.
- Vahervuo, T. - Ahmavaara, Y., *Johdatus faktorianalyysiin*, Porvoo 1958.

LIITTEET

FAKTORIANALYYSISSA MUKANA OLLEET MUUTTUJAT

Muuttuja

1. Ammatissa oloaika
2. Mielialue työstä
3. Mielialue toimipaikasta
- Vaatiiko työ:
4. Huomattavia ruumiinvoimia
5. Ruumiillisen rasituksen pitkäaikaista kestokykyä
6. Erityistä ketteryyttä
7. Erityistä sorminäppäryyttä
8. Erityisen tarkkaa näkökykyä
9. Erityisen herkkää kuuloa
10. Herkkää tasapainokykyä
11. Nopeaa reagointikykyä
12. Tarkkaa huomiokykyä
13. Erityisen hyvää muistia
14. Vaadittavien ominaisuuksien lukumäärä
15. "Työni vie jo nykyisellään voimat siinä määrin, että olisi vaikea pystyä enempään"
16. "Ainoa kiinnostava asia työntöössä on se, paljonko siitä maksetaan palkkaa"
17. "Nykyisin on työssäkäyville ihmisille järjestetty jo aivan riittävästi lomaa ja vapaa-aikaa"
18. "Tätä työtä tekeväälle on lepo paras vapaa-ajan harrastus"
19. "Nykyinen eläkeikäni pakottaa minut olemaan työssä aivan liian vanhaksi"
20. "Jokaisessa työssä on omat rasitustekijänsä, mutta minun työssäni niitä on tavallista vähemmän"
21. Lähimpien omaisten mielialue haastateltavan eläkkeelle siirtymisestä
22. Onko tullut pohtineeksi eläkeikäkysymystä
23. Tietääkö haastateltava TEL:n mukaisen eläkeiän
24. Henkilökohtaisesti sopivin vanhuuseläkeikä
25. Korkein mahdollinen eläkeikä
26. Alin mahdollinen eläkeikä
27. "Yleensä olen normaalin työajan päätyttyä jo jokseenkin lopussa"
28. "Työni ei käy liikaa voimille"
29. Nykyinen terveydentila
30. Miten suuri on työstä johtuva sairastumisvaara
- Onko toistuvasti esiintynyt:
31. Päänsärkyä
32. Unettomuutta
33. Hermostuneisuutta
34. Hengenahdistusta työssä
35. Pohjekipua ruumiillisten ponnistusten yhteydessä
36. Yskää
37. Ristiselkä- ja iskiasvaivoja
38. Niska-, hartia- tai olkapääsärkyä
39. Nivelkipua ja jäykkyyttä käsissä
40. Lonkka- ja polvinivelvaivoja
41. Suonenvetoa

Muuttuja

42. Esiintyvien vaivojen lukumäärä
 43. Kiusaako töiden kasaantuminen ja liian kireä aikataulu
 44. Kiusaako se, että työasiat painavat mieltä vielä kotonakin
 45. Kiusaako tunne siitä, että Teiltä vaaditaan enemmän kuin pidätte kohtuullisena
 46. Kiusaako se, että työtehtävät ja valtuudet on epäselvästi määritelty
 47. Kiusaako se, että eteenpäinpäsyyn tai palkkaan ei vaikuta tekeekö työnsä hyvin vai huonosti
 48. Kiusaako se, ettei voi itse vaikuttaa työtahtiin juuri mitenkään
 49. Kiusaako se, että toiminnastanne voi riippua muiden turvallisuus
 50. Kiusaako se, että joutuu tekemään itsenäisiä ratkaisuja
 51. Työaikaryhmä
 52. Palkkaus
 53. Alaisten lukumäärä
- Joutuuko työskentelemään:
54. Jatkuvasti korkeassa lämpötilassa
 55. Jatkuvasti alhaisessa lämpötilassa
 56. Jatkuvasti vaihtelevissa lämpötiloissa
 57. Kovassa vedossa
 58. Kosteassa ilmassa
 59. Pölyisessä ilmassa
 60. Myrkyllisiä kaasuja sisältävässä ilmassa
 61. Alttiina valoärsytyksille
 62. Alttiina tärinälle
 63. Kovassa melussa
 64. Hyvin ahtaissa tiloissa
 65. Yleensä varsin likaisissa paikoissa
66. "Työni on siksi voimille käypää, että jo keskellä viikkoa tunnen itseni varsin väsyneeksi"
 67. "On miellyttävää ajatella eläkkeelle siirtymistä"
 68. "Eläkeikää pitäisi alentaa kautta linjan"
 69. "Jaksaisin kyllä olla nykyistä rasittavammassakin työssä"

ELÄKETURVAKESKUS
Kalevankatu 6
Helsinki 10

TYÖSUHTEESSA OLEVIENTEN ELÄKEIKÄTUTKIMUS

HAASTATTELULOMAKE A
(Aktiiviyöntekijät ja -toimihenkilöt)

Tutkimuslohko Yrityksen nimi

Alalohko Toimipaikan nimi

Vastaaja on 1. Mies 2. Nainen Toimipaikan osoite

Kysymys sopivasta eläkeiästä on viime aikoina ollut usein keskustelun kohteena. Mielipiteet asiasta ovat vaihdelleet. Lisätietoja saadakseen on Eläketurvakeskus nyt suorittamassa tutkimusta eläkeikäkysymyksestä. Tutkimuksessa ovat mukana myös työmarkkinajärjestöt. Aineistoa kerätään haastattelemalla monilla eri ammattialoilla työskenteleviä yli 40-vuotiaita henkilöitä. Pyydämme Teitä nyt ystävällisesti osaltanne auttamaan asiaa eteenpäin vastaamalla seuraaviin kysymyksiin. Kysymykset ovat sellaisia, joihin varmaan osaatte hyvin kokemuksenne perusteella vastata. On tärkeää, että ilmaisette kysyttäessä oman henkilökohtaisen mielipiteenne asioista, koska haluaisimme tietää, millaisilta nämä asiat juuri Teidän mielestänne näyttävät. Vielä vakuutamme, että vastauksenne käsitellään ehdottoman luottamuksellisina ja niitä käytetään vain tilastollisiin ja tieteellisiin tarkoituksiin.

	1. Milloin olette syntyneet?/..... 19.....
	2. Oletteko ☐ 1. Naimisissa ☐ 2. Naimaton ☐ 3. Leski ☐ 4. Eronnut tai asumuserossa
	3. Onko Teillä huollettavia lapsia? (Jos on) Montako? ☐ 1. On, kpl ☐ 2. Ei ole
	4. Montako vuotta olette kaiken kaikkiaan ollut elämäne aikana ansiotyössä? v.
	5. Oletteko ollut koko ajan nykyisen työnne tyyppisissä töissä vai joissain aivan erilaisissa töissä tai ammateissa? ☐ 1. On ollut jatkuvasti nykyisessä tai sitä muistuttavissa ammateissa tai töissä ☐ 2. On ollut erilaisissa ammateissa tai töissä
	6. (Jos 5/2) Millaisissa ammateissa tai töissä olette ollut ennen tätä nykyistä ammattianne ja kuinka monta vuotta kussakin? (Merkitään ammattinimike, työn laatu ja tehtävät mahdollisimman tarkasti lähtien nykyisestä ammatista taaksepäin) v. v. v.
	7. Mikä on nykyinen ammattinne ja montako vuotta olette ollut siinä? (Merkitään mahdollisimman tarkasti) v.
	8. Minkäläinen koulutus Teillä on? ☐ 1. Kansa- tai kansalaiskoulu ☐ 3. Oppikoulu (ylioppilas), teknillinen koulu, kauppaopisto jne. ☐ 2. Keskikoulu, ammattikoulu, kauppakoulu, metsä- tai maatalousalan koulut jne. ☐ 4. Yliopisto, korkeakoulu, teknillinen opisto jne. Oletteko lisäksi suorittanut harjoittelua, kursseja tai muuta vastaavaa nykyisen työnne vaatiman ammattitaidon saavuttamiseksi? (Jos on) Suunnilleen kuinka paljon tähän on yhteensä mennyt aikaa? ☐ 1. On v. kk. ☐ 2. Ei ole
	9. Montako vuotta olette ollut tässä yrityksessä? v.
	10. Kertoisitteko lyhyesti työstänne. Missä se tehdään ja mitä tehtäviä siihen pääasiallisesti kuuluu?

	11. Mitä mieltä olette nykyisestä työstänne? Tässä on useampia vastausvaihtoehtoja, mikä on Teidän mielipiteenne? (Kortti 1)	☐ 1. Olen siihen hyvin tyytyväinen ☐ 2. Olen siihen aika tyytyväinen ☐ 3. Olen siihen hieman tyytymätön ☐ 4. En pidä siitä juuri lainkaan ☐ 0. E.o.s.																																								
	12. Entä mitä mieltä olette toimipaikastanne? (Kortti 1)	☐ 1. Olen siihen hyvin tyytyväinen ☐ 2. Olen siihen aika tyytyväinen ☐ 3. Olen siihen hieman tyytymätön ☐ 4. En pidä siitä juuri lainkaan ☐ 0. E.o.s.																																								
	13. Tällä kortilla on luettelo eräistä henkilökohtaisista ominaisuuksista, joita työ voi vaatia. (Kortti 2). Mitä tällaisia ominaisuuksia vaaditaan mielestänne Teidän työssänne? ☐ 1. Huomattavia ruumiinvoimia ☐ 2. Ruumiillisen rasituksen pitkäaikaista kestäkykyä ☐ 3. Erytistä ketteryyttä	☐ 4. Erytistä sorminäppäryyttä ☐ 5. Erytisen tarkkaa näkökykyä ☐ 6. Erytisen herkkää kuuloa ☐ 7. Herkkää tasapainokykyä	☐ 8. Nopeaa reagointikykyä ☐ 9. Tarkkaa huomiokykyä ☐ 10. Erytisen hyvää muistia ☐ 11. Ei mitään näistä																																							
	14. Seuraavaksi esittäisin Teille joukon väitteitä, jotka koskevat monenlaisia asioita. Eri ihmiset voivat olla niistä hyvinkin eri mieltä. Me emme halua väittää niistä mitään sen kummemmin oikeaksi kuin vääräksikään, vaan olemme kiinnostuneet juuri Teidän henkilökohtaisesta mielipiteestänne. Sen voitte ilmaista tämän vastauskortin avulla. (Kortti 3). Minä luen väittämän ja Te valitsette kortilta vaihtoehdon, joka parhaiten vastaa mielipidettänne kustakin väittämästä.																																									
		<table border="1"> <thead> <tr> <th data-bbox="922 1077 1015 1435">1 Täysin samaa mieltä</th> <th data-bbox="1015 1077 1108 1435">2 Jokseenkin samaa mieltä</th> <th data-bbox="1108 1077 1200 1435">3 Hieman eri mieltä</th> <th data-bbox="1200 1077 1293 1435">4 Täysin eri mieltä</th> <th data-bbox="1293 1077 1379 1435">0 Ei osaa sanoa</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td data-bbox="922 1077 1015 1133">a. Työni vie jo nykyisellään voimat siinä määrin, että olisi vaikea pystyä enempään</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td data-bbox="922 1133 1015 1189">b. Ainoa kiinnostava asia työnteossa on se, paljonko siitä maksetaan palkkaa</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td data-bbox="922 1189 1015 1245">c. Nykyisin on työssäkäyville ihmisille järjestetty jo aivan riittävästi lomaa ja vapaa-aikaa</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td data-bbox="922 1245 1015 1301">d. Tätä työtä tekeväille on lepo paras vapaa-ajan harrastus</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td data-bbox="922 1301 1015 1357">e. Nykyinen eläkeikäni pakottaa minut olemaan työssä aivan liian vanhaksi</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td data-bbox="922 1357 1015 1413">f. Jokaisessa työssä on omat rasitustekijänsä, mutta minun työssäni niitä on tavallista vähemmän</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td data-bbox="922 1413 1015 1435">g. Ajatus vanhuuseläkkeelle siirtymisestä tuo mieleeni pääasiassa ikäviä asioita</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>	1 Täysin samaa mieltä	2 Jokseenkin samaa mieltä	3 Hieman eri mieltä	4 Täysin eri mieltä	0 Ei osaa sanoa	a. Työni vie jo nykyisellään voimat siinä määrin, että olisi vaikea pystyä enempään					b. Ainoa kiinnostava asia työnteossa on se, paljonko siitä maksetaan palkkaa					c. Nykyisin on työssäkäyville ihmisille järjestetty jo aivan riittävästi lomaa ja vapaa-aikaa					d. Tätä työtä tekeväille on lepo paras vapaa-ajan harrastus					e. Nykyinen eläkeikäni pakottaa minut olemaan työssä aivan liian vanhaksi					f. Jokaisessa työssä on omat rasitustekijänsä, mutta minun työssäni niitä on tavallista vähemmän					g. Ajatus vanhuuseläkkeelle siirtymisestä tuo mieleeni pääasiassa ikäviä asioita				
1 Täysin samaa mieltä	2 Jokseenkin samaa mieltä	3 Hieman eri mieltä	4 Täysin eri mieltä	0 Ei osaa sanoa																																						
a. Työni vie jo nykyisellään voimat siinä määrin, että olisi vaikea pystyä enempään																																										
b. Ainoa kiinnostava asia työnteossa on se, paljonko siitä maksetaan palkkaa																																										
c. Nykyisin on työssäkäyville ihmisille järjestetty jo aivan riittävästi lomaa ja vapaa-aikaa																																										
d. Tätä työtä tekeväille on lepo paras vapaa-ajan harrastus																																										
e. Nykyinen eläkeikäni pakottaa minut olemaan työssä aivan liian vanhaksi																																										
f. Jokaisessa työssä on omat rasitustekijänsä, mutta minun työssäni niitä on tavallista vähemmän																																										
g. Ajatus vanhuuseläkkeelle siirtymisestä tuo mieleeni pääasiassa ikäviä asioita																																										
	15. Kuinka monta hyvää ystävää arvioisitte Teillä suunnilleen olevan? kpl ☐ E.o.s. (Jos ystäviä on) Työskentelevätkö jotkut näistä Teidän kanssanne samassa työpaikassa? kpl ☐ Ei																																									
	16. Mitä uskoisitte lähimpien omaistenne ajattelevan eläkkeelle siirtymisestäänne? Uskotteko heidän toivovan lähinnä, että voisitte	☐ 1. Olla työssä mahdollisimman vanhaksi ☐ 2. Siirtyä kohtalaisen aikaisin eläkkeelle ☐ 3. Siirtyä mahdollisimman aikaisin eläkkeelle ☐ 0. E.o.s.																																								
	17. Entä miten uskoisitte työtovereittenne yleensä suhtautuvan eläkeikään tässä työssä? Uskotteko, että he haluaisivat	☐ 1. Eläkeikää korotettavan ☐ 2. Eläkeiän säilyvän nykyisellään ☐ 3. Eläkeikää alemmaksi ☐ 0. E.o.s.																																								
	18. Oletteko aikaisemmin tullut pohtineeksi eläkeikää itsekseen tai muiden kanssa, vai eikö se ole ollut koskaan mielessä?	☐ 1. Kyllä usein ☐ 2. Kyllä joskus ☐ 3. Ei koskaan																																								

19. Satutteko muistamaan, mikä on työeläkelaeissa määritelty yleinen eläkeikä?	1. v. 0. ☐ E.o.s.
20. Entä satutteko tietämään, mikä on Teidän vanhuuseläkeikänne tämän yrityksen sääntöjen puitteissa, eli siis se ikä, jolloin teillä on mahdollisuus saada eläkettä?	1. v. 0. ☐ E.o.s.
Lisäselityksiä	
21. Mitä mieltä olette/olisitte 65 ikävuodesta eläkeikänsä tässä työssä? (Kortti 4). ☐ 1. Aivan liian alhainen ☐ 2. Hieman liian alhainen ☐ 3. Jokseenkin sopiva ☐ 4. Hieman liian korkea ☐ 5. Aivan liian korkea ☐ 0. E.o.s.	Onko se
22. Miten arvioisitte tässä yrityksessä yleensä suhtauduttavan vanhoihin Teidän työssänne? Suhtaudutaanko heihin yleensä myönteisemmin vai kielteisemmin kuin nuorempiin, vaiko samalla tavoin?	☐ 1. Myönteisemmin ☐ 2. Samalla tavoin ☐ 3. Kielteisemmin ☐ 0. E.o.s.
23. Entä Teidän lähin esimiehenne. Suhtautuuko hän vanhoihin myönteisemmin, kielteisemmin vai samalla tavoin kuin nuorempiin?	☐ 1. Myönteisemmin ☐ 2. Samalla tavoin ☐ 3. Kielteisemmin ☐ 0. E.o.s.
24. Tässä kortissa on lueteltu asioita, jotka eri ihmisten mielestä ovat enemmän tai vähemmän tärkeitä tavoitteita. Jospa yrittäisitte nyt ystävällisesti valita niistä Teidän mielestänne kaksi tärkeintä asiaa. (Kun vastaus on saatu.) Kumpi näistä kahdesta on mielestänne tärkeämpi? (Kortti 5)	
☐ 1. Mahdollisimman hyvä menestyminen työssä ☐ 2. Itsensä kehittäminen hyvien harrastusten parissa	☐ 3. Työnteosta saatu tyydytys ☐ 4. Rungas vapaa-aika ☐ 0. E.o.s.
<p style="text-align: center;">Järjestyssija</p>	
<p style="text-align: center;">Järjestyssija</p>	
<p>Nyt haluaisimme kuulla lähemmin mielipiteitänne eläkkeelle siirtymisestä ja sen ajankohdasta, kun ajattelette asiaa nimenomaan omalta kannaltanne.</p>	
25. Kumpaa vaihtoehtoa pidätte ensinnäkin parempana: Sitä, että olisi kiinteä ikäraja, jonka täytettyänne Tekin ilman muuta siirrytte eläkkeelle vaiko sitä, että ei olisi mitään kiinteää ikää, vaan joutuisitte osittain itse päättämään milloin siirrytte vanhuuseläkkeelle?	☐ 1. Kiinteä parempi ☐ 2. Ei-kiinteä parempi ☐ 3. Ei ole merkitystä tms. ☐ 0. E.o.s.
26. Entä mikä olisi Teille henkilökohtaisesti sopivin ikä siirtyä tästä ammatista vanhuuseläkkeelle?	v. ☐ E.o.s.
27. Osaisitteko sanoa, mistä syystä valitsitte tämän iän? Voitteko lähemmin perustella?	
1.	
2.	
3.	
4. ☐ Ei osaa perustella mitenkään.	
28. Jos ajattelisimme tätä asiaa edelleen, niin mikä hän olisi korkein mahdollinen ikä, jota voisitte ajatella eläkeikäksenne tässä ammatissa?	v. ☐ E.o.s.
29. Entä sitten vastaavasti alin mahdollinen eläkeikä?	v. ☐ E.o.s.
30. Jos omissa ammatissa työskentely eläkeikänsä saakka käy yli voimien, voidaan toisinaan ajatella siirtymistä helpompaan työhön ennen varsinaista eläkeikää. Olisiko tällainen väliammatti Teidän kohdallanne tarpeellinen?	☐ 1. Kyllä ☐ 2. Ei ☐ 0. E.o.s.
31. (Jos 30/1) Missä iässä olisi mielestänne parasta siirtyä tällaiseen väliammattiin Teidän työssänne?	v. ☐ E.o.s.
32. Satuitteko muistamaan että eläkkeen suuruus yleensä riippuu myös palvelusvuosien määrästä? (Jos muisti) Otitteko sen huomioon valitessanne edellä sopivaa eläkeikää?	☐ 1. Muisti ja otti huomioon ☐ 2. Muisti, ei ottanut huomioon ☐ 3. Ei muistanut

	33. Millaisen merkityksen antaisitte yleensä eläkkeen määrälle joutuessanne harkitsemaan eläkkeelle siirtymisenne ajankohtaa? Onko eläkkeen suuruudella siinä muiden seikkojen rinnalla mielestänne (Kortti 6)	☐ 1. Hyvin suuri merkitys ☐ 2. Melko suuri merkitys ☐ 3. Melko vähäinen merkitys ☐ 4. Hyvin vähäinen merkitys ☐ 0. E.o.s.																																								
	34. Entä millaisena pidätte taloudellista toimeentuloanne nykyisin? Onko se (Kortti 7) ☐ 1. Oikein hyvä ☐ 2. Jokseenkin hyvä ☐ 3. Kohtalainen ☐ 4. Aika huono ☐ 5. Varsin huono ☐ 0. E.o.s.																																									
	35. Minkälaiseksi arvioisitte toimeentulon muodostuvan eläkkeellä ollessanne? Arveletteko sen silloin olevan (Kortti 7) ☐ 1. Oikein hyvä ☐ 2. Jokseenkin hyvä ☐ 3. Kohtalainen ☐ 4. Aika huono ☐ 5. Varsin huono ☐ 0. E.o.s.																																									
	36. Onko ammattiyhdistys tai jokin muu etujanne ajava järjestö käsitellyt ammatinne eläkeikäkysymystä? (Jos on) Oletteko heidän kanssaan asiasta täysin tai jotakuinkin samaa mieltä, vaiko eri mieltä?	☐ 1. On; täysin samaa mieltä ☐ 2. On; jotakuinkin samaa mieltä ☐ 3. On; olen eri mieltä ☐ 4. Ei ole käsitelty ☐ 0. E.o.s.																																								
	37. Nyt esittäisin jälleen eräitä väitteitä, joihin pyytäisin Teitä ottamaan tämän vastauskortin avulla kantaa, kuten teimme jo edelläkin. Minä luen jälleen väitteen kerrallaan ja Teidän pitäisi ystävällisesti ilmaista, mitä mieltä henkilökohtaisesti olette asiasta. (Kortti 3)	<table border="1"> <thead> <tr> <th>1</th> <th>2</th> <th>3</th> <th>4</th> <th>0</th> </tr> <tr> <th>Täysin samaa mieltä</th> <th>Jokseenkin samaa mieltä</th> <th>Hieman eri mieltä</th> <th>Täysin eri mieltä</th> <th>Ei osaa sanoa</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td></td><td></td><td></td><td></td><td></td> </tr> <tr> <td></td><td></td><td></td><td></td><td></td> </tr> <tr> <td></td><td></td><td></td><td></td><td></td> </tr> <tr> <td></td><td></td><td></td><td></td><td></td> </tr> <tr> <td></td><td></td><td></td><td></td><td></td> </tr> <tr> <td></td><td></td><td></td><td></td><td></td> </tr> </tbody> </table>	1	2	3	4	0	Täysin samaa mieltä	Jokseenkin samaa mieltä	Hieman eri mieltä	Täysin eri mieltä	Ei osaa sanoa																														
1	2	3	4	0																																						
Täysin samaa mieltä	Jokseenkin samaa mieltä	Hieman eri mieltä	Täysin eri mieltä	Ei osaa sanoa																																						
	a. Yleensä olen normaalin työajan päätyttyä jo jokseenkin »lopussa»																																									
	b. Työ on elämän kulmakivi, joten sitä pitäisi tehdä niin vanhaksi kuin suinkin																																									
	c. En usko, että arvoni toisten silmissä mitenkään vähenisi eläkkeelle siirtymisestä																																									
	d. Nykyinen yhteiskunta pitää varsin hyvää huolta tavallisen ihmisen tarpeista																																									
	e. Työni ei käy liikaa voimille																																									
	f. Eläkeikäni voisi aivan hyvin korottaakin																																									
	38. Millaiseksi arvioisitte terveydentilanne nykyisin? Onko se mielestänne (Kortti 7) ☐ 1. Oikein hyvä ☐ 2. Jokseenkin hyvä ☐ 3. Kohtalainen ☐ 4. Aika huono ☐ 5. Varsin huono ☐ 0. E.o.s.																																									
	39. Missä määrin Teidän työnnne on terveydelle vaarallista? Onko työstä johtuva sairastumisvaara mielestänne ☐ 1. Hyvin suuri ☐ 2. Melko suuri ☐ 3. Pieni ☐ 4. Ei vaaraa ☐ 0. E.o.s. (Jos vaihtoehdot 1 tai 2) Millaisia sairauksia?																																									
	40. Tässä meillä on luettelo erilaisia vaivoja ja oireita. Voisitko mainita, mitä vaivoja Teillä on toistuvasti viime aikoina ehkä esiintynyt? (Kortti 8)	<table border="0"> <tr> <td>☐ 1. Päänsärkyä</td> <td>☐ 8. Hengenahdistusta työssä</td> <td>☐ 15. Ruokahaluttomuutta</td> </tr> <tr> <td>☐ 2. Unettomuutta</td> <td>☐ 9. Hengenahdistusta tavallisessa kävelyssä</td> <td>☐ 16. Ristiselkä ja iskiasvaivoja</td> </tr> <tr> <td>☐ 3. Huimausta</td> <td>☐ 10. Rintakipua ruumiillisten ponnistusten yhteydessä</td> <td>☐ 17. Niska-, hartia- tai olkapääsärkyä</td> </tr> <tr> <td>☐ 4. Muistihäiriöitä</td> <td>☐ 11. Pohjekipua ruumiillisten ponnistusten yhteydessä</td> <td>☐ 18. Nivelkipua ja jäykkyyttä käsissä</td> </tr> <tr> <td>☐ 5. Hermostuneisuutta</td> <td>☐ 12. Yskää</td> <td>☐ 19. Lonkka- ja polvinivelvaivoja</td> </tr> <tr> <td>☐ 6. Henkistä ahdistuneisuutta</td> <td>☐ 13. Ysköksiä</td> <td>☐ 20. Suonenvetoa</td> </tr> <tr> <td>☐ 7. Masentuneisuutta</td> <td>☐ 14. Vatsakipua</td> <td>☐ 21. Ei toistuvasti esiintyviä vaivoja</td> </tr> </table>	☐ 1. Päänsärkyä	☐ 8. Hengenahdistusta työssä	☐ 15. Ruokahaluttomuutta	☐ 2. Unettomuutta	☐ 9. Hengenahdistusta tavallisessa kävelyssä	☐ 16. Ristiselkä ja iskiasvaivoja	☐ 3. Huimausta	☐ 10. Rintakipua ruumiillisten ponnistusten yhteydessä	☐ 17. Niska-, hartia- tai olkapääsärkyä	☐ 4. Muistihäiriöitä	☐ 11. Pohjekipua ruumiillisten ponnistusten yhteydessä	☐ 18. Nivelkipua ja jäykkyyttä käsissä	☐ 5. Hermostuneisuutta	☐ 12. Yskää	☐ 19. Lonkka- ja polvinivelvaivoja	☐ 6. Henkistä ahdistuneisuutta	☐ 13. Ysköksiä	☐ 20. Suonenvetoa	☐ 7. Masentuneisuutta	☐ 14. Vatsakipua	☐ 21. Ei toistuvasti esiintyviä vaivoja																			
☐ 1. Päänsärkyä	☐ 8. Hengenahdistusta työssä	☐ 15. Ruokahaluttomuutta																																								
☐ 2. Unettomuutta	☐ 9. Hengenahdistusta tavallisessa kävelyssä	☐ 16. Ristiselkä ja iskiasvaivoja																																								
☐ 3. Huimausta	☐ 10. Rintakipua ruumiillisten ponnistusten yhteydessä	☐ 17. Niska-, hartia- tai olkapääsärkyä																																								
☐ 4. Muistihäiriöitä	☐ 11. Pohjekipua ruumiillisten ponnistusten yhteydessä	☐ 18. Nivelkipua ja jäykkyyttä käsissä																																								
☐ 5. Hermostuneisuutta	☐ 12. Yskää	☐ 19. Lonkka- ja polvinivelvaivoja																																								
☐ 6. Henkistä ahdistuneisuutta	☐ 13. Ysköksiä	☐ 20. Suonenvetoa																																								
☐ 7. Masentuneisuutta	☐ 14. Vatsakipua	☐ 21. Ei toistuvasti esiintyviä vaivoja																																								
	Muita vaivoja																																									

41. Minulla on tässä luettelo eräistä asioista, jotka joidenkin henkilöiden mielestä ovat kiusallisia heidän työssään. Mitenkähän on Teidän kohdallanne. Sanoisitteko, kiusaavatko luettelemanne asiat Teitä ja miten usein — jos niitä nyt lainkaan Teidän työssänne esiintyy. (Kortti 9)	1 Kiusaa hyvin usein	2 Kiusaa melko usein	3 Kiusaa aika harvoin	4 Ei kiusaa tai ei esiinny	0 Ei osaa sanoa
a. Töiden kasaantuminen ja liian kireä aikataulu					
b. Se, että työasiat painavat mieltä vielä kotonakin					
c. Tunne siitä, että Teiltä vaaditaan työssänne enemmän kuin itse pidätte kohtuullisena ja sopivana					
d. Se, että työtehtävät ja valtuudet on epäselvästi määritelty					
e. Se, että eteenpäin pääsyyntä tai palkkaan ei vaikuta tekeekö työnsä hyvin vai huonosti					
f. Se, että työtahti on epätasainen — joskus ei ole juuri mitään tekemistä, joskus taas on valtava kiire					
g. Se, ettei voi itse vaikuttaa työtahtiin juuri mitenkään, vaan se määräytyy toisten ihmisten, koneen tai muiden ulkopuolisten tekijöiden mukaan					
h. Se, että toiminnastanne voi riippua muiden turvallisuus					
i. Se, että joutuu tekemään itsenäisiä ratkaisuja, joissa virhearviointi voi tulla yritykselle kalliiksi					
j. Kanssakäyminen asiakkaiden kanssa					
k. Se, että työ vaatii myös vapaa-aikana varallaoloa tai muuta vapaa-ajan lepoajan häiriintymistä					

42. Mihin seuraavista työaikaryhmistä työhne kuuluu?

1. Normaali päivätyö
 2. Jatkuva 2-vuorotyö
 3. Jatkuva 3-vuorotyö
 4. Jatkuva yötyö
 5. Jotain muuta, mitä

43. Miten palkkauksenne on järjestetty, onko Teillä:

1. Kokonaan tai pääasiassa aikapalkka
 2. Pääasiassa urakkapalkka
 3. Pääasiassa provisio tai vastaava
 4. Jokin muu

44. Millaisena pidätte työtahtia yleensä työssänne? Onko se mielestänne

1. Erittäin kova
 2. Melko kova
 3. Sopiva
 4. Liian hidas
 0. E.o.s.

45. Teettekö ylitöitä enemmän kuin mitä nyt aivan sattumanvaraisesti tulee? (Jos tekee) Montako tuntia teette ylitöitä noin keskimäärin kk:ssa?

1. Tekee, keskim. t/kk.
 2. Tekee, e.o.s. tunteja
 3. Ei tee

Seuraavat kysymykset (46—48) kysytään vain esimiesasemassa olevilta. Varmistetaan vastaajan asema tarvittaessa kysymällä onko hän esimiesasemassa. Muiden kohdalla siirrytään kysymykseen 49.

46. Montako alaista Teillä on johdettavananne? (Karkea arvio) kpl.
47. Joudutteko varsinaisen johtamistyön lisäksi osallistumaan alastenne työhön? (Jos joutuu) Miten usein?
☐ 1. Hyvin usein ☐ 2. Aika usein ☐ 3. Vain harvoin ☐ 4. Tuskin koskaan ☐ 5. Ei osallistu

48. Sanoisitteko jälleen tämän kortin avulla miten usein seuraavat asiat ehkä kiusaavat Teitä. (Kortti 9)						
		1 Kiusaa hyvin usein	2 Kiusaa melko usein	3 Kiusaa aika harvoin	4 Ei kiusaa tai ei esiinny	0 Ei osaa sanoa
a.	Se, että on päätettävä asioista, jotka vaikuttavat suoranaisesti useiden tuntemienne ihmisten elämään					
b.	Se, että joutuu kantamaan suuren vastuun					
c.	Oleminen »kahden tulen välissä», jossa painavat toisaalta yrityksen johdon ja toisaalta alaistenne odotukset					
d.	Tunne siitä, että työssä ei ole juuri lainkaan varaa tehdä erehdyksiä					

Seuraavat kysymykset kysytään vain soveltuvin osin (muista haastatteluohje)

49. Sitten muutama kysymys työolosuhteistanne. Meillä on tässä luettelo erilaisista olosuhteista. Arvioi tätä kortin avulla, joudutteko työskentelemään (Kortti 10)						
		1 Lähes koko ajan	2 Melko usein	3 Vain harvoin	4 Ei koskaan	Huomautuksia
a.	Jatkuvasti korkeassa lämpötilassa					
b.	Jatkuvasti alhaisessa lämpötilassa					
c.	Suuresti vaihtelevissa lämpötiloissa					
d.	Kovassa vedossa					
e.	Kosteassa ilmassa					
f.	Pölyisessä ilmassa					
g.	Myrkyllisiä kaasuja sisältävässä ilmassa					
h.	Muita epäpuhtauksia sisältävässä ilmassa					
i.	Ihoa ärsyttävien aineiden parissa					
j.	Alttiina valoärsytyksille (häikäisy yms.)					
k.	Alttiina tärinälle					
l.	Kovassa melussa					
m.	Hyvin ahtaissa tiloissa					
n.	Kovassa hälinässä (ihmisistä johtuvaa)					
o.	Yleensä varsin likaisissa paikoissa					
p.	Alttiina säävaihteluille (ulkotyö)					

Tästä lähtien kysytään taas kaikilta.

50.	Liittykö mielestänne työhönne tai sen olosuhteisiin vielä sellaisia seikkoja, jotka ovat omiaan lisäämään sen rasittavuutta tai vaivoja, mutta joita ei edellä ole kysytty?				
	1.				
	2.				
	3.				
	4. ☐ Ei liity				
	0. ☐ E.o.s.				
51.	Jos nyt ajatellaan työtänne, sen suoritusta ja olosuhteita yhtenä kokonaisuutena, niin mikä siinä on rasittavinta tai vaivalloisinta? Entä toiseksi pahinta jne.?				
	1.				
	2.				
	3.				
	4.				
					☐ E.o.s.

52. Monenko yhdistyksen tai järjestön toiminnassa olette aktiivisesti mukana? Yht. kpl.

53. Mitä yleensä teette vapaa-aikananne tai mitä harrastatte?

1. 3. 5.
2. 4. 6.

54. Kun ajattelette eläkkeelle siirtymistänne, niin uskotteko, että Teillä riittää eläkkeellä ollessa puuhaa ja tekemistä kylliksi vai arveletteko, että aika tulee pitkäksi?

1. Puuhaa riittää 2. Aika tulee pitkäksi 0. E.o.s.

55. Omistatteko nykyisen asuntonne? (Jos ei) Onko Teillä ehkä asunto työsuhteen perusteella?

1. Omistaa 2. Asunto työsuhteen perusteella 3. Ei kumpikaan

56. (Jos 55/2 tai 3) Miten arvelette asuvanne eläkkeellä ollessanne?

57. Haastattelun lopuksi esitän vielä muutaman väitteen. Pyydän Teitä jälleen lausumaan niistä mielipiteenne tämän kortin avulla. (Kortti 3)

	1	2	3	4	0
	Täysin samaa mieltä	Jokseenkin samaa mieltä	Hieman eri mieltä	Täysin eri mieltä	Ei osaa sanoa
a. Työni on siksi voimille käypää, että jo keskellä viikkoa tunnen itseni varsin väsyneeksi					
b. On miellyttävää ajatella eläkkeelle siirtymistä					
c. Useimmat yhteiskunnalliset asiat ovat vielä aivan rempallaan					
d. Eläkeikää pitäisi alentaa kautta linjan					
e. Jaksaisin kyllä olla nykyistä rasittavammassakin työssä					
f. Nykyisin ei juuri kannata ajatella huomispäivää					

HAASTATTELIJA VASTAA ITSE SEURAAVIIN KOHTIIN:

Vastaaja suhtautui haastatteluun mielestäni:

1. Myönteisesti, avomielisesti
 2. Neutraalisti
 3. Kielteisesti, vastahakoisesti

Vastaukset vaikuttivat yleisesti ottaen:

1. Harkituilta, luotettavilta
 2. Satunnaisilta, epäluotettavilta

Haastattelu suoritettiin näin:

1. Kahdenkesken kaikessa rauhassa
 2. Muita kuuloetäisyydellä, eivät häirinneet
 3. Muita kuuloetäisyydellä, häiritsivät

Haastattelupaikka (selvittääkää)

Haastattelun kesto-aika alkupuheet mukaanlukien noin t. min.

Haastattelupäivämäärä/..... 19..... Haastattelu alkoi noin klo

Haastattelijan nimi (selvästi):

Postiosoite ja puhelinnumero (selvästi):

Puh.:

